

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

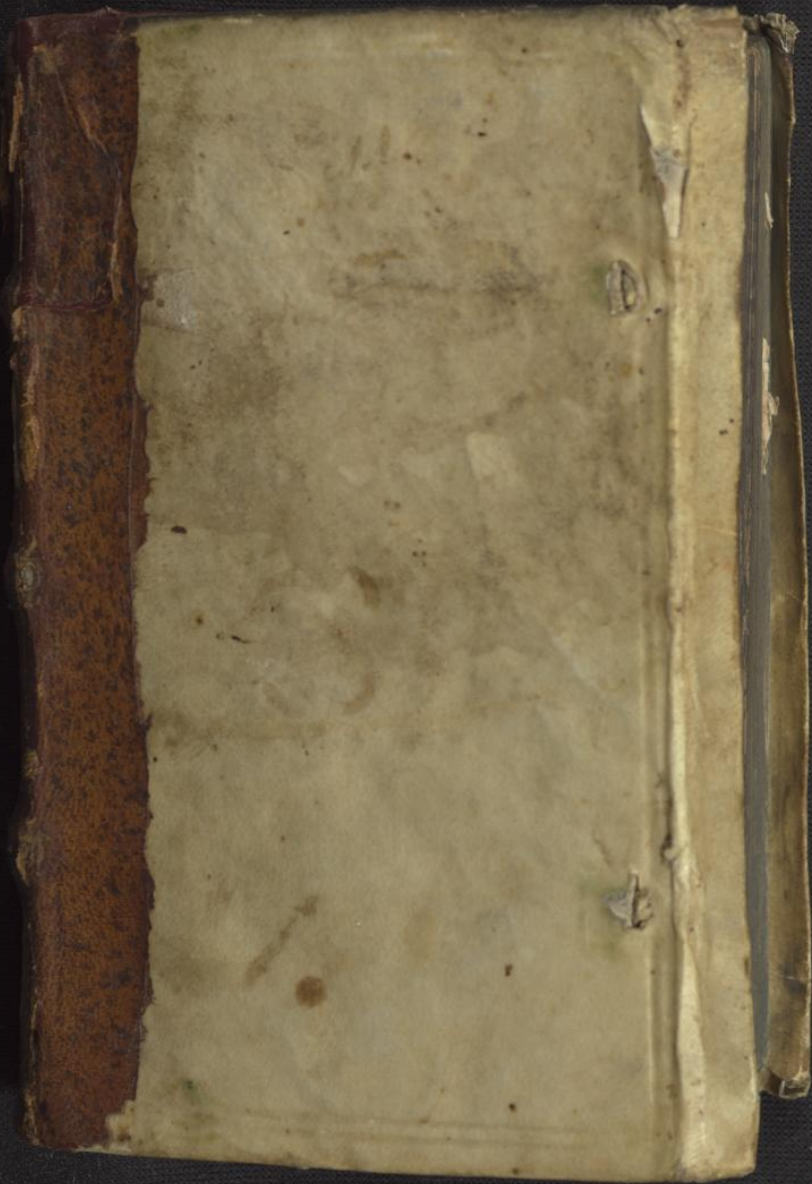
Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

M. Tvllii Ciceronis Rhetoricorvm seu De Inventione Rhetorica Libri II Ex IV Reliqvi

Cicero, Marcus Tullius

Coloniae Agrippinae, 1623

[urn:nbn:de:bsz:31-116581](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-116581)

31
P. 107
42 A 1223, 2 R

ONE LIB. II.

de vniuersali reuerentia
in causa prima et secunda
conuentione prima et secunda
sicut libenter
et per alios
et in
et in
et in

NIS.

M.
CIC
RHET

DE IN
R. H.
LIBRI II
In 2^a sam
fines
S

Coro
In Offici

A N

M. TVLLII
CICERONIS
RHETORICORVM,

Sen

DE INVENTIONE
RHETORICA

LIBRI II. EX IV. RELI QVI,

In usum Studiose iuuentutis seor-
sim excusis, & ALEXANDRI

SCOT SCOTI studio
dissecti.

COLONIAE AGRIPPINAE.
In Officina Birckmannica, sumptibus
Hermanni Mylij.

ANNO M. D. CXXIII.

M. TVLLII CICE-
RONIS DE INVEN-
TIONE RETHORICA,

LIBER I.

SAEPE & multum hoc mecum co-
gitans, boni ne an mali plus attulerit
hominibus & ciuitatibus copia di-
cendi, ac summum eloquentia studi-
um. Nam & cum nostra Reip. detri-
menta considero, & maximarum ciuitatum veteres
animo colligo calamitates: non minimam video per-
disertissimos homines inuictam esse partem incom-
modorum. Cum autem res ab nostra memoria pro-
pter vetustatem remotas ex literarum monumentis
repetere incipio: multas vrbes constitutas, plurima
bella restincta, firmissimas societas, sanctissimas
amicitias intelligo, tum animi ratione, tum facilius
eloquentia comparatas. Ac me quidem dum cogitan-
tem ratio ipsa in hanc possimum sententiam du-
xit, vt existimem sapientiam sine eloquentia parum
prodesse ciuitatibus: eloquentiam vero sine sapientia
nimium obesse plerumque, prodesse nunquam. Quare
si quis omisso rectissimo atq; honestissimo studio ra-
tionis & officij, consumit omnem operam in excor-
tatione dicendi: inuulnus sibi, perniciosus patriae ci-
ui alitur. qui vero ita se armat eloquentia, vt non

DE INVENTIONE

oppugnare commoda patria, sed pro his pugnare
 possit: is mihi vir & suus & publicis rationibus vi-
 2 liberrimus atque amicissimus civis fore videtur. * Ac si
 volumus huius rei, qua vocatur eloquentia, suus er-
 rit, siue studij, siue exercitationis cuiusdam, siue se-
 culatis à natura profecta considerare principium:
 reperiemus id ex honestissimis causis natum, atque
 ab optimis rationibus profectum. **N**am fuit quodam
 tempus, cum in agris homines passim bestia-
 rum more vagabantur, & sibi victu serino vitam
 propagabant: nec ratione animi quicquam, sed ple-
 raque viribus corporis administrabant. Nendum
 diuina religionis, non humani officij ratio colebatur.
 nemo legumias viderat nuptias, non certos quisquam
 inspexerat liberos: non ius equalis quid vultu
 haberet, acceperat. Ita propter errorem atque insci-
 tiam, caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas
 ad se explendam viribus corporis abutebatur,
 perniciosissimis satellitibus. Quo tempore quidam,
 magnus videlicet vir & sapiens, cognouit, qua ma-
 teria esset, & quanta ad maximas res opportunitas
 in animi in se hominum si quis eam posset elicere,
 & precipiendo meliorem reddere. Quis dispersos ho-
 mines in agris, & in rectis siluestribus abditos, rati-
 one quadam compulsi in vnum locum, & congrega-
 uit: & eos in vnamquamque rem inducens valeant
 atque honestam, primo propter insolentiam reclama-
 nantes, deinde propter rationem atque orationem
 studiosius audientes, ex feris & immanibus mixtis
 reddidit & mansuetos. * Ac mihi quidem videtur
 hoc

18

hoc nec tacita, nec inops dicendi sapientia perficere potuisset, ut hominis à consuetudine subito conuerteret, & ad diuersas vitas atque artes traduceret. Age verò, ut vitibus constituis, ut fidem colere & iustitiam retinere discerent, & alij patrie sua voluntate consenserent: ac non modò labores excipiendos communis causa commodi, sed etiam vitam amittendam, existimarent, quae tandem fieri potuit, nisi homines ea, quae ratione inuenisset, eloquentia persuadere potuissent? Profectò nemo, nisi graui ac suauis commouit oratione, cum viribus plurimum posset, ad ius voluisset sine vi descendere: ut inter quos posset excellere, cum ijs se pateretur aequari, & sua voluntate à iucundissima consuetudine recedere, quae praesertim iam natura vim obtineret propter veritatem. Ac primum quidem sic & nata & progressa longius eloquentia videtur, & item postea maximis in rebus pacis & bellicum summis hominum utilitatibus esse versata. Postquam verò commoditas quaedam, praua virtutis imitatrix, sine ratione officij, diuinae copiam consecuta est: tum ingenio freta malitia, peruertere verbes, & vitas hominum labefactare assuevit. Atque huius quoque exordium mali, quoniam principium boni diximus, explicemus.

* Verissimum mihi videtur, quodam tempore
 neque in publicis rebus infantes & insipientes homines
 solitos esse versari, nec verò ad priuatas causas
 magnos ac disertos homines accedere: sed cum à
 summis viris maxima res administrarentur, arbitror
 alios fuisse non incallidos homines, qui ad

paruas controuersias priuatorum accederent. Quibus in controuersijs cum saepe à mendacio contra verum homines stare consuescerent, dicendi est dux atque aluit audaciam, vt necessariò superiores illi propter iniurias ciuium resistere audacibus, & opitulari suis quisque necessarij cogerentur. Itaque cum in dicendo sepe par, nonnunquam etiam superior visus esset is, qui omisso studio sapientia, nihil sibi præter eloquentiam comparasset, fiebat, vt & multitudinis, & suo iudicio dignus, qui temp. gereret, videretur. Hinc nimirum non iniuria, cum ad gubernacula Reip. temerarij atque audaces homines accesserant, maxima ac miserima naufragia fiebant. Quibus rebus tantum odij atque inuidia suscipit eloquentia, vt homines ingeniosissimi, quasi ex turbida tempestate in portum, sic ex sediciosa & tumultuosa vita se in studium aliquod traderent quietum. Quare mihi videntur postea cetera studia recta atque honesta per otium concelebata ab optimis emicuisse, hoc vtrò à plerisque eorum desertum obsoleuisse eo tempore, quo multò vehementius erat retinendam & studiosius sadaugendum. * Nam quò indignius rem honestissimam & rectissimam violabat stultorum & improborum temeritas & audacia, summo cum Reip. detrimento: eo studiosius & illi resistendum fuit, & Reip. consulendum. Quod nostrum illum non fugit Cæronem, neque Lælium, neque horum (vt vere dicam) discipulum Africanum, neque Græchos Africanorum nepotes: quibus in hominibus erat summa pietas, & summa virtute amplificata auctoritas, & qua

& qua hi rebus ornamento & reip. praefidio esset eloquentia. Quare meo quidem animo nihilominus eloquentia studendum est, etsi ea quidam & priuatim & publice peruersè abutuntur: sed id verò vehementius, ne mali magno cum detrimento bonorum, & communi omnium pernicie plurimum possint, cum praesertim hoc vnum sit quoddam ad omnes res & priuatas, & publicas maxime pertinet: hoc euita, hoc honesta, hoc illustra, hoc eodem vi a secunda fiat. Nam hinc ad temp. plurima commoda veniunt, si moderatrix omnium rerum praesid est sapientia. Hinc ad ipsos qui eam adepti sunt, laus, honor, dignitas confluit. Hinc amicis quoque eorum certissimum ac tutissimum praesidium comparatur. Ac mihi quidem videntur homines, cum multi rebus humiliores & infirmiores sint, hac re maxime bestijs praestare, quod loqui possunt. Quare praclarum mihi quiddam videtur adeptus is, qui, quare homines bestijs praesent, ea in re hominibus ipsis antecellat. Hoc si forte non natura modo, neque exercitatio conficitur, verum etiam artificio quodam comparatur: non alienum est videre, quae dicantur, qui quaedam eius rei praecepta non reliquerunt. Sed ante quam de praeceptis oratorij dicamus, videtur dicendum de genere ipsius artis, de officio, de fine, de materia, de partibus. Nam his rebus cognitis, facilius & expeditius vniuscuiusque animus, ipsam rationem ac viam artis considerare poterit.

* CIVILIS quaedam ratio est, quae multis & magnis ex rebus constat. Eius quaedam magna & ampla

DE INVENTIONE

pars est artificiosa eloquentia, quam Rhetoricam
 vocant. Nam neque cum ijs sentimus, qui civilem
 scientiam eloquentia non putant indigere: & ab ijs,
 qui eam putant omnem Rhetoris vi & artificio cō-
 tineri, magnopere dissentimus. Quare hanc oratori-
 am facultatem in eo genere ponemus, vt eam civilis
 scientie partem esse dicamus. Officium autem eius
 facultatis videtur esse, dicere appositè ad persuasio-
 nem. Finis, persuadere dictione. Inter officium autē
 & finem hoc interest: quod in officio quid fieri, in si-
 ne quid officio conueniat, consideratur. Vt medici
 officium dicimus esse, curare appetitè ad sanandum:
 finem, curatione sanare. Idem oratoris quid officium
 & quid finem esse dicamus, intell. gemus, cum id
 quod facere debet, officium: sse dicimus: illud, cuius
 7 causa facere debet, finem appellabimus. * Materiam
 artis eam dicimus, in qua omnis ars, & ea facultas,
 qua conficitur ex arte, versatur: vt si medicine ma-
 teriam dicamus morbos ac vulnera, quod in his om-
 nis medicina versetur: item quibus in rebus versatur
 ars & facultas oratoria, eas res materiam artis
 Rhetorica nominamus. Has autem res alij plures,
 alij pauciores existimauerunt. Nam Gorgias Leon-
 zinus, antiquissimus ferè Rhetor, omnibus de rebus
 oratorem optime posse dicere existimauit: hic infi-
 nitam & immensam huic artificio materiam sub-
 iicere videtur. Aristoteles autem, qui huic arti
 plurima adiumenta atque ornamenta submini-
 strauit, tribus in generibus rerum versari Rheto-
 ris officium putauit: demonstratiuo, deliberatiuo,
 iudicia-

indici. Demostri-
 aliam certa per-
 non debet at-
 tue & confusi-
 fionem. Indica-
 libet in se ac cu-
 tionem & rea-
 fra qualem fert-
 jibus materia
 * Nam Hermia-
 dere, nec quid
 oratorie mate-
 dat. Causam
 troueriam in
 cert arum inte-
 dicimus esse at-
 aute dicimus,
 um, demonstra-
 appellat. que he-
 positam sine cer-
 ad hanc modum
 honestatem: ve-
 ma: que sit iudi-
 cul ab oratori-
 ligere existim-
 ingenia philoso-
 (sumptu et ali-
 ratorum attri-
 magnam in li-

iudiciali. Demonstratiuum est, quod tribuitur in alicuius certa persona laudem aut vituperationem. Deliberatiuum est, quod positum in disceptatione & consultatione civili, habet in se sententia dictionem. Iudiciale est, quod positum in iudicio, habet in se accusationem & defensionem, aut petitionem & recusationem. Et quemadmodum nostra quidem fert opinio, Oratoris ars & facultas in hac materia tripartita versari existimanda est.

* Nam Hermagoras quidē, nec quid dicat attendere, nec quid polliceatur intelligere videtur: qui oratoris materiam in causam & questionem diuidat. Causam esse dicit, rem quae habeat in se controuersiam in dicendam positam, cum personarum certarum interpositione: quam nos quoque oratori dicimus esse attributam. nam ei tres partes, quas ante diximus, supponimus: iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam. Questionem autem eam appellat, quae habeat in se controuersiam in dicendam positam sine certarum personarum interpositione, ad hunc modum: Vt quid sit bonum in vita praeter honestatem: verine sint sensus: quae sit mundi forma: quae sit solis magnitudo. Quas quaestiones procul ab oratoris officio remotas, facile omnes intelligere existimamus. Nam quibus in rebus summa ingenia philosophorum plurimo cum labore consumpta intelligimus, eas sicut aliquas paruas res oratori attribuere magna amentia videtur. Quod si magnam in his Hermagoras habuisset facultatem

DE INVENTIONE

studio & disciplina comparatam, videretur. fructus
sua scientia, falsum quiddam constituisse de ora-
toris officio, & non quid ars, sed quid ipse posset,
exposuisse. Nunc vero ea via est in homine vt ei mul-
to Rhetoricā citius quis ademerit, quā philosophiā
concesserit. Neq; eò dico, quod eius ars, quā edidit,
mibi mendosissime scripta videatur: (nā satis in ea
videtur ex antiquis artibus ingeniosè & diligēter
electas res collocasse, & nonnihil ipse quoque noui,
protulisse) verū oratori minimū est de arte loqui,
quod hic fecit: multo maximū ex arte dicere, quod
eum minimè potuisse oēs videmus. Quare materia
quidē nobis Rhetorica videtur artis ea, quā Aristoteli
visam esse diximus. * Partes autē haec sunt quas
pleriq; dixerūt: Inuentio, Dispositio, Elocutio, Me-
moria, Pronūciatio. Inuentio est excogitatio rerū
verarū aut verisimiliū, qua causam probabilē red-
dāt. Dispositio est rerū inuentarū in ordinē distri-
butio. Elocutio est idoneorū verborū, & sententiarū
ad inuentionē accommodatio. Memoria est firma
animi rerū ac verborum ad inuentionē perceptio.
Pronūciatio est ex rerum & verborum dignitate,
vocis & corporis moderatio. Nunc his rebus breui-
ter constitutis, eas rationes, quibus ostendere possi-
mus genus & officiū & finē huius artis, aliud in rē-
pus differemus. Nā & multorū verborum indigēt,
& nō tantopere ad artis descriptionē & praecepta
tradenda pertinet. Eum autē qui artē rhetoricam
scribat, de duab. reliquis rebus, de materia artis,
ac

ac partibus scribere oportere existimamus. Ac mihi quidem videtur consuetim agendum de materia, ac partibus. Quare inuentio, qua princeps est omnium partium, potissimum in omni causarum genere, qualis debeat esse, consideretur.

* Omnis res qua habes in se positā in dictione aut IO
discrptione aliqua cōtrouersiam, aut facti, aut nomi-
nini, aut generis, aut actionis continet questionem.
Eā igitur questionē, ex qua causa nascitur, cōstitutio-
nē appellamus. Cōstitutio est prima cōstitutio causa-
rū, & depulsionē intētionis proficit hoc modo: Feci-
sti: nō feci, aut iure feci. Cū facti cōtrouersia est, quo-
niā cōtrouersia causa firmatur, cōstitutio cōtrouersia
appellatur. Cū autē nominis, quia vñ vocabuli defi-
nienda verbus est, cōstitutio definitiua nominatur.
Cū verò qualis sit res queritur, quia & de vi, & de
genere negotij cōtrouersia est, cōstitutio generalis vo-
catur. At cū causa ex eo pendet q̄ nō aut is agere vi-
detur quē oportet, aut nō cū eo qui cū oportet, aut nō
apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua
pena oportet, translata dicitur cōstitutio: quia a-
ctio translationis & cōmutationis indigere videtur.
Atq; harū aliquā in omne causa genus incidere ne-
cessē est. nā in quā nō incidērit, in ea nihil esse poterit
cōtrouersia. Quare eam nec causam quidē conuenit
putari. Ac facti quidē cōtrouersia in omnia tempora
potest distribui. Nam quid factū sit, potest queri hoc
modo: Occideritne Aiacem Vlysses. & quid fiat, hoc
modo: Bonone animo sint erga pop. R. Fregellani. &
quid futurū sit, hoc modo: Si Caribagmem relique-
rimus

DE INVENTIONE

rimus incolumem, nū quid sit incōmodi ad rēp. per-
 nēt. ¹¹ * Nominis cōtrouersia est, cū de facto cōue-
 nit, & queritur id quod factū est, quo nomine appel-
 letur. Quo in genere necesse est ideo nominis esse cō-
 trouersiam, non quidd de re ipsa non conueniat, non
 quidd de facto nō cōstet. sed quidd id quod factū sit,
 aliud alij videatur esse. & idcirco alius alio nomine
 id appellat. Quare in huiusmodi generibus defici-
 endares erit verbis, & breuiter describenda: vt si
 quis sacrum ex priuato surripuerit, vtrum fur, an
 sacrilegus sit iudicandus. Nam id cū queritur,
 necesse erit definire vtrunque: quid sit fur, quid sa-
 crilegus: & sua descriptione ostendere, alio nomi-
 ne illam rem, de qua agitur, appellari oportere, at-
 que aduersarij dicunt. ¹² * Generis est controuersia,
 cum & quid factum sit, conuenit: & quo id factum
 nomine appellari oporteat, constat: & tamen, quā-
 tum, & cuiusmodi, & omnino quale sit, queritur,
 hoc modo: Iustum, an iniustum: vtile, an inutile: &
 omnia, in quibus quale sit id quod factum est, qua-
 ritur sine vlla nominis controuersia. Huic generi
 Hermagoras part eis quatuor supposit: delibera-
 tiuam, demonstratiuam, iudiciale[m], negotialem.
 Quod eius, vt nos putamus, non mediocre pecca-
 tum reprehendendum videtur. verū breui, ne si
 aut taciti praterierimus, sine causa non secuti eum
 putemur: aut si diutius in hoc consisterimus, morā
 atque impedimentum reliquis preceptis intulisse
 videamur. Si delibatio & demonstratio genera
 sunt

LIBER I.

sunt causarum : non possunt rectè partes alicuius generis causa putari. Eadem enim res alij genus esse, alij pars potest : eidem genus esse & pars non potest. Deliberatio autem, & demonstratio, genera sunt causarum. Nam aut nullum causa genus est, aut iudiciale solum: aut & iudiciale, & demonstrativum, & deliberativum. Nullum dicere causa esse genus, cum causas esse multas dicat, & in eas præcepta det, amentia est. Vnum autem iudiciale solum esse qui potest, cum deliberatio, & demonstratio, neque ipsæ similes inter se sint, & ab iudiciali genere plurimum dissideant, ut suum quaque finem habeat, quod referri debeat. Relinquitur ergo, ut omnino tria genera sint causarum. Deliberatio igitur & demonstratio non possunt rectè partes alicuius generis causa putari. ¹³ Male igitur eas generalis constitutionis partes esse dixit. Quod si generis causa partes non possunt rectè putari, multo minus rectè partes causa partes putabuntur. Pars autem causa constitutio est omnis. Non enim causa ad constitutionem, sed constitutio ad causam accommodatur. sed demonstratio & deliberatio, generis causa partes non possunt rectè putari, quod ipsa sunt genera. Multo igitur minus rectè partes eius, quod hic dicit, partes putabuntur. Deinde, si constitutio & ipsa, & pars eius qualibet, intentionis depulsio est: quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio, nec pars constitutionis est. at si quæ intentionis depulsio non est, ea nec constitutio,

DE INVENTIONE

io, nec pars constitutionis est: demonstratio & deliberatio, neque constitutio nec pars constitutionis est. Si igitur constitutio, & ipsa, & pars eius qualibet intentionis depulsio est: deliberatio & demonstratio, neque constitutio, neque pars constitutionis est. placet autē ipsi constitutionē intentionis esse depulsivam. Placeat igitur oportet. demonstrationē & deliberationē nec esse constitutionē, nec partē constitutionis. Atque hoc eodē modo verificatur: siue constitutionem primā causa actoris confirmationem dixerit, siue defensoris primā deprecationem nam eum eadem omnia incommoda sequentur.

14. * Deinde cōiecturalis causa non potest simul ex eadem parte eodē in genere & cōiecturalis esse, & definitiva. Rursus nec definitiva causa potest simul ex eadem parte eodē in genere & definitiva esse, & translativa. Et omnino nulla cōstitutio, nec pars constitutionis potest simul & suā habere, & alterius in se vim continere: idē quod vnaquaque ex se, & ex sua natura simpliciter consideratur. Altera autem absūpta, numerus constitutionū duplicatur, non vis constitutionis augetur. At deliberativa causa simul ex eadē parte eodē in genere & cōiecturalē, & generalem, & definitivam, & translativā solet habere constitutionē: & vna aliāquādo, & plures nonnunquam. ergo ipsa nec constitutio est, nec pars constitutionis. Idē in demonstratione solet vsu evenire. Genera ergo, vt antē diximus, hac causarū putanda sunt, nō partes alicuius

con-

LIBER I.

constitutione. Has ergo constitutione, quam genera-
 lem nominamus, partem nobis videtur duas habe-
 re, iuridicalem & negocialem. Iuridicalis est, in
 qua aequi & recti natura, aut praemij, aut penara-
 tio queritur. Negocialis est, in qua quid iuris ex ci-
 vili more & aequitate sit, consideratur, cui diligen-
 tia praesse apud nos iurisconsulti existimantur. * 15
 Ac iuridicalis quidem ipsa in duas distribuitur par-
 tes: absolutam, & assumptivam. Absoluta est, qua
 ipsa in se continet iuris & iniuria quaestione. Assum-
 ptiva est, qua ipsa ex se nihil firmi dat ad accusa-
 tionem, foris autem aliquid defensionis assumit.
 eius partes sunt quatuor: concessio, remotio crimi-
 nis, relatio criminis, comparatio. Concessio est, cum
 reus non id quod factum est, defendit, sed ut ignos-
 catur postulat. hac in duas partes dividitur, pur-
 gationem, & deprecationem. Purgatio est, cum fa-
 ctum conceditur, culpa remouetur. Hac parte
 habet tres: imprudentiam, casum, necessitatem.
 Deprecatio est, cum & peccasse, & consulto pec-
 casse reus se constitit. Et tamen, ut ignoscatur, postu-
 lit: quod genus peritio potest accidere. Remotio
 criminis est, cum id crimen quod infertur, ab se &
 a sua culpa, vi & potestate in alium reus remoue-
 re conatur. Id dupliciter fieri poterit: si aut causa,
 aut factum in alium transferetur. Causa transfere-
 tur, cum aliena dicitur vi & potestate factum.
 Factum autem, cum alius aut debuisse, aut po-
 tuisse facere dicitur. Relatio criminis est, cum
 ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria
 lacefferit. Comparatio est, cum aliud aliquod
 factum rectum aut utile contenditur, quod
 ut sis-

DE INVENTIÖNE

vt fieret illud quod arguitur, dicitur esse commis-
 16 sum.* In quarta cōstitutione, quam translatiuam
 nominamus, eius cōstitutionis est controuersia:
 cūm aut quē, aut qui cum, aut quomodo, aut apud
 quos, aut quouere, aut quo tempore agere oportet,
 at, queritur: aut omnino aliquid de commutatione
 aut infirmatione actionis agitur. Huius cōstituti-
 onis Hermagoras inuentor esse existimatur: non
 quia non vsi sint ea veteres oratores sapē multi, sed
 quia non animaduert erint artis scriptores eā su-
 periores, nec retulerint in numerum cōstitutio-
 num. Post autem ab hoc inuentam multi reprehē-
 derunt: quos non tam imprudentia, s. alii putamus
 (res enim perspicua est) quam inuidia at que obtre-
 ctatione quadam impediri. Et cōstitutiones qui-
 dem, & earum partem exposuimus: exempla au-
 tem cuiusque generis tunc commodius exposituri
 videntur, cum in vnumquodque eorum argumentor-
 rum copiam dabimus. Nam argumentandi ratio
 dilucidior erit, cum & ad genus, & ad exemplum
 causa statim poterit accommodari.* Cōstitutione
 17 causa reperta statim placet considerare, vt
 causa sit simplex, an coniuncta: & si coniuncta
 erit, vt rum sit ex pluribus questionibus iuncta, an
 ex aliqua comparatione. Simplex est, qua absolu-
 tam in se continet vnam questionem, hoc modo:
 Corinthi hys bellum indicamus, an non? Coniuncta
 ex pluribus questionibus, in qua plura queruntur,
 hoc modo: Vtrum Carthago diruatur, an Cartha-
 ginensibus reddatur, an eō colonia deducatur. Ex
 com-

comparatione, in qua per contentionem, virum potius, aut quid potissimum sit quaeritur, ad hunc modum: Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui socijs sit auxilio, an teneatur in Italia, ut quam maxima contra Annibal in copia sint. Deinde considerandum est, an in ratione, an in scripto sit controuersia. nam scripti controuersia est ea, quae ex scriptiois genere nascitur. Eius autem genera, quae sunt separata à constitutionibus, quinque sunt. nam tum verba ipsa videntur cum sententia scriptoris disidere: tum inter se duae leges, aut plures discrepare: tum id quod scriptum est, duas aut plures res significare: tum ex eo quod scriptum est, aliud quoque quod non scriptum est, inueniri: tum vis verbi, quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit, quaeri. Quae primum genus de scripto & sententia: secundum ex contrarijs legibus: tertium ambiguum: quartum ratiocinatum: quintum definitiuum nominamus. Ratio est autem, cum omnis quaestio non in scriptione, sed in aliqua argumentatione consistit. * Ac tum considerato 18 genere causa, & cognita constitutione, cum simpliciter an coniuncta sit, intellexeris, & scripti an rationis habeat controuersiam videris: deinceps erit videndum, quae quaestio, quae ratio quae iudicatio, quod firmamentum causa sit: quae omnia à constitutione proficiantur oportet. Quaestio est ea, quae ex constitutione causarum generatur controuersia, hoc modo: Non iure fecisti: iure feci. Causarum autem hac conflictio, in qua constitutio

B

con-

constat. Ex ea igitur nascitur controuersia, quam
 quaestionem dicimus, hoc modo. Iure ne fecerit.
 Ratio est ea, qua coninet causam: qua si subla-
 ta sit, nihil in causa controuersia relinquetur: hoc
 modo, vt docendi causa in sacili, & peruulgato ex-
 emplo consistamus: Orestes si accusetur matricidij,
 nisi hoc dicat, iure feci, illa enim patrem meum oc-
 ciderat, non habet defensionem: qua sublata, om-
 nis quoque controuersia sublata sit. Ergo eius cau-
 sa ratio est, quod illa agamemnonem occiderit.
 Iudicatio est, qua ex infirmatione & confirmatio-
 ne rationis nascitur controuersia. Nam sit ea no-
 bis exposita ratio, quam paulo ante exposuimus.
 Illa enim, inquit, patrem occiderat. At non (inquit
 aduersarius) abs te filio matrem necari oportuit:
 potuit enim sine tuo scelere illius factum puniri.
 Ex hac deductione rationis illa summa nascitur
 controuersia, quam iudicationem appellamus ea
 est huiusmodi: Rectumne fuerit ab Oreste matrem
 19 occidi, cum illa Oreste patrem occidisset. * Firma-
 mentum est firmissima argumentatio defenso-
 ris, & aptissima ad iudicationem. vt si veli O-
 restes dicere: Eiusmodi animum matris suae fuisse in
 patrem suum, in se ipsum ac sorores, in regnum,
 in famam generis & familia, vt ab ea pœnas l.ber-
 i sui potissimum petere debuerint. Et in ceteris
 quidem constitutionibus ad hunc modum iudica-
 tiones reperiuntur: in coniecturali autem consti-
 tutione, quia ratio non est (factum enim non con-
 ceditur) non potest ex deductione rationis nasci iudica-

deum. Quare
 non iudicatione
 quoniam ne sit
 tunc aut ea: non p
 in quaestione, ratio
 in periri. Et om
 nique singula pa
 sunt. Nam non
 in premium animi
 illa que primum
 pueri & colere
 ut, que post dices
 & ea que ad iud
 ranta, diligens
 cogitatione per
 sunt cetera par
 omnino nobis
 tino. Cuius matris
 quoniam exordiu
 ut queque prima
 ad idem.
 * EXORDI
 tris monere com
 quod eunt, si es
 futuri. Quare
 in matris est g
 noscere. Cetera
 nequam, ad matrem
 Horstium g. uis
 ostentorum factus

dicatio. Quare necesse est eandem esse quaestio-
nem & iudicationem, ut Factum est, Factum non
est: factum ne sit. Quot autem in causa consti-
tiones, aut earum partes erunt, totidem necesse e-
rit quaestiones, rationes, iudicationes, firmamen-
ta reperiri. His omnibus in causa repertis, tum de-
nique singulae partes totius causae considerandae
sunt. Nam non ut quidam dicendum primum, i-
ta primum animadvertendum videtur: id est quod
illa qua primum dicitur, si vehementer velia con-
gruere & coherere cum causa, ex ea ducas oportet,
quae post dicenda sunt. Quare cum iudicatio,
& ea qua ad iudicationem oportet inveniri argu-
menta, diligenter erum artificio reperta, cura &
cogitatione pertractata: tunc demique ordinanda
sunt caetera partes orationis. haec partes sex esse
omnino nobis videntur: Exordium, Narratio, Parti-
tutio, Confirmatio, Reprehensio, Conclusio. Nunc
quoniam exordium princeps omnium esse debet,
vos quoque primum in rationem exordiendi praecep-
ta dabimus.

* EXORDIUM est oratio animum audi- 20
toris idoneè comparans ad reliquam dictionem:
quod eveniet, si cum benevoluntate, attentum, docilem
fecerit. Quare qui bene exordiri causam volet,
cum necesse est genus sua causa diligenter ante cog-
noscere. Genera causarum sunt quinque. Hon-
nestum, admirabile, humile, anceps, obscurum.
Honestum genus est, cui statim sine oratione nostrae
auditoris sauit animus. Admirabile, à quo alie-

DE INVENTIONE

natus est animus eorum qui audituri sunt. Humile quod negligitur ab auditore, & non magnopere attendendum videtur. Anceps, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa & honestatis & turpitudinis particeps, ut benevolentiam pariat & offensionem. Obscurum, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilibus ad cognoscendum negotijs causa implicita est. Quare cum tam diversa sint genera causarum, exordiri quoque & spari ratione in vnoquoque genere necesse est. Igitur ex ordium in duas partes diuiditur, in principium & insinuationem. Principium est oratio perspicue & protinus perficiens auditorem beneuolum, aut docilem, aut attentum. Insinuatio est oratio quadam dissimulatione & circuitione obscure subiens auditoris animum. ²¹ In admirabili genere causa, si non animo infesti auditores erunt, principio benevolentiam comparare licebit: sin erunt vehementer alienati, confugere necesse erit ad insinuationem. Nam ab iratu si perspicue pax & benevolentia petitur, non modo ea non inuenitur, sed augetur atque inflammatur odium. In humili autem genere causa, contemptum tollenda causa, necesse erit attentum efficere auditorem. Anceps genus causa si dubiam iudicationem habebit, ab ipsa iudicatione exordium est: si autem partem turpitudinis & partem honestatis habebit, benevolentiam captare oportebit, ut in genus honestum causa translata videatur. Cum autem erit honestum causa genus, vel praeteriri principium

pium poterit : & , si commodum fuerit , aut à narratione incipiemus , aut à lege , aut ab aliqua firmissima ratione nostra dictionis . Vel , si vii principio placebit , benevolentia partibus utendum est , ut id , quod est , augatur . In obscuro autem genere cause per principium dociles auditores efficere oportebit . Nunc , quoniam quas res exordio conficere oporteat dictum est , reliquum est ut ostendatur , quibus quaque res rationibus confici possit .

* Benevolentia quatuor ex locis comparatur : ab 22 nostra , ab aduersariorum , ab iudicum persona , ab ipsa causa . Ab nostra , si de nostris factis & officijs sine arrogancia dicemus : si crimina illata , & aliquas minus honestas suspiciones iniectas diluimus : si qua incommodo acciderint , aut qua insistent difficultates , proferemus : si prece & obsecratione humili ac supplici utemur . Ab aduersariorum autem , si eos aut in odium , aut in inuidiam , aut in contempcionem adducemus . In odium adducuntur , si quid eorum spurcè , superbè , crudeliter , malitiosè factum proferetur . In inuidiam , si vis eorum , potentia , diuitia , cognatio , pecunia proferuntur , atque eorum usus arrogans & intolerabilis : ut his rebus magis videantur quàm causa sua confidere . In contempcionem adducuntur , si eorum inertia , negligentia , ignauia , disidiosum studium , & luxuriosum ocium profertur . Ab auditorum persona benevolentia captabitur , si res ab his fortiter , sapienter , mansuete gesta proferentur : ut ne qua assentatio nimia

significatur: & si de his, quàm honesta exstimatio,
 quam aq̃ eorum iudicij & authoritatis expectatio
 fit, ostendetur. Ab ipsis rebus, si nostram causam
 laudando extollemus, aduersariorum causam per
 contemptum deprimemus. * A tenos autem fac
 25 ctemus, si demonstrabimus ea quæ dicturi erimus,
 magna, noua, incredibilia esse, aut ad omnes,
 aut ad eos qui audiunt, aut ad aliquos illustres
 homines, aut ad deos immortalis, aut ad sum-
 mam Reipub. pertinere. & si pollicemur nos bre-
 uiter nostram causam demonstraturos: acque expo-
 nemus iudicationem, aut iudicationes, si plures
 erunt. Dociles auditores faciemus, si aperte & bre-
 uiter summam causam exponemus: hoc est, in quo
 consistat controversia. Nam & cum docilem ve-
 liti facere, simul attentum facere oportet. Nam is
 maximè docilis est, qui attentissimè est paratus au-
 dire. Nunc, insinuationes quemadmodum tractari
 conueniat, deinceps dicendum videtur. Insinua-
 tione igitur utendum est, cum admirabile genus
 cause est: hoc est, ut ante diximus, cum animus
 auditoris infestus est. Id autem tribus ex causis fit
 maximè: si aut inest in ipsa causa quedam turpitu-
 do: aut si ab ijs qui ante dixerunt, iam quiddam au-
 ditori persuasum videtur: aut si eo tempore lo-
 gus dicendi datur, cum iam illi quos audire oportet,
 defessi sunt audiendo. Nam ex hac quoque
 re non minus quam ex primis duabus, in oratorem
 24 nonnunquam animus auditoris offenditur. * Si
 causa turpitudine contrahat offensum, aut pro
 eo homi-

eo homine in quo offunditur, alium hominem
 quis diligitur inserponi oportet: aut pro re in
 qua offunditur, aliam rem que probatur: aut pro re
 hominum, aut pro homine rem: ut ab eo quod
 odit, ad id quod diligit, auditoris animus tra-
 ducatur: & dissimulare id te defensuram quod
 existimeris defensurus. Deinde, cum iam miuor
 factus erit adiutor, ingredi pedetentim in defen-
 sionem, & dicere ea que indignantur aduersarij,
 tibi quoque indigna videri. Deinde cum lenseris
 eum qui audiet, demonstrare nihil eorum ad re-
 pertinere, & negare te quicquam aduersarij esse
 dicturum: neque hoc, neque illud: ut neque a-
 pertè ladas eos, qui diliguntur: & tamen id ob-
 scurè faciens, quoad posse, alienis ab eis audito-
 rum voluntatem, & aliquorum iudicium simili
 de re, aut auctoritatem proferre imitatione di-
 gnam: deinde aut eandem, aut consimilem, aut
 maiorem, aut minorem agi rem in presentia de-
 monstrare. Sin oratio aduersariorum fidem vi-
 debitur auditoribus fecisse, quod ei qui intelligit qui-
 bus rebus fides fiat, facile erit cognitu: oportet aut
 de eo quod aduersarij sibi firmissimum putarint, &
 maximè ij qui audierint probarent, primum te
 dicturum polliceri: aut ab aduersarij dicto ex-
 ordiri, & ab eo potissimum quod ille nuperrimè
 dixerit: aut dubitatione uti quid primum dicas,
 aut cui potissimum loco respondeas cum admiratio-
 ne. Nam audi or, cum eum quem aduersarij pertur-
 basum putas oratione, vides animo firmissimo cō-

tradicere paratum: plerumque se potius temere
 25 assuisse, quam illum sine causa confidere arbi-
 tratur. * Sin auditoris studium d' fatigatio ab-
 alienavit à cause, te brevis quam paratu furis
 esse d'cturum, commodum est polliceri, non
 imitaturum aduersarium. Sin res dabit, non in-
 uile est ab aliqua re noua & ridicula incipere, aut
 ex tempore quæ nata sit: quod genus, strepitum,
 acclamationem: aut iam parata, quæ vel aolo-
 gum, vel fabulem, vel aliquam contineat irri-
 sionem: aut si res dignitas adimet iocandi facultate-
 tem, aliquid triste, nouum, horribile statim non
 incommodum est iniicere. nam ut cibi satietas &
 fastidium, aut sub amara aliqua re eluatur, aut
 dulci miscetur: sic animus defessus audiendo, aut
 admiratione integratur, aut resu renouatur. Ac
 separatim quidem, quæ de principio & insinua-
 tione dicenda uidentur, hæc ferè sunt. Nunc
 quiddam breuiter & communiter de utroque præ-
 cipiendum uidetur. Exordium se uentiarum &
 grauitatis plurimum debet habere, & omnino
 in se: propterea quod id optimè faciendum est,
 quod oratorem auditori maxime commendat.
 Splendoris, & f. f. uicatus, & concinnitudinis
 minimum, propterea quod ex his suspicio qua-
 dam apparationis atq; artificiosa diligentia nasci-
 tur: quæ maxime orationi fidem, oratori adimit
 26 auctoritatem. * Vicia uero hæc sunt certissima ex-
 ordiorum, quæ summopere vitare oportebis: vul-
 gare,

gare commune, commutabile, longum, separatum, translatum, contra praecepta. Vulgare est, quod in plures causas potest accommodari, ut conuenire videatur. Commune est, quod nihilominus in hanc quam in contrariam partem causa potest conuenire. Commutabile est, quod ab aduersario potest leuiter mutatum ex con- raria parte dici. Longum est, quod pluribus rebus aut sententijs vlt. à quam satis est producitur. Separatum est, quod non ex ipsa causa ductum est, nec sicut al. quod membrum annexum orationi. Translatum est, quod aliud conficit quam causa genus postulat: vt si quis docilem faciat auditorem, cum beneuolentiam causa desideret: aut si principio vtatur, cum insinuationem res postulat. Contra praecepta est, quod nihil eorum efficit quorum causa de exordijs praecepta traduntur: hoc est, quod eum qui audit neque beneuolum, neq. attentum, neq. docilem reddit, aut (quo profectò nihil peius est) vt contra sit, facit. Ac de exordio quidem satis dictum est.

* NARRATIO est rerum gestarum aut vt ge- 27
starum expositio. Narrationum tria sunt genera: Vnum genus est, in quo ipsa causa & omnis ratio controuersia continetur. Alterum, in quo digressio aliqua extra causam, aut criminationis, aut similitudinis, aut dilectationis non aliena ab eo negotio quo de agitur, aut amplificationis causa interponitur. Tertium genus est remotum à ciuilibus causis, quod dilectationis causa non inuili cum excitatione dicitur & scribitur. Eius partes sūt duae:

DE INVENTIONE

quarum altera in negotiis, altera in personis maxime versatur. Ea que in negotiorum expositione posita est, tres habet partes: fabulam, historiam, argumentum. Fabula est in qua nec vera nec verisimiles res continentur, cuiusmodi est: Angues ingentes alites iuncti iugo.

Historia est gestas ab actis nostra memoria remota. quod genus: Appius indicxit Carthaginensibus bellum. Argumentum est, fictas res, quas amen fieri potuit. huiusmodi apud Terentium:

Nam is postquam excessit ex ephelis, Sofia.

Illam autem narratio qua versatur in personis, eiusmodi est, ut in ea simul cum rebus ipsis personarum sermones & animi perspicui possint, hoc modo:

Venit ad me sapere clamitans. Quid agis Mitio?

Cur perdis adolescentem nobis? cur amat?

Cur potas? cur tu his rebus sumptus suggeris?

Vestitu nimo indulges, nimium ineptus es:

Nimium ipse durus est prater aquam & bonum.

Hoc in genere narrationis, multa inesse debet festiuitas, cōfecta ex rerum varietate, animorum dissimilitudine, grauitate, lenitate, spe, metu, suspitione, desiderio, dissimulatione, errore, misericordia, fortuna commutatione, in sperato incommodo, subita latitia, iucundo exitu rerum. Verum hac ex his quae postea de elocutione precipiuntur, ornamenta sumuntur. *Nunc de narratione et a qua causa continet expositionem, dicendum videtur. Oportet igitur etiam tres habere res: ut bre-

uis,

LIBER I.

uis, vt aperta, vt probabilis sit. Breuis erit, si vnde
 necesse est, inde initium sumetur, & non ab vltima
 repetetur: & si cuius rei satis erit summam dixisse,
 eius partes non dicentur. nam saepe satis est quid fa-
 ctum sit dicere, non vt enarres quemadmodum sit
 factum: & si non longius quam quoad scitu opus est,
 in narrando procedetur: & si nullam in rem aliam
 transibitur: & ita si dicitur, vt nonnunquam ex eo quod
 dictum sit, id quod dictum non sit intelligatur: & si
 non modo id quod obest, verum etiam id quod nec obest,
 nec adiuuat, praeteribitur: & si semel vnum quodque
 dicitur: & si non ab eo in quo proxime desitum erit,
 deinceps incipietur. Ac multos imitatio decipit bre-
 uitate, vt cum se breues putent esse, longissimi sint,
 cum dent operam vt res multas breuiter dicant, non
 vt omnino paucae res dicant, & non plures quam
 necesse sit. nam plerisque breuiter dicere videtur,
 qui ita dicit: Accessi ad edes, puerum euocavi: re-
 spōdit, quae sunt dominum: domi negauit esse. Hic tamen
 et si tot res breuiter non potuit dicere, tamen quia
 satis fuerat dixisse, Domi negauit esse sit rerum
 multitudine longus. Quare hoc quoque in genere vi-
 tanda est breuitatis imitatio: & non minus rerum
 non necessariorum, quam verborum multitudine sa-
 per sedendum est.* Aperta autem narratio poterit esse,
 si vt quidque primum gestum erit, ita primum expo-
 netur, & rerum ac temporum ordo seruabitur, vt
 ita narretur vt gesta res erunt, aut vt potuisse ge-
 sti videbuntur. Hic considerandum erit, ne quid per-
 tur-

DE INVENTIONE

turbatè, ne quid contortè dicatur, ne quam in aliam rem transeat, ne ab ultimo repetatur, ne ad extremum prodeatur, ne quid quod ad rem pertineat prætereatur: & omnino quæ præcepta de breuitate sunt, hoc quoque in genere sunt conseruanda, nam sapè res parum est intellecta longitudine magis quàm obscuritate narrationis. Ac verbis quoque dilucidis vtendum est: quo de genere dicendum est in præceptis elocutionis. Probabilis erit narratio, si in ea videbuntur inesse ea quæ solent apparere in veritate, si personarum dignitates seruabuntur, si causa factorum extabunt, si fuisse facultates faciendi videbuntur, si tempus idoneum, si spacijsatis, si locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur, fuisse ostendetur: si res & ad eorum qui agunt naturam, & ad vulgi rumorem, & ad eorum qui audiunt opinionem accommodabitur. ac veri quidem similis ex huiusmodi rebus esse poterit. * Illud autem prætere a considerare oportebit, ne aut cum obsit narratio, aut cum nihil prosit, tunc interponatur: aut non loco, aut non quemadmodum causa postulat, narretur. Obest tunc, cum ipsius rei gesta expositio magnam excipit offensionem, quam argumentando & causam agendo leniri oportebit. Quod cum acciderit, membratim oportebit partem rei gesta dispersgere in causam, & ad vnamquamque confestim rationem accommodare, vt vulnere præsidio medicamentum sit, & odium statim defensio mitiget. Nihil pro-

LIBER I.

prodest narratio tunc, cum ab aduersarijs re expo-
 sita, nostra nihil interest iterum aut alio modo
 narrare: aut cum ab ijs qui audiunt ita tenetur
 negotium, vt nostra nihil intersit eos alio pacto do-
 cere. quod cum acciderit, omnino narratione su-
 per sedendum est. Non loco dicitur, cum non in ea
 parte orationis collocatur, in qua res postulat: quo
 de genere agemus tum, cum de dispositione dice-
 mus. nam hoc ad dispositionem pertinet. Non quē-
 admodum causa postulat, narratur, cum aut id
 quod aduersario prodest, dilucidè & exornatè ex-
 ponitur: aut id quod seipsum adiuuat obscure di-
 citur, & negligenter. Quare vt hoc vitium vi-
 tetur, omnia torquenda sunt ad commodum sua
 cause: contraria qua prateriri poterunt, praterre-
 undo: qua illius erunt, leuiter attingendo: sua
 diligenter & enodatè narrando. Ac de narratione
 quidem satis dictum videtur: deinceps ad partiti-
 onem transeamus.

* Rectè habita in causa partitio, illustrem & 31
 perspicuam totam efficit orationem. Eius partes
 dua sunt, quarum vtraque magnopere ad aperien-
 dam causam, & constituendam pertinet contro-
 uersiam. Vna pars est, qua quid cum aduersarijs
 conueniat, & quid in controuersia relinquatur,
 ostendit: ex qua certum quiddam designatur au-
 ditori, in quo animū debeat habere occupatū. Al-
 tera est, in qua rerum earum, de quibus erimus di-
 cturi, breuiter expositio ponitur distribuat: ex qua
 con-

DE INVENTIONE

bonficatur, ut certas animo res teneat auditor,
 quibus dictis intelligat fore peroratum. Nunc v-
 troque genere partitionis quemadmodum conue-
 niat utri, breuiter dicendum videtur. Quae parti-
 tio, quid conueniat, aut quid non conueniat osten-
 dit: haec debet illud quod conuenit, inclinare ad
 suam causam commodum, hoc modo: Interfectam ma-
 trem esse à filio, conuenit mihi cum aduersarijs,
 Item contra: Interfectum esse à Clytemnestra A-
 gamemnonem conuenit, nam hic vterque & id po-
 suit quod conueniebat, & tamen suam causam commo-
 do consuluit. Deinde, quid in controuersia sit, po-
 nendum est in iudicationis expositione: qua quem-
 admodum inueniretur, ante dictum est.* Quae au-
 tem particio rerum distributam continet exposi-
 tionem, haec habere debet breuitatem, absolutio-
 nem, paucitatem. Breuitas est, cum nisi necessariū
 nullum assumitur verbum. haec in hoc genere idcirco
 utilis est, quod rebus ipsis & partibus causa, non
 verbis, neque extraneis ornamentis animus audi-
 toris tenendus est. Absolutio est, per quam omnia
 qua incidunt in causam genera, de quibus postea
 dicendum est, amplectimur partitione. In qua vi-
 dendum est, ne aut aliquod genus vitile relinqua-
 tur, aut serò extra partitionem id quod vitiosissi-
 mum ac torpissimum non est, inferatur. Paucitas in
 partitione seruatur, si genera ipsa rerum ponuntur,
 neque permiscè cum partibus implicentur: nam ge-
 nus est, quod plures partes amplectitur, ut animal
 pars

LIBER I.

pars est, quae subest generi, ut equus, sed saepe eadem
 res aliq. genus, aliq. pars est: nā homo animalis pars
 est, Thebani aut Troiani genus. Hæc ideo diligenti-
 us inducitur præscriptio, ut apertè intellecta ge-
 nerali partitione, paucitas generum in partitione
 seruari possit. nā qui ita partitiur: Oñedam propter
 cupiditatem & audaciā & auaritiā aduersario-
 rum omnia incommoda ad Remp. peruenisse: is non
 intellexit, in partitione exposito genere, partē se
 generis admiscuisse. Nam genus est, omnium nimi-
 rum libitimum, cupiditas: eius autem generis sine
 dubio pars est auaritia. * hoc igitur vitandū est, ne
 cuius genus posueris, eius aliquam sicuti diuersam
 & dissimilem partē ponas in eadē partitione. Quod
 si quod in genus plures incident partes, id cum in
 prima partitione causa erit simpliciter expositum,
 distribuetur eo tempore commodissimè, cum ad ip-
 sum ventum erit explicandū in causa dictione post
 partitionem. Atq; illud quoq; pertinet ad paucita-
 tem, ne aut plura quā satis est demonstraturos nos
 esse dicamus, hoc modo: Ostendā aduersarios, quod
 arguimus, & potuisse facere, & voluisse, & fecisse:
 nā fecisse ostendere, satis est. Aut cū in causa par-
 titio nulla sit, & quiddā simplex agatur, tamē vt a-
 mur distributione: idq; per arā potest accidere. Ac
 sūt alia quoq; præcepta partitionū, quæ ad hūc vsū
 oratorium non tātoperè pertinent, quæ versantur
 in Philosophia: ex quibus hæc ipsa traximus qua
 conuenire videbantur, quorum nihil in cæteris ar-
 tibus

DE INVENTIONE

tribus inueniebamus. Atque his de partitione præceptis, in omni dictione meminisse oportebit: vt & prima quæque pars, vt exposita est in partitione, sic ordine transfigatur: & omnibus explicatis, peroratum sit hoc modo, vt ne quid posterius præter conclusionem inferatur. Partitur autem apud Terentium breuiter & commodè senex in Andria, quæ cognoscere libertum velit:

Eo pacto & nati vitam, & consilium meum
Cognosces, & quid facere in hac re te velim.

Itaque quemadmodum in partitione proposuit, ita narrat, primum nati vitam:

Nam is postquam excessit ex ephebis, Sosia,
Liberius viuendi fuit potestas.

Deinde suum consilium: Et nunc id operam post hoc, quid Sosiam velit facere, id quod postremum posuit in partitione, postremum dicit: Nunc tuum est officium. Quemadmodum igitur hic & ad primam quauque partem primum accessit, & omnibus absolutis sinem dicendi fecit: sic nobis placeat & ad singulas partes accedere, & omnibus absolutis perorare. Nunc de confirmatione deinceps, ita vt ordo ipse postulat, præcipiendum videtur.

- 34 * Confirmatio est, per quam argumentando nostra causa fidem & auctoritatem & firmitamentum adiungit oratori. Huius partis certæ sunt præcepta, quæ in singula causarum genera diuiduntur. Veruntamen non in omnem modum videtur, quædam

LIBER I.

dam sylvam atque materiam vniuersam ante per-
 mistam & confusam exponere omnium argumen-
 tationum. Post autem tradere, quemadmodum v-
 numquodque genus causa hinc omnibus argumen-
 tandi rationibus tractis, confirmare oporteat. Om-
 nes res argumentando confirmantur, aut ex eo quod
 personis, aut ex eo quod negotijs est attributum. Ac
 personis has res attributas putamus: nomen, naturam,
 victum, fortunam, habitum, affectionem, studia,
 consilia, facta, casus, orationes. Nomen est, quod vni-
 cuique persona datur, quo suo quaque proprio &
 certo vocabulo appellatur. Naturam ipsam definire
 difficile est. Partes autem eius enumerare eas qua-
 rum indigemus ad hanc præceptionem, facilius est.*
 hæc autem partim diuino, partim mortali in genere ³⁵
 versatur. Mortalium autem pars in hominum, pars
 in bestiarum genere enumeratur. Atque hominum
 genus & in sexu consideratur, virile an muliebre sit:
 & in natione, patria, cognatione, ætate. Natione,
 Græcus an Barbarus: Patria, Atheniensis an Lace-
 demonius, Cognatione, quibus maioribus, quibus
 consanguineis: Ætate, puer an adolescens, natu grã-
 dior an senex. Præterea commoda & incommoda
 considerantur ab natura data animo aut corpori,
 hoc modo: valens an imbecillus, longus an breuis,
 formosus an deformis, velox an tardus sit, acu-
 tus an hebetior, memor an obliuiosus, comis, officio-
 sus, patiens, prudens, an contra: & omnino, quæ à
 natura data animo & corpori considerabuntur,
 in natura consideranda sunt. Nam quæ inau-
 stria

DE INVENTIONE

fria comparantur, ad habitum pertinent, de quo
 positius dicendum est. In victu considerare oportet,
 apud quos, & quo more & cuius arbitrio fit edu-
 catio: quos habuerit artium liberalium magistros,
 quos viuendi preceptores quibus amicus viatur, quo
 in negotio, quaestu, artificio fit occupatus, quomodo
 rem familiae administrat, qua consuetudine do-
 mestica sit. In Fortuna quaeritur, seruus sit an li-
 ber, pecuniosus an tenuis, priuatus an cum potestate,
 si cum potestate, iure an iniuria: silius, clarus, an
 contra: quales liberos habeat. Aut si de non viuis
 quaeretur, etiam qualis moris sit affectus erit consi-
 36 derandum. * Habitum autem appellamus, animi
 aut corporis constantem & absolutam aliqua in re
 perfectionem, ut virtutis aut artis perceptionem a-
 ctivam, aut quamuis sententiam. Et item corporis ali-
 quam commoditatem non natura datam, sed studio
 & industria comparatam. Affectio est animi aut
 corporis ex tempore aliqua de causa commutatio:
 ut latitudo, cupiditas, metus, modestia morbus, debi-
 litas, & alia quae generis in eodem reperiuntur. Stu-
 dium est autem, animi assidua & vehementer ad ali-
 quam rem applicata magna cum voluntate occupa-
 tio. ut philosophia, poeices, geometria, literarum.
 Consilium est aliquid faciendi: aut non faciendi ve-
 re excogitata ratio. Facta autem, & casus, & o-
 raciones tribus ex temporibus considerabuntur:
 quid fecerit, aut quid ipsi acciderit, aut quid dixerit,
 aut quid faciat, quid ipsi acciderit, quid dicit,
 aut quid facturus sit, quid ipsi casurum sit, qua sit
 vsu-

LIBER I.

versus oratione : ac personis quidem hac videntur
 esse attributa. * Negotijs autem que sunt attributa, 37
 partim sunt continentia cum ipso negotio, partim
 in gestione negotij considerantur, partim adiuncta
 negotio sunt, partim gestum negotium consequun-
 tur. Continentia cum ipso negotio, sunt ea que sem-
 per affixa esse videntur ad rem, neque ab ea possunt
 separari. Ex his prima est, brevis complexio totius
 negotij, qua summam contine facti, hoc modo : Pa-
 rēis occisio, paria prodsio. Deinde causa eius sum-
 ma, per quam & quamobrem & cuius rei causa fa-
 ctum sit, queritur. Deinde ante rem gestam que sa-
 cta sunt, continenter vsque ad ipsum negotium. De-
 inde in ipso gerendo negotio quid actum sit. Deinde
 quid postea factum sit. * In gestione autem negotij 38
 qui locus secundus erat de ijs, que negotijs attributa
 sunt, queritur locus, tempus, occasio, modus facultas.
 Locus consideratur, in quo res gesta sit, ex opportuni-
 tate, quam videatur habuisse ad negotium admini-
 strandum. Ea autem opportunitas queritur ex mag-
 nitudine, intervallo, longinquitate, propinquitate,
 solitudine, celebritate, natura ipsius loci, & vicini-
 tate totius regionis. Ex his etiam attributionibus,
 sacer an profanus, publicus an privatus, alienus an
 ipse de quo agitur locus sit, aut fuerit. * Tempus au- 39
 tem est, id quo nunc vitimur (nam ipsum quidē gene-
 r aliter definire difficile est) pars quadam aternitatis,
 cū alicuius annui, mensurui, diurni nocturniūe spacij
 certa significatione. In hoc & que præterierunt con-
 siderantur, & eorum ipsorū que propter vestitatem

DE INVENTIONE

obsoleuerunt, vt incredibilia videantur, & iam in fabularum numerum reponantur, & que iam diu gesta & à memoria nostra remota, tamen faciant fidem verè tradita esse, quod eorum monumenta certa in litteris extant: & qua nuper gesta sint, qua scire plerique possunt: & item qua insunt in presentia, & que maxime fiant, & que consequantur. In quibus potest considerari, quid ocys & quid serius futurum sit. & item communiter in tempore perspicendo longinquitas eius est consideranda. nam sæpè oportet commetiri cum tempore negotium, & videre, posueritne aut magnitudo negotij, aut multitudo rerum in eo transigi tempore. Consideratur autem tempus & anni, & mensis & diei, & noctis, & vigilia, & hora, & in aliqua parte aliquid horum. *
 Occasio autem est pars temporis habens in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi opportunitatem. Quare cum tempore hoc differt. Nam genere quidem vtrumque idem esse intelligitur, verum in tempore spatium quodammodo declaratur, quod in annis, aut in anno, aut in aliqua anni parte spectatur. In occasione, ad spatium temporis, faciendi quædam opportunitas intelligitur adiuncta. Quare cum genere idem sit, fit aliud quod quadam parte & specie, vt diximus, differt. Hac distribuitur in tria genera: in publicum, commune, singulare. Publicum est, quod ciuitas vniuersa aliqua de causa frequentat: vt ludij, dies festus, bellum. Commune est, quod accidit omnibus eodem serè tempore: vt messis, vindemia, calor, frigus. Singulare autem est, quod aliqua

de caliditate selet
 scribitur, seruo, com
 digne, quæ admi
 pter. Eius part e
 presentia aut em
 am, vt per suaste
 ueritate iouem conf
 ma, alij necessit
 molesta, in ac
 omni genere ver
 ubi, actibus sit, a
 recti. Ad iunctem
 nod maius, & quo
 negotio de quo agi
 uod contrarium, &
 nes, & euentus. M
 rri & ex numero,
 letur a corporis con
 re ipsa adhibet comp
 ue assimilanda nat
 nel positum in gene
 iusque dicitur, pliar
 bus. Disparatū a
 appositione negatio
 vobis sapere. Ge
 dicitur, vt cupidit
 in apud ai amor
 em negat in q
 tauerit, cœueniat,

LIBER I.

de causa priuatim solet alicui accidere: vt nuptia,
sacrificium, funus, conuiuium, somnus. * Modus autē 41
est, in quo, quē admodum & quo animo factum sit
queritur. Eius partes sunt, prudentia & imprudē-
tia. Prudentia autem ratio queritur ex ijs quae clā,
palam, vi, persuasione fecerit. Imprudentia autem
in purgationem confertur, cuius partes sunt insci-
entia, casus, necessitas: & in affectionē animi, hoc
est, molestiā, iracundiam, amorem, & cetera quae
in simili genere versantur. Facultates sunt, aut
quibus facilius sit, aut sine quibus aliquid consici nō
potest. Adiunctum autem negotio id intelligitur,
quod maius, & quod minus, & quod simile erit ei
negotio de quo agitur, & quod aequē magnum, &
quod contrarium, & quod disparatum, & genus, &
pars, & euentus. Maius & minus, & aequē magnū
ex vi & ex numero, & ex figura negotij sicut ex
statura corporis consideratur. * Simile autē ex spe 42
cie cōparabili: comparabile autē ex confexenda at-
que assimilanda natura iudicatur. Contrariū est,
quod positum in genere diuerso, ab eodē, cui contra-
riū esse dicitur, plurimū distat: vt frigus calori, vitā
mors. Disparatū autē est id quod ab aliqua re per
oppositionē negationis separatur, hoc modo: Sape-
re, & nō sapere. Genus, est quod partibus aliquas am-
plectitur, vt cupiditas. Pars est, quae subest generi:
vt cupiditati amor, auaritia. Euentus est alicuius
exitus negotij in quo queri solet quid ex quaque re
euenierit, eueniat, euenturumque sit. Quare hoc

DE INVENTIONE

in genere vt commodius quid euenturum sit ante
 animo colligi possit, quid quaque ex re soleat eue-
 nire considerandum est: hoc modo: ex arrogantia
 odium, ex insolentia arrogantia.* Quarta autem
 pars est ex ijs, quas negotijs dicebamus esse attri-
 butas, consecutio. In hac haeres quaruntur, qua
 gestum negotium consequuntur. Primum, quod
 factum est, quo id nomine appellari conueniat.
 Deinde eius facti qui sint principes & inuentores:
 qui denique auctoritas eius & inuentiois com-
 probatores atque amuli. Deinde, ecqua ea de re
 aut eius rei sit lex, consuetudo, actio, iudicium,
 scientia, artificium. Deinde, natura eius euenire
 vulgò soleat, an insolèter & raro. Postea, homines
 id sua auctoritate comprobare, an offendi in his
 consueuerint: & cetera, qua factum aliquod simi-
 liter confestim aut ex interuallo solent consequi.
 Deinde postremo attendendum est, num quares ex
 ijs rebus qua sunt posita in partibus honestatis aut
 utilitatis consequantur, de quibus in deliberatiuo
 genere cause distinctius erit dicendum. Ac negotijs
 quidem serè res ea, quas commemorauimus, sunt
 44 attributa.* Omnis autem argumentatio, qua ex
 ijs locis quos commemorauimus sumetur, aut pro-
 babilis aut necessaria debet esse. Et enim, vt bre-
 uiter describamus, argumentatio videtur esse in-
 uentum ex aliquo genere, rem aliquam aut pro-
 babiliter ostendens, aut necessariè demonstrans.
 Necessariè demonstrantur ea, qua aliter ac dicun-
 tur

LIBER I.

tur nec fieri nec probari possunt, hoc modo: Si pepe-
 rit, cum viro concubuit. Hoc genus argumenti andi,
 quod in necessaria demonstratione versatur, ma-
 xime tractatur in dicēdo, ut per complexionem,
 aut per enumerationem, aut per simplicem con-
 clusionem. * Complexio est in qua utrum conces- 45
 seris reprehenditur, ad hunc modum: Si impro-
 bus est cur uterus? si probus, cur accusas? Enumera-
 tio est in qua pluribus rebus expositis, & ceteris in-
 firmatis, vna reliqua necessario confirmatur, hoc
 pacto: Necessesse est aut inimi. itiarum causa ab hoc
 esse occisum, aut metus, aut spei, aut alicuius ami-
 ci gratia, aut, si horum nihil est, ab hoc non esse occi-
 sum. Nam sine causa maleficium susceptum esse non
 potest. Sed neque inimicitia fuerunt, nec metus ullus,
 nec spes ex morte illius alicuius commodi, neque ad
 amicum huius aliquem mors eius pertinebat: relin-
 quitur igitur, ut ab hoc non sit occisus. Simplex au-
 tem conclusio ex necessaria cōsecutione conficitur,
 hoc modo: Si vos me istud eo tempore fecisse dicitis,
 ego autem eo ipso tempore trans mare fui: re-
 linquitur, ut id quod dicitis non modò non fece-
 rim, sed ne potuerim quidem facere. Atque hoc
 diligenter videre oportebit, ne quo pacto genus
 hoc refelli possit: ut ne confirmatio modum in se
 argumentationis solùm habeat, & quandam simili-
 tudinē necessaria cōclusionis, verum ipsa argumē-
 tatio ex necessaria ratione consistat. * Probabile 46
 autem est, id quod ferè fieri solet, aut quod in opi-
 nione

DE INVENTIONE

nione positum est, aut quod habet in se ad hoc
quandam similitudinem, siue id falsum est, siue
verum. In eo genere quod seve solet fieri probabile,
huiusmodi est: Si mater est, diligit filiū: Si auarus
est, negligit insurandum. In eo autem quod in opi-
nione positum est, huiusmodi sunt probabilia. Impijs
apud inferos pœnas esse preparatas: Eos qui philo-
sophia dent operam, non arbitrari deos esse. Simi-
litudo autem in contrarijs, & in paribus, & in ijs
rebus qua sub eandem cadunt rationem, maxime
spectatur. In contrarijs, hoc modo: Nam si ijs qui
imprudentes laeserunt, ignosci conuenit: ijs qui ne-
cessario profuerunt, haberi gratiam non oportet.

47 * Ex pari sic: Nam vt locus in mari sine portu na-
uibus esse non potest tutus, sic animus sine fide sta-
bilis amicis non potest esse. In ijs rebus qua sub e-
andem rationem cadunt, hoc modo probabile con-
sideratur: Nam si Rhodys turpe non est portorium
locare, ne Hermacreonti quidem turpe est condu-
cere. Hæc tum vera sunt, hoc pacto: Quoniam ci-
catrix est, fuit vulnus. Tum verisimilia hoc modo.
Si multus erat in calcæis puluis, ex itinere eum
venire oportebat. Omne autem, vt certas quas-
dam in partibus distribuamus, probabile, quod su-
mitur ad argumentationem, aut signū est, aut cre-

48 dibile, aut iudicatum, aut comparabile. * Signum
est quod sub sensum aliquem cadit, & quiddam
significat quod ex ipso profectum videtur, quod
aut antè fuerit, aut in ipso negotio, aut post sit
con-

LIBER I.

consecutum, & tamen indiget testimonij & gra-
uoris confirmationis: vt cruor, fuga, pallor, puluis,
& quae huiusmodi sunt. Credibile est quod sine vlllo
teste auditoris opinione firmatur, hoc modo: Nemo
est qui non liberos suos incolumes & beatos esse
cupiat. Iudicatum est res assensione, aut auctori-
tate, aut iudicio alicuius aut aliquorum compro-
bata. Id tribus in generibus spectatur: religioso,
communi, approbato. Religiosum est, quod iurati
legibus iudicauerunt. Commune est, quod omnes
vulgò probauerunt & secuti sunt: huiusmodi, vt ma-
ioribus natu assurgatur, vt supplicium misereatur.
Approbatum est, quod homines, cum dubium esset
quale haberi oportere, sua constituerunt aut ho-
ritate: velut Gracchi patris factum, quem populus
Romanus ob id factum, quod insciente collega in
censuram nihil legisset, post censuram Consul em se-
cit. * Comparabile autem est, quod in rebus diuer- 49
sis similem aliquam rationem continet. Eius sunt
partes tres: imago, collatio, exemplum. Imago est
oratio demonstrans corporum aut naturarum si-
militudinem. Collatio est oratio rem cum re ex si-
militudine conferens. Exemplum est quod rem au-
thoritatem, aut casu alicuius hominis aut negotij
confirmat, aut infirmat. Horum exempla & descri-
ptiones in praeceptis elocutionis cognoscuntur. Ac
fons quidem confirmationis, vt facultas tulit, apertus
est, nec minus dilucide, quam rei natura ferebat,
demonstratum est. Quemadmodum autem quaque
con-

DE INVENTIONE

constituitur & pars constitutionis, & omnis contra-
 uersa, siue in ratione, siue in scripto versetur,
 tractari debeat: & quae in quasque argumentationes
 conueniant, singillatim in secundo libro de vnoquo-
 que genere dicemus. In praesentia tantummodo nu-
 meros & modos, & partem argumentandi confuse
 & permixte dispersimus, post discretè & electè in
 genus quodque causa, quid cuique conueniat, ex hac
 50 copia digeremus. * At quae inueniri quidem omnis ex
 his locis argumentatio poterit inueniam exorna-
 ri, & certas in partem distingui & suauissimum
 est & summè necessarium, & ab artis scriptoribus
 maximè neglectū. Quare & de ea praecipione nobis
 & in hoc loco dicendum visum est, vt ad inuē-
 tionē argumenti, absolutio quoque argumenti adi-
 iungeretur: & magna cum cura & diligentia locus
 hic omnis cōsiderandus est, quod nō rei solū magna
 vt litas est, sed praecipuè quoque sūma difficultas.

51 * OMNIS igitur argumentatio aut per indu-
 ctionem tractanda est, aut per ratiocinationem.
 Inductio est oratio quarebus non dubijs captat
 assensionem eius qui cum instituta est: quibus as-
 sensionibus facit, vt illi dubia quadam res propter
 similitudinem earum rerum quibus assensit, pro-
 betur: velut apud Socraticum Aeschinem demon-
 strat Socrates, cum Xenophontis vxore, & cum
 ipso Xenophonte Aspasia locutam: Dic mihi, in-
 quit, quae Xenophontis vxor, si vicina tua melius
 habeat aurum quam tu habes, vtum illius, an
 tuum

tuum mal. ? illius, inquit. Quod si vestem, & cate-
 rum ornatum muliebrem precij maiorem habeat quã
 tu habes, utrumne an illius malis? illius verò, respon-
 dit. Age, inquit, si virum illa meliorem habeat quã
 tu habes, virumne tuum an illius malis? Hic mulier
 erubuit. * Aspasia autẽ cum ipso Xenophõ: e sermonẽ 52
 intulit: Quaso, inquit, Xenophõ, si vicinus tuus me-
 liorem equum habeat, quã tuus est, tuumne equũ
 malis an illius? illius, inquit. Quod si fundum melio-
 rem habeat quã tu habes, virum tandem fundum
 habere malis? illum, inquit, meliorem scilicet. Quod
 si vxorem meliorem habeat quã tu habes, virum
 illius malis? atque hic Xenophon quoque ipse tacuit.
 Post Aspasia: Quoniã vterque vestrum, inquit, id
 mihi solũ non respondit, quod ego solũ audire
 volueram: egomet dicam quid vterque cogitet. Nam
 & tu mulier optimum virum maui habere, & tu
 Xenõ hon vxorem habere lectissimam maximẽ viũ.
 Quare nisi hoc perfereris, vt neq, vir melior, neque
 femina lectior in terris sit, profectò id semper quod
 optimum putabitẽ esse, multò maximẽ requires: &
 tu vt maritus sis quam optima mulieris, & hec quã
 optimo viro nupta sis. Hic cum rebus non dubijs esset
 assensum, factum est propter similitudinem, vt et-
 iam illud quod dubium videbatur, si quis sepa-
 ratim quereretur, id pro certo propter rationem
 rogandi, concederetur. * Hoc modo sermonis 53
 plurimum Socrates vsus est, propterea quod ni-
 hil ipse asserre ad persuadendum volebat, sed ex
 eo quod sibi ille dederat, qui cum disputabas, ali-
 quid conficere malebat, quod ille ex eo quod iam cõ-
 cessis-

cessisset, necessarium approbare deberet. Hoc in genere precipiendum nobis videtur: Primum, ut illud quod inducimus per similitudinem eiusmodi sit, ut sit necesse concedi. Nam ex quo postulabimus nobis illud quod dubium sit concedi, dubium esse id ipsum non oportebit. Deinde illud cuius confirmandi causa fiet inductio, videndum est, ut simile ijs rebus sit, quas res quasi non dubitas an. è induxerimus. Nam ante aliquid nobis concessum esse nihil proderit, si ei dissimile erit

54 id cuius causa illud concedi primum voluerimus. * Deinde non intelligat quod spectans illa prima inductionis, & ad quem sint exitum peruentura. Nam qui videri, si ei rei qua primum rogetur recte assenserit, illam quoque rem qua sibi displiceat esse necessarium concedendam, plerunque aut non respondendo, aut male respondendo longius procedere rogationem non finit. Quare ratione rogationis imprudens ab eo quod concessit, ad id quod non vult concedere, deducendus est. Extremum autem aut taceatur oportet, aut concedatur, aut negetur. Si negabitur, aut ostendenda est similitudo earum rerum, qua ante concessa sunt, aut alia utendum inductione. Si concedatur, concludenda est argumentatio. Si tacebitur, aut elicienda est responsio, aut quoniam taciturnitas imitatur confessionem, pro eo ac si concessum sit concludere oportebit argumentationem. Ita fit hoc genus argumentandi triparsitum: Prima pars constat ex similitudine una, pluribusve. Altera ex eo quod concedi volumus, cuius causa similitudines adhibita sunt. Tertia ex conclusione, qua aut confirmat concessionem,

aut

aut in ea confisio
 pariter aliam
 quæ ex consilio
 immo, videtur
 hic non qua præ
 noma atque in
 voluntati facti
 die in loco nisi
 sunt. Ergo in
 gata, quod
 si qui sibi ex
 tuis sit. Latet
 scer argumenta
 scriptum legi
 modum. Si
 scripserim
 ceptionem hanc
 citum non tra
 vimeat, quod
 manifestum est,
 exceptum in
 te populo. I
 peccatur. Quod
 qui quasi ad
 in regiam intell
 dicit. Quod si
 in scriptura volu
 gium sit, id re
 lo quod cu
 detur facti in

aut quid ex ea conficiatur ostendit. * Sed quia non 55
 satū videbitur alicui dilucidè demonstratum, nisi
 quod ex ciuili causarum genere exemplum subiece-
 rimus, videtur huiusmodi quoque vtendum exem-
 plo: non quo præceptio differat, aut aliter hoc in ser-
 mone atque in dicendo sit vtendum: sed vt eorum
 voluntati satis fiat, qui quod aliquo in loco viderint,
 alio in loco, nisi demonstratum est, nequeunt cogno-
 scere. Ergo in hac causa qua apud Græcos est perua-
 gata, quod Epaminondas Thebanorum Imperator,
 ei qui sibi ex lege prætor successerat exercitum non
 tenuisset, Lacedæmonios funditus vicit: poterit accu-
 sator argumentatione vii per inductionem, cum
 scriptum legis contra sententiam defendat, ad hunc
 modum: * Si, iudices, id quod Epaminondas ait legis 56
 scriptorem finisisset, adscribat ad legem, & addat ex-
 ceptionem hanc, extra quam si quis rēp. causa exer-
 citum non tradiderit pat. emittit: non opinor. Quod si
 vosmetipsi, quod à vestra religione & sapientia re-
 motissimum est, istius honoris causa hanc eandem
 exceptionem iniussu populi ad legem adscribi iubea-
 rit, populus Thebanus patietur ne id fieri? profectò nō
 patietur. Quod ergo adscribi ad legem nefas est, id se-
 qui quasi adscriptum sit, rectum vobis videatur? No-
 ui vestram intelligentiam: non potest ita videri, iu-
 dices. Quod si literis corrigi neque ab illo neque à vo-
 bis scriptoris voluntas potest: videte, ne multo indi-
 gnus sit, id re & iudicio vestro mutari, quod ne ver-
 bo quidem commutari potest. Ac de inductione qui-
 dem satū in præsentia dictum videatur. * Nunc dein- 57
 ceptis

oportere assumere, hoc pacto: Nihil autem omnium
 rerum melius, quam omnium mundum administratur.
 Huius assumptionis quarto in loco aliam porro indu-
 cunt approbationem, hoc modo. Nam & signorum
 ortus & obitus de finibus quendam ordinem seruant,
 & annue commutationes non modo quadam ex ne-
 cessitate semper eodem modo sunt, verum ad vtili-
 tates quoque rerum omnium summi a commodata: &
 diurne nocturnaque vicissitudines, nulla in re vnquam
 mutata quicquam nocuerunt. Quae signa sunt om-
 nia, non mediocri quodam consilio naturam mundi
 administrari. Quinto inducunt loco complexionem
 eam, quae aut id inferi solam quod ex omnibus parti-
 bus cogitur, hoc modo: Consilio igitur mundus admi-
 nistratur, aut vnquam in locum cum conduxit breuiter
 propositiōem & assumptionem, id adiungit quod ex
 his consideratur, ad hunc modum: Quod si melius geritur
 ea quae consilio, quam quae sine consilio administratur,
 nihil autem omnium rerum melius quam omnis
 mundus administratur: consilio igitur mundus admi-
 nistratur. Quinque partibus igitur hoc pacto putari posse
 argumentationem. * Qui autem tripartitam esse
 dicunt, non aliter putant tractari oportere argu-
 mentationem, sed partitionem horum reprehendunt.
 Negant enim neque a propositione, neque ab assumptione
 approbationes earum separari oportere, neque propo-
 sitionem absolutam, neque assumptionem sibi per se factam vide-
 ri, quae approbatione confirmata non sit. Quare quae
 illi duas partes numerant, propositionem: & appro-
 bationem, sibi vnam partem vident, propositionem:
 qua

qua si approbata non sit, propositio non sit argumen-
tationis. Item, qua ab illis assumptio & assumptionis
approbatio dicitur, eandem sibi assumptionem solam
videri. Ita fit, vt eadem ratione argumentatio tra-
ctata, alijs tripartita, alijs quinquepartita videatur.

- Quare euenit, vt res non tam ad vsum dicendi perti-
neat, quam ad rationem preceptionis. * Nobis autē
commodior illa partitio videtur esse, qua in quinque
parteis distributa est: quam omnes ab Aristotele &
Theophrasto profecti, maximē secuti sunt. Nam
quemadmodum illud superius genus argumentandi,
quod per inductionem sumitur, maximē Socrates
& Socratici tractauerunt: sic hoc quod per ratio-
nationem expolitur, summē est ab Aristotele atque
Peripateticis & Theophrasto frequentatum: deinde
à Rhetoribus ijs, qui elegantissimi atque artificio-
sissimi putari sunt. Quare autem nobis illa magis par-
titio probetur, dicendum videtur, ne temerē secuti
putemur. & breuiter dicendum, ne in huiusmodi re-
bus diuini quādam ratio precipiendū postulat, com-
moremur. * Si quadam in argumentatione satis est
vtri propositionis, & non oportet adiungere approba-
tionem propositionis: quadam autem in argumenta-
tione infirma est propositio, nisi adiuncta sit appro-
batio: separatum quiddam est à propositione appro-
batio. Quod enim adiungi & separari ab aliquo po-
test, id non potest idem esse, quod est id ad quod adun-
gitur, & à quo separatur. est autem quadam argu-
mentatio, in qua propositio non indiget approbatio-
ne, & quadam, in qua nihil valet absq; approbatio-
ne,

ne, ut ostendimus. Separata est igitur à propositione approbatio. Ostendimus autem id quod polliciti sumus, hoc modo: Quae propositio in se quiddam continet perspicuum, eod quod constare inter omnes necessè est: hanc velle approbare, & firmare nihil attinet. * Ea est huiusmodi: Si quo die ista cades 63
Roma facta est, ego Athenis eo die fui, interesse in cade nō potui. hoc quia perspicuè verum est, nihil attinet approbare. Quare assumi statim oportet, hoc modo: Fui autem Athenis eo die, hoc si non constat, indiget approbatione: qua inducta, conclusio consequetur. Igitur in eade interesse non potui. Est igitur quaedam propositio, qua non indiget approbatione: nam esse quidem quandam qua indiget, quid attinet ostendere? quod cuius facillè perspicuum est. Quod si ita est, ex hoc, & ex eo quod proposueramus, hoc conficitur, separatum esse quiddam à propositione approbationem: Si autem ita est, falsum est non esse plus quam tripartitam argumentationem. * Simili modo 64
do liquet, alteram quoque approbationem separata esse ab assumptione. nam si quaedam in argumentatione satis est veri assumptione, & non oportet adiungere approbationem assumptioni, quaedam autem in argumentatione infirma est assumptio, nisi adiuncta sit approbatio: separatum quiddam est extrag, assumptionem approbatio. Est autem argumentatio quaedam, in qua assumptio non indiget approbatione: quaedam autem, in qua nihil valet sine approbatione, & ostendimus. Separata est igitur ab Assumptione approbatio. * Ostendimus autem quod polli- 65

citi sumus, hoc modo: Quae perspicua omnibus veritatem continet assumptio, nihil indiget approbatione. ea est eiusmodi: Si oportet sapere, dare operam philosophia conuenit haec propositio indiget approbatione: non enim perspicua est, neque constat in omnibus propterea quod multis nihil prodesse philosophiam, plerique etiam obesse arbitrantur. Assumptio perspicua ista haec: Oportet autem sapere, hoc autem quia ipsum ex se perspicitur, & verum esse intelligitur, nihil artinet approbari. Quare statim concludenda est argumentatio: Igitur dare operam philosophia conuenit. Est ergo assumptio quaedam, quae approbationis non indiget, nam quaedam, indiget, perspicuum est. Separata est igitur ab assumptione approbatio. Falsum ergo est, non esse plus quam tripartitam argumentationem. * Atque ex his illud iam perspicuum est, esse quaedam argumentationem, in qua neque propositio, neque assumptio indiget approbatione: huiusmodi, ut certam quiddam, & breuem exempli causa, ponamus: Si summopere est sapientia petenda est summopere stultitia vitanda est: Summopere autem sapientia petenda est: summopere igitur stultitia vitanda est. haec assumptio, & propositio perspicua est. Quare neutra quoque indiget approbatione. Ex his omnibus illud perspicuum est: approbatione cum adiungi, tum non adiungi, ex quo cognoscitur, neque in propositione, neque in assumptione conueniri approbatione: sed vtramque suo loco positam, vim suam tanquam certam & propriam obtinere. Quod si ita est, commodè poterit sumi illi, qui in quinque partes distribuimus

argu-

argumentationem. * Quinque sunt igitur partes 67
 eius argumentationis, quae per ratiocinationem tra-
 ctatur. Propositio, per quam breuiter locus is expo-
 nitur, ex quo omnia vñ oportet emanet ratiocinatio-
 nis. Propositionis approbatio, per quam id quod bre-
 uiter expositum est rationibus affirmatum, probabi-
 lius & apertius fit. Assumptio per quam id quod ex
 propositione ad ostendendum pertinet, assumitur.
 Assumptionis approbatio, per quam id quod assump-
 tum est, rationibus firmatur. Complexio, per quam
 id quod conficitur ex omni argumentatione breui-
 ter exponitur. Quae plurimas habet argumentatio-
 nis partes, ea constat ex his quinque partibus. Secun-
 da est quadripartita, tertia tripartita. Dein biparti-
 ta, quod in controversia est. De vnaquaque parte po-
 test alicui videri posse argumentationem consistere.
 Eorum igitur quae constant, exempla ponemus. Ho-
 rum quae dubia sunt, rationes afferemus. * Quin- 68
 quepartita argumentatio est huiusmodi? Omnes
 leges, iudices, ad commodum Resp. referri oportet: &
 eas ex utilitate communi, non ex scriptione qua in
 literis est, interpretari. Ea enim virtute & sapien-
 tia maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis
 nihil sibi aliud nisi salutem arg. utilitatem Resp. pro-
 ponerent. Neque enim ipsi quod obisset, scribere vole-
 bant: & si scripissent, cum esset intellectum, repu-
 diatum iri legem intelligebant. N. mo enim l. ges le-
 gum causa saluas esse vult, sed Resp. quod ex legibus
 omnis Resp. optimè putant administrari. Quam ob
 rē leges seruari oportet, ad eam causā scriptae

omnia interpretari conuenit: hoc est, quoniam Reip.
seruamus, ex Reip. commodo atque utilitate leges in-
terpretemur. Nam ut ex medicina nihil oportet pu-
tare proficisci, nisi quod ad corporis utilitatem spe-
ctat, quoniam eius causa est instituta: sic à legibus
nihil conuenit a bitrari, nisi quod Reip. condu-
cat, proficisci: quoniam eius causa sunt comparata.

69 * Ergo in hoc quoque iudicio definite literas legum per-
scrutari: & legem, ut aequum est, ex utilitate Reip.
considerare, quod hic fecit. Quid enim magis uile
Th. banu fuit, quam Lacedamonios opprimi? Quid
magis Epaminondam Th. banorum Imperatorem,
quam v. gloria Th. banorum consulere decuit? Quid
hunc tanta Th. banorum gloria, tam claro atque
exornato trophæo carius atque antiquius habere
conuenit? Scripto videlicet legis omisso, scriptoris
sententiam considerare debebat. Aque hoc quid in
satis consideratum est, nullam esse legem, nisi Reip.
causa scriptam. Summam igitur amentiam esse ex-
istimabat, quod scriptum esset Reip. salutis causa, id
non ex Reip. salutis interpretari. Quòd si leges omnes
ad utilitatem Reip. referri conuenit, hic autem salu-
ti Reip. profuit: perfectò non potest eodem factò, &
communibus fortunis consuluisse, & legibus non ob-
temperasse.

70 * Quatuor autem partibus constat ar-
gumentatio, cum aut proponimus, aut assumimus
sine approbatione. Id facere oportet, cum aut propo-
sicio ex se intelligitur, aut assumptio perspicua est, &
nullius approbationis indiget. Propositionis appro-
batione præterita quatuor ex partibus argumenta-
tio

structur, ad hanc
inueniendi atq; legi-
perci autem legibus
in lege sequenti. Qu-
fimonum volent ac-
indistincta magna cum
Quod si iure non ex-
tenu, ut ex his scri-
ne tamen Epaminon-
idcirco quid esse,
interpretatur: nec
profecto sit, non
est: sed ex eo quod
lavitatem interpretari
obtemperari debet
quod scriptum est
quod ostendit contra legem
pionem autem appro-
tali: sed argumentati-
tam si iudicium, coram
homo. Si quid enim
acceptimus, nemo es-
tate accusare possimus
ommodum est: sicut
blagimæ autem per
na: igitur amentia vi-
perum per se ita tota
pilatione præterita
metamur Carthag-
arbitrariamus: au-

LIBER I.

vio tractatur, ad hunc modum: Iudices, qui ex lege
 iurati iudicatis, legibus obtemperare debent. Obtem-
 perare autem legibus non potestis, nisi quod scriptum
 est in lege sequamini. Quod enim certius legis scriptor
 testimonium voluntatis suae relinquere potuit, quam
 quod ipse magna cum cura atque diligentia scripsit?
 Quod si litera non exarent, magnopere eas requi-
 remus, ut ex his scriptoris voluntas cognosceretur.
 nec tamen Epaminonda permitteremus, nisi extra
 iudicium quid esset, ut is bonus sententiam legis in-
 terpretaretur: nedum nunc istud patiamur, cum
 praesid lex sit, non ex eo quod aperiissime scriptum
 est: sed ex eo quod sua causa continet, scriptoris vo-
 luntatem interpretari. Quod si vos, iudices, legibus
 obtemperare debetis, & id facere non potestis, nisi
 quod scriptum est in lege sequamini: quid causa est,
 quin istum contra legem fuisse iudicem? * Assum- 71
 ptionem autem approbatione praeterita, quadriparti-
 ta sit: fides argumentatio: Qui saepe numero nos per fi-
 dem fefellerunt, eorum orationi fidem habere non de-
 bemus. Si quid enim perfidia illorum detrimenti
 acceperimus, nemo erit, praeter nosmet ipsos, quem
 iure accusare possimus: ac primum quidem decipi in-
 commodum est, iterum stultum, tertio turpe. Car-
 thaginenses autem per saepe iam nos fefellerunt: sum-
 ma igitur amentia est, in eorum fide sperare habere,
 quorum perfidia totus deceptus sis. * Vtraque ap- 72
 probatione praeterita tripartita sit, hoc pacto: Aut
 metuamus Carthaginenses oportet, si incolumes
 eos relinquerimus: aut eorum urbem diruamus. Ac
 metuere

DE INVENTIONE

metuere quidem non oportet: stat igitur, vt urbem diruamus. Sunt autem qui putant, nonnunquam complexione super sedere oportere, cum id perspicuum sit, quod conficiatur ex ratiocinatione. Quod si fiat, bipartitam quoque fieri argumentationem, hoc modo. Si peperit, virgo non est: peperit autem, hic satis esse dicunt proponere & assumere, quoniam perspicuum sit quod conficiatur, complexionis enim non indigere. Nobis autem videtur & omnis ratiocinatio concludenda esse: & illud vitium quod illis displicet, magnope vitandum est: ne quod perspicuum sit, id in complexionem inferamus. * Hoc autem fieri poterit, si complexionum genera intelligantur. Nam aut ita complectemur, vt in vnum conducamus propositionem & assumptionem, hoc modo: Quod si leges omnes ad veritatem Reipubl. referri conuenit, hic autem saluti Reip. profuit: prof. esse non potest eodem facto & saluti communi consuluisse, & legibus non obtemperasse. Aut ita, vt ex contraria sententia conficiatur, hoc modo: Summa igitur amentia est, in eorum fide spernere habere, quorum perfidia toties deceptus sis. Aut ita, vt id solum quod conficitur inferatur, ad hunc modum: Urbem igitur diruamus. Aut vt id quod eam rem qua conficitur, sequatur ne esse est, id est huiusmodi: Si peperit, cum viro concubuit: peperit autem, conficitur hoc: Concubuit igitur cum viro, hoc si nolis inferre, & inferas id quod sequitur. Fecit igitur incestum, & conclusuris argumentationem, & perspicuam fugeris complexionem. *

74 Quare in longis argumentationibus, ex conducti-

oni-

omnibus aut ex contrario complecti oportet: in bre-
 uibus id solum quod conficitur, exponere: in ijs
 in quibus exitus perspicuus est, consecutione vi-
 ti. Si qui autem ex vnaquaque parte putabunt con-
 flare argumentationem, poterunt dicere sepe satis
 esse, hoc modo argumentationem facere. Quoniam
 peperit, cum viro concubuit, nam hoc nullus neque
 approbationis: neque assumptionis, velleus approba-
 tionis, neque complexionis indiget: sed nobis ambi-
 guitate nominis videntur errare. Nam & argumē-
 tatio nomine vno res duas significat. idem quod &
 inuentum aliquam in rem probabile, aut necessariū
 argumentatio vocatur: & eius inuenti artificio sa ex-
 politio. * Quādo igitur proferet aliquid huiusmodi: 75
 Quoniam peperit, cū viro concubuit, inuentū profe-
 rent, non expolitionem. Nos autem de expolitionis
 partibus loquimur. Nihil igitur ad hanc rem ratio
 illa pertinerebit, atque hac distinctione, alia quoque,
 qua videmur: ut officere huic dationi, propulsiabi-
 mus: si qui aut assumptionem aliquādo tolli posse pu-
 tent, aut propositionem. Qua si quid habet probabile
 aut necessariū, quoquo modo cōmoueat audire ne-
 cessi est: quod si solum spectaretur id quod esset in-
 uentum, ac nihil quo pacto tractaretur id quod esset
 excogitatum referret, nequaquam tantum inter
 summos oratores & mediocres interesse existimare-
 tur. * Variare autem orationē magnopere oportebit. 76
 Nā omnibus in rebus similitudo est satuta: is mater.
 id fieri poterit, si non similititer semper ingrediamur
 in argumentationem. Nā primum omnium generibus
 ipsis

ipsis distinguere conuenit orationem: hoc est, tum inductione vii, tum ratiocinatione. D. inde in ipsa argumentatione non semper à propositione incipere, nec semper quinque partibus abui, neque eadem ratione expolite partitiones: sed tum ab assumptione incipere licet, tū ab approbatione alterutra, tum vtraque, tum hoc, tum illo genere complexionis vii. Id vt perspicatur, aut scribamus, aut in quolibet exemplo de ijs, quæ proposita sunt, hoc idem exerceamus, vt quam facillè sit factu. * Ac de partibus quidem argumentationis satis nobis dictum videtur. Illud autem volumus intelligi, nos probè tenere, alijs quoque rationibus tractari argumentationes in Philosophia multis & obscuris, de quibus certum est artificium constitutum. Verùm illa nobis abhorreere ab vsu oratorio videntur. Quæ pertinere autem ad dicendum putamus, ea nos commodius quàm ceteros attendisse non affirmamus, sed perquisitiuis & diligentius conscripsisse pollicemur. Nunc vi instigamus, profusis ordine ad reliqua pergemus.

78 * REPREHENSIO est, per quam argumentandi aduersariorum confirmatio diluitur: aut infirmatur, aut alleuatur. Hac fonte inuentionis eodem videtur, quo vititur confirmatio, propterea, quod quibus ex locu aliqua res confirmari potest, iisdem potest ex locu infirmari. Nihil enim considerandum est in du omnibus inuentionibus, nisi ut quod personis aut negotijs attributum est. Quare inuentione & argumentationum expolitionem ex illis quæ antè præcepta sunt, hanc quoque in partem orationis trans-

transferrī oportet. Veruntamen ut quadam præceptio datur huius quoque partis, exponemus modos reprehensionis: quos qui obseruabunt, facilius ea que contradicentur diluere aut infirmare poterunt. * Omnis argumentatio reprehenditur, si aut ex ijs quæ sumpta sunt, non conceditur aliquid vnum pluribus: aut hi concessi, complexio confici ex hi negatur: aut si genus ipsum argumentationis vitiosum ostendatur: aut si contra firmam argumentationem alia æque firma aut firmior ponitur. Ex ijs quæ sumuntur, aliquid non conceditur: cum aut id quod credibile dicitur, negatur esse huiusmodi: aut quod comparabile putant, dissimile ostenditur: aut indicatum aliam in partem traducitur: aut omnino iudicium improbat: aut quod signum esse aduersarij dixerunt, id eiusmodi negatur esse: aut si complexio, aut vna, aut ex viraque parte reprehenditur: aut si enumeratio falsa ostenditur: aut si simplex conclusio falsi aliquid continere demonstratur. Nam omne quod sumitur ad argumentandum, siue pro probabili, siue pro necessario, necesse est sumatur ex hi locis, ut ante ostendimus. * Quod pro credibili sumptū erit, id infirmabitur, si aut perspicue falsum erit, hoc modo: Nemo est qui non pecuniam, quam sapientiam malit, aut ex contrario quod credibile aliquid habeat, hoc modo: Quis est qui non officij cupidior sit quam pecunia? aut erit omnino incredibile: ut si quis, quem constat esse avarum, dicat alicuius mediocris officij causa se maximam pecuniam neglexisse, aut si, quod in quibus-

DE INVENTIONE

data rebus aut hominibus accidit, id omnibus dicatur vsu et uariare, hoc pacto: *Quis pauperes sunt ijs antiquior officio pecunia est: Quis locus desertus est, in eo eadem factam esse oportet: In loco celebri homo occidi qui posuit? Aut si id quod rard fit, fieri omnino negatur: vt Curius pro Fulvio: Nemo potest vno aspectu, neque prateriens in amorem incidere.** Quod autem pro signo sumetur, id ex iisdem locis quibus confirmatur, infirmabitur. Nam in signo primum verum esse ostendi oportet: deinde eius esse rei signum proprium, qua de re agitur, vt cruore cadis. Deinde, factum esse quod non oportuerit, aut non factum quod oportuerit. Postremò, scisse eum, de quo queritur eius rei legem & consuetudinem. nam ea res sunt signo attributa, quas diligentius aperiemus cum separatim de ipsa coniecturali constitutione dicemus. Ex quo horum vnumquodque in reprehensione, aut non esse signum, aut parum magnum esse, aut à se potius quam aduersarijs stare, aut omnino falso dici, aut in aliam quoque suspicionem duci posse demonstrabitur.

82. * Cum autem pro comparabili aliquid inducitur, quoniam id per similitudinem maxime tractatur, in reprehendendo conueniet, simile id negare esse, quod conferretur ei qui cum conferretur. Id fieri poterit, si demonstrabitur diuersum esse genere, natura, vi, magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: ac si quo in numero illud quod per similitudinem afferretur, & quo in loco hoc genus cuius causa afferretur, haberi conueniat ostendatur. Deinde quid

LIBER I.

res cum re dfferat, demonstrabitur: ex quo do-
 cebimus aliud de eo quod comparabitur, & de eo
 quicum comparabitur, existimari oportere. Hu-
 ius facultatis maximè indigemus, cum ea ipsa
 argumentatio, qua per inductionem tractatur,
 erit reprehendenda. si iudicatum aliquod infere-
 tur: quoniam id ex his locis maximè firmatur,
 laude eorum qui iudicaverunt, similitudine eius rei
 qua de agitur, ad eam rem qua de iudicatum est,
 commemorando non modo non esse reprehensum
 iudicium, sed ab omnibus approbatum: & de-
 monstrando difficius, & maius fuisse id iudica-
 tum quod afferatur, quam id quod instet: ex con-
 trariis loci: si res aut vera aut verisimilis permit-
 tet, infirmari oportebit. atque erit observandum
 diligenter, ne nihil ad id quod agatur, pertineat
 at id quod iudicatum sit: & videndum est, ne
 ea res proferatur in qua sit offensum, ut de ipso
 qui iudicavit, iudicium fieri videatur. *Oportet 83
 autem animadvertere, ne cum aliter multa
 sint iudicata, solitariam aliquod aut raram iu-
 dicatum afferatur, nam his rebus aut horitas iu-
 dicati maximè potest infirmari. Atque ea quidem
 argumenta, qua quasi probabilia sumuntur, ad hanc
 modum tētari oportebit. Qua vero sicuti necessaria
 inducentur, ea si forte inutabuntur modo necessa-
 riam argumentationē, neque erunt eiusmodi, sic re-
 prehēdentur. Primum complexio, qua utrum con-
 cesseris, debet tollere, si vera est, nunquam
 repre-

DE INVENTIONE

reprehendetur, *sin falsa, duobus modis: aut conuersione, aut alterius partis infirmatione. Conuersione hoc modo:*

Nam si veretur, quid eum accuses qui est probus? *Sin inuerecundum animi ingenium possidet, Quid eum accuses, qui id parui auditu aestimet?*

Hic siue vereri dixeris, siue non vereri, concludendum hoc putat, vt neges esse accusandum. Quod conuersione sic reprehendetur: Immo verò accusandus est. nam si veretur, accuses: non enim parui auditu aestimabit. Si inuerecundum animi ingenium possidet, tamen accuses: non enim probus est. * Alterius autem partis infirmatione hoc modo reprehendetur. Verà si veretur, accusatione tua correctus, ab errato recedet. * Enumeratio vitiosa intelligitur, si aut prateritum quiddam dicemus quod velimus concedere: aut infirmum aliquid annumeratum, quod aut contra dici possit: aut causa non sit quare non honestè possumus concedere. Prateritur quiddam in eiuſmodi enumerationibus: Quoniam habes istum equum, aut emeris oportet, aut hereditate possideas, aut munere acceperis, aut domi tibi natus sit: aut si horum nihil est, surripueru necesse est: Sed neque emisisti, neque hereditate venit, neque domi natus est, neque donatus est: necesse est ergo surripueris. * Hoc commodè reprehenditur, si dici possit ex hostibus equus esse captus, cuius præda sectio non venerit: quo illato, infirmatur enumeratio: quoniam id sit indu-

inductum, quod præteritum sit in enumeratione. Altero autem modo reprehendetur: si aut contra aliquid dicitur, hoc est, si (exempli causa, ut in eodem versetur) poterit ostendi hereditate venisse, aut si extremum illud non erit turpe concedere: ut si quis, cum dixerint aduersarij, aut insidias facere voluisti, aut amico morem gestisti, aut cupiditate elatus es, amico se morem gestisse fateatur. * Simplex autem conclusio reprehenditur, si id quod sequitur, non videatur necessarium cum eo quod antecessit coherere. Nam hoc quidem, si spiritum ducit, viuunt: Si dies est, lucet: eiusmodi est, ut cum priore necessario posterius coherere videatur. Hoc autem: Si mater est, diligit: Si aliquando peccauit, nunquam corrigetur: sic conuenienter reprehendi, ut demonstretur non necessario cum priore posterius coherere. hoc genus, & cetera necessaria, & omnino omnis argumentatio & eius reprehensio, maiorem quandam vim continet, & latius patet quam hic exponitur: sed eius artificij cognitio huiusmodi est, ut non ad huius artis partem aliquam adiungi possit: sed ipsa separatim longi temporis, & magna atque ardua cognitionis indigeat. Quare illa nobis alio tempore, atque ad aliud institutum, si facultas erit, explicabuntur. Nunc his præceptionibus Rhetorum ad usum oratorum contentos nos esse oportebit. Cum igitur ex ijs quæ sumuntur aliquid non conceditur, sic infirmabitur. * Cum autem his concessis, complexio

DE INVENTIONĒ

ex his non conficitur, hac erunt consideranda num
 aliud conficitur, aliud dicatur, hoc modo: si cum
 aliquis dicat se profectum esse ad exercitum, con-
 traque eum quis velit hac argumentatione uti: Si
 venisses ad exercitum, à Tribunis militariibus visus
 esses: non es autem visus ab his, non es igitur pro-
 fectus ad exercitum. Hic cum concesseris propo-
 sitionem & assumptionem, complexio est infirman-
 da. Aliud enim, quàm cogebatur, illatum est.*
 Ac nunc quidem quò facilius res cognosceretur,
 perspicuo & grandi vitio pradtum posuimus ex-
 emplum: sed sæpe obscurius positum vitium pro-
 vero probatur, cum aut parum memineris quod
 concesseris, aut ambiguū aliquid pro certo conce-
 seris. Ambiguum si concesseris ex ea parte quam ip-
 se intellexerit: eam partem si aduersarius ad aliā
 partem per complexionem velit accommodare, de-
 monstrare oportebit, nō ex eo quod ipse concesseris,
 sed ex eo quod ille sumpserit, confici complexionē,
 ad hunc modum: Si pecunia indigetis, pecuniā non
 habetis: si pecuniam non habetis, pauperes estis. in-
 digetis autem pecunia: mercatura enī n, nisi ita
 esset, operā nō daretis: pauperes igitur estis. Hoc sic
 reprehenditur: Cū dicebas, si indigetis pecunia,
 pecuniam non habetis, hoc intelligebam: si propter
 inopiam in egestate estis, pecuniam non habetis, &
 idcirco concedebā: cū autem hoc sumebas, indi-
 getis autem pecunia, illud accipiebam: vultis eu-
 tem pecunia plus habere, ex quibus concessionibus

non conficitur hoc, P. ap-
 non autem si tribus privo
 sequantur maior
 non habere. * Ca
 ut magis, & ali
 non conficitur in conc
 id alium hereditate
 hōse necatum. De
 rō. post assumpt
 mēdat: deinde infer
 i qua sumpserit aut, n
 ure diligenter oport
 vid ex his confici. Nat
 ventationis vitia sam
 ut in ipso vitium est
 utur, accommodabit
 si omnino totam ja
 nigare, si leue, si rem
 mauerisam, si per hō
 rōpe, si essentiam, si con
 dices sum. * Et alium est
 hōpe modo: Non pote
 magis: Socrates
 magis sapiens erat
 nigare ab aduersarij qu
 dices, iudices, quia vi
 perant. Nigare est, si
 potabilem, si nunc
 hōpe: hoc modo: si n

non conficitur hoc, Pauperes igitur estis. confice-
 retur autem si tibi primo quoque hoc concessissem.
 Qui pecuniam maiorem vellet habere, eum pecu-
 niam non habere. * Sapē autem oblitum putant 89
 quid concesseris, & idcirco id quod non conficitur,
 quasi conficiatur in conclusione infertur, hoc modo:
 Si ad illum hereditas veniebat, verisimile est ab
 illo esse necatum. Deinde hoc approbant plurimis
 verbis. post assumunt. Ad illum autem hereditas
 veniebat: deinde infertur, ille igitur occidit. Id ex
 ijs qua sumpserant, non conficitur. Quare obser-
 uare diligenter oportet, & quid sumatur, &
 quid ex his conficiatur. Ipsum autem genus argu-
 mentationis vitiosum his de causis ostenditur: si
 aut in ipso vitium erit, aut si non ad id quod insti-
 tuitur, accommodabitur. Atque in ipso vitium e-
 rit, si ornato totum falsum erit, si commune, si
 vulgare, si leue, si remotum, si mala definitio, si
 controuersum, si perspicuum, si non concessum, si
 turpe, si offensum, si contrarium, si inconstans, si
 aduersum. * Falsum est, in quo perspicue mendaciū
 est, hoc modo: Non potest esse sapiens, qui pecuni- 90
 am negligit: Socrates autē pecuniam negligebat,
 non igitur sapiens erat. Commune est quod nibilo
 magis ab aduersarijs quam à nobis facit, hoc modo:
 Idcirco, iudices, quia veram causam habebā, breui
 peroravi. Vulgare est, quod in aliam quoque rem nō
 probabilem, si nunc concessum sit, transferri
 possit, hoc modo: Si veram causam non haberet,
 vobis

vobis se iudices, non commississet. Leue est, quod
 aut post tempus dicitur, hoc modo: Si in mentem
 venisset, non commississet. aut perspicue rem turpem
 leui regere vult defensione, hoc modo:
 Cū te expetebant omnes florentissimo
 In regno reliqui, nunc desertum ab omnibus,
 Summo periculo, sola vt restituam, paro.

91 * Remotum est, quod vltra quā satis est, pe-
 titur, hoc modo: Quod si non P. Scipio Corneliam
 filiam Tib. Graccho collocasset, atque ex ea duos
 Gracchos procreasset, tanta seditiones nata non
 essent. quare hoc incommodum Scipioni adscri-
 bendum videtur. Huiusmodi est illa quoque con-
 questio:

Vtinam, ne in nemore Pelio securibus
 Casa cecidisset abiecta ad terram trabes.

Longius enim repetita est, quam res postulabat.
 Mala definitio est, cū aut communia describit,
 hoc modo: Seditiosus est is, qui malus atque inu-
 rtilis est ciuis. nam hoc non magis seditiosi quā
 ambitiosi, quā calumniatoris, quā alicuius im-
 probi hominis vim describit. Aut falsum quiddam
 dicit, hoc pacto: Sapientia est, pecunia acquirenda
 intelligentiā. Aut aliquid non grate, nec magnum
 continens, sic: Stultitia est immensa gloria cupi-
 ditas. est hec quidem stultitia, sed ex parte qua-
 dam, non ex omni genere defuita. Controuersum
 est, in quo ad dubium demonstrandum dubia cau-
 sa affertur, hoc modo: Eho tu, di, quibus est pote-
 stas

LIBER I.

ffas motus superum at que inferum, Pacem inter se conciliant, conferunt concordiam.

* Perspicuum est, de quo non est controuersia: vt 92
 si quis cum Orestem accuset, planum facit ab eo matrem esse occisam. Non concessum est, cum id quod augetur, in controuersia est: vt si quis cum Vlysem accuset, in hoc maxime commoretur, indignum esse ab homine ignauissimo virum fortissimum Atacem necatum. Turpe est, quod aut eo loco in quo dicitur, aut eo homine qui dicit, aut eo tempore quo dicitur, aut ijs qui audiunt, aut eare de qua agitur, indignum propter inhonestam rem videtur. Offensum est quod eorum qui audiunt voluntatem ledit: vt si quis apud equites Romanos cupidos iudicandi, Captonis legem iudicariam laudet. * Contrarium est, quod 93
 si quis apud Alexandrum Macedonem contra aliquem vrbis expugnatorem diceret, Nihil esse crudelius quam vrbes diruere, cum ipse Alexander Thebas diruisset. Inconstans est, quod ab eodem de eadem re diuersè dicitur: vt si quis, cum dixerit, qui virtutem habet, eum nullius rei ad bene viuendum indigere: neget postea sine bona valere, ut ne posse bene viuere, aut se amico adesse propter benevolentiam: sperare enim aliquid commodi ad se peruenturum. * Aduersum est, quod ipsi 94
 cause aliqua ex parte officit: vt si quis hostium vim, & copias, & felicitatem augeat, cum ad pugnam
 E mili-

DE INVENTIONE

militēs hortetur. Si non ad id quod instituitur, ac-
 commodabitur aliqua pars argumentationis, ho-
 rum aliquo in vitio reperietur. Si plura pollicitus,
 pauciora demonstrabit: aut si cūm totum debbit
 ostēdere, de parte aliqua loquatur, hoc modo: Mu-
 lierum genus auarum est. nam Eriphyle auro viri
 vitam vendidit. Aut si non id quod accusabitur de-
 fender: vt si quis, cūm ambitus accusabitur, manu
 se fortem esse defendet, vt Amphion apud Euripi-
 dem. itē apud Pacuuium, qui vituperat a musica,
 sapientiam laudat. Aut si res ex hominis vitio vi-
 tuperabitur: vt si quis doctrinam ex alicuius docti-
 95 vitijs reprehendat. Aut si quis, cūm aliquem volet
 laudare, de felicitate eius, non de virtute dicat. *
 Aut si quis rem cum re ita comparabit, vt alter am-
 se non putet laudare, nisi alter am vituperarit: aut
 si alteram ita laudet, vt alterius non faciat men-
 tionem. vt si quis, cūm aliqui deliberent, bellum
 geratur an non, pacem laudet omnino, non illud
 bellum inutile esse demonstrat. Aut si, cūm de certa
 re quaeretur, de communi instituetur oratio. Aut si
 ratio alicuius rei reddetur falsa, hoc modo: Pecunia
 bonum est, propterea quōd ea maximē vitam
 beatam efficiat. Aut si infirma, vt Plautus,
 Amicum castigare ob meritam noxiam,
 Immane est facinus, verū in aetate vtile,
 Et conducibile: nam ego amicum hodie meum
 Non castigabo pro commeritā noxia,
 Inuitus, ni id me inuitet vt faciam, fides.

Aut

LIBER

latum, hoc modo: M-
 reo multo enim
 uocandi ar. Aut para-
 tum bonum est amice-
 res sunt in amicicia.
 hofrio, per quem
 etiam, etque forma
 hie genus in diti-
 sionem aliquid quod ce-
 nocimus: sed id quo-
 non esse demonstram-
 lendant, vtile sat-
 demens tremus esse
 sione hoc quidem et
 demcepr tunc de
 per ar autem digre-
 on conclusionem ponit
 velle putat oportere
 tes, de causa atque de
 qua aut suo laudem
 tatem contineat, aut
 re qua conficitur a
 mofrio, non argu-
 quam amplifia-
 ar in aetate, sequa-
 m et argendi, et lau-
 dabo parum data
 Solo autem non
 sequi quod de cau-
 am dicitur: quo d-
 *

LIBER I.

Aut eadem, hoc modo: Maximum malum est avaritia. multos enim magnis incommodis afficit pecunia cupiditas. Aut parum idonea, hoc modo: Maximum bonum est amicitia, plurima enim delectationes sunt in amicitia. * Quartus modus est argutionis, per quem contra firmam argumentationem, aequè firma, aut firmior ponebatur. Hoc genus in deliberationibus maxime versatur, cum aliquid quod contra dicatur, aequum esse concedimus: sed id quod nos defendimus, necessarium esse demonstramus. Aut cum id quod illi defendant, utile fateamur: quod nos dicamus, demonstramus esse honestum. Ac de reprehensione hæc quidem existimavimus esse dicenda. Deinceps nunc de conclusionem ponemus. * 97 Hermagoras autem digressionem deinde, et impotestam conclusionem ponit. In hac autem digressionem ille putat oportere quandam inferri orationem, à causa atque à iudicatione ipsa remotam: qua aut sui laudem, aut adversarij vituperationem contineat, aut in aliam causam deducat, ex qua conficiat aliquid confirmationis aut reprehensionis, non arguendo, sed augendo per quandam amplificationem. Hæc si quis partem putarit orationis, sequatur Hermagoram licet. Nam & augendi, & laudandi, & vituperandi recepta à nobis partim data sunt, partim suo loco habentur. Nobis autem non placet hanc partem in numero reponi, quod de causa digredi, nisi per locum communem displicet: quo de genere posterius est dicendum.

E *

dicendum. Laudes autem & vituperationes non debentur quemadmodum
separatim placet tractari, sed in ipsis argumentationibus
rationibus esse implicitas. Nunc de conclusionibus dicendum.
conclusio.

- 98 * Conclusio est, exitus & determinatio totius tractatus. N
orationis. Hac habet partes tres: enumeratio
nem, indignationem, conquestionem. Enumeratio
est per quam res dispersæ & diffusæ dictæ, vnum in
locum coguntur, & reminiscendi causa vnum sunt. Personam, h
aspectum subiunguntur. hac si semper eodem modo
do tractabitur, perspicue ab omnibus artibus
quodam tractari intelligitur. Sin varietate sit, Quamvis
hanc sufficionem, & satietatem vitare poterit, alias
Quare tum oportebit ita facere, ut plerique faciant, aliis ad p
unt propter facilitatem, sigillatim vnamquamque
rem attingere, & ita omnes transire breuiter facere per
argumentationes: tum autem, id quod difficile
est, dicere quas partes exposueris in partitione
de quibus te pollicitus sis dicturum, & reducere
memoriam, quibus rationibus vnamquamque p
tem confirmari: tum ab ijs qui audiunt, querere
quid sit quod sibi velle debeant demonstrari, h
modo: Docuimus hoc, illud plarum fecimus. ita sim
& in memoriam redibit auditor, & putabit nihil
esse præterea quod debeat desiderare.* Atque in
99 generibus (vt antè dictum est) tum tuas argumen
tationes transire separatim, tum i d quod artifice
sius est, cum tuis contrarias coniungere: & cum t
am argumentationem dixeris, tum contra ea
quo

quod afferebatur, quemadmodum dilueris, ostendere: Ita per breuem comparationem auditoris memoria & de confirmatione, & de reprehensione vidintegrabitur. Atque hac alijs actionis quoque modis variare oportebit. Nam tum ex tua personam uerare possis, ut quid & quo loco quidque dixeris admoenas: tum verò personam aut rem quam inducere, & enumerationem ei totam attribuere. Personam, hoc modo: Nam si legis scriptor existat, & querat à vobis quid dubitetur, quid possit is dicere, cum vobis hoc & hoc sit demonstratum? Atque hi. item vt in nostra personali. hic alias singulitum transire omnes argumentationes, aliàs ad partitiones singulagenerationes, aliàs ab auditore quid desideret querere, aliàs hac facere per comparationem suarum & contrariarum argumentationum.* Res autem inuenietur, si alicui ei huiusmodi, legi, loco, vrbi, monumento attribuetur oratio per enumerationem, hoc modo: Quid si leges loqui possent, nonne apud vos quererentur? Quidnam amplius desideratis, iudices, cum vobis hoc & hoc planum factum sit? In hoc quoque genere omnibus eisdem modis vt i. i. ebit. Commune autem preceptum hoc videtur ad enumerationem, vt ex vnaquaque argumentatione, quoniam tota iterum dici non potest, eligatur quod erit grauisimum: & vnumquodque quam breuissimè transeat, vt memoria, non oratio renouata videatur. Indignatio est oratio

100

per quam conficitur, ut in aliquem hominem magnum odium, aut in rem gravis offensus concitetur. In hoc genere illud primum intelligi volumus, posse omnibus ex locis ijs quos in confirmandi praeceptis posuimus, tractari indignationem. Nam ex ijs rebus qua personis atque negocijs attributa sunt, quavis amplificationes & indignationes nasci possunt: sed tamen ea qua separatim de indignatione praecipere possunt, consideremus. * Primus locus sumitur ab auctoritate, cum commemoramus, quanta cura res ea fuerit aut dijs immortalibus, aut eis quorum auctoritas grauissima debeat esse: qui locus sumitur ex sortibus, oraculis, uatibus, ostentis, prodigijs, responsis, & similibus rebus. Item ex maioribus nostris, regibus, ciuitatibus, gentibus, hominibus sapientissimis, senatu, populo, legum scriptoribus. Secundus locus est, per quem illa res ad quos pertineat, cum amplificatione per indignationem ostenditur, an ad omnes, an ad maiorem partem, quod atrocissimum est: an ad superiores, quales sunt ij quorum ex auctoritate indignatio sumitur, quod indignissimum est: an ad pares, animo, fortuna, corpore, quod iniquissimum est: an ad inferiores, quod superbissimum est. Tertius locus est, per quem quaerimus quidnam sit euenturum, si idem ceteri faciant: & simul ostendimus, huic si concessum sit, multos emulos eiusdem audacia futuros, ex quo quid mali sit euenturum demonstrabimus.

* Quat

Quem locum esse per
 dicitur ex illa re q
 numquam sit, sed q
 digni possunt. Quom
 ne carere res perpe
 tate committat atq
 simul iudicata, neq
 uilla potestate corr
 uisus, sed & de
 illud aduulgat
 non oportere impo
 nunt. Superius loc
 uum, et ad le
 uum per uen
 ab equal
 uis locus est per que
 que facta: an esse
 uis id multissim
 hominibus, & a
 uis hys remotum
 uis, et omnes, ca
 uis dicuntur. Et
 uis nate, an hys
 uis cum uiam e
 uis, et quibus
 uis misericordia
 uis honore uis, i
 uis quare potest
 uis quibus a
 uis in tam, qu

* Quartus locus est, per quem demonstramus mul- 102
 tos alacris expectare quid statuatur: ut ex eo quod
 vni concessum sit, sibi quoque tali de re quid liceat,
 intelligere possint. Quintus locus est, per quem osten-
 dimus ceteras res perperam constitutas, intellecta
 veritate commutatas corrigi posse: hanc esse rem, qua
 si sit semel iudicata, neque alio commutari iudicio,
 neque vlla potestate corrigi possit. Sextus locus est, per
 quem consilium & de industria factum esse demonstra-
 tur: & illud adiungitur, voluntate in malificio veni-
 dari non oportere: imprudencia concedi nonnunquam
 conuenire. Septimus locus est, per quem indignamur,
 quod retrum, crudelitas, mesarium, tyrannicum factum
 esse dicamus per vim, per manum opulentiam, qua
 res ab legibus, ab aequabili iure remotissima sit. * O. 103
 Octauus locus est, per quem demonstramus non vulgare,
 neque factitium esse: ne ab audacissimis quidem
 hominibus id malificium, de quo agitur: atque id à fe-
 ru quoque hominibus, & à barbaris gentibus, & im-
 manibus bestiis remotum est. Haec erunt, quae in pa-
 rentes, liberos, coniuges, consanguineos, supplices cru-
 deliter facta dicentur, & deinceps si qua proferantur
 in maiores natu, in hospites, in vicinos, in amicos, in
 eos quibus cum vitam egeris, in eos apud quos educatus
 sis, in eos à quibus eruditus sis, in mortuos, in
 miseros, & misericordia dignos, in homines claros,
 nobiles, & honore usos, in eos qui neque ladere alium,
 nec se defendere poterunt, ut in pueros, senes, mulie-
 res: quibus omnibus acriter excitata indignatio
 summum in eum, qui violat horum aliquid,
 odium

104 odium commouere poterit. * Nonus locus est, per quem, cum alijs, que constant esse peccata, hoc, quo de questio est, comparatur: & ita per contentionem, quanto atrocius & indignius sit illud, de quo agitur, ostenditur. Decimus locus est, per quem omnia que in negotio gerendo acta sunt, queq; post negotium consecuta sunt, cum vniuersis que indignatione & criminatione colligimus: & rem verba quam maxime ante oculos eius apud quem dicitur, ponimus: vt id quod indignum est, perinde illi videatur indignum, ac si ipse interfuisset, ac presens videret. Undecimus locus est, per quem ostendimus ab eo factum, à quo minime oportuerit: & à quo, si alius faceret, prohiberi conueniret. Duodecimus locus est, per quem indignamur, quod nobis hoc primis acciderit, nec

105 alii cui vnquam vsu uenerit. * Tertiusdecimus locus est, si cum iniuria contumelia iuncta demonstratur: per quem locum in superbiam & arrogantiam odium concitatur. Quartusdecimus locus est, per quem petimus ab ijs qui audiunt, vt ad suas res, nostras iniurias referant: si ad pueros pertinebit, de liberis suis cogitent: si ad mulieres, de vxoribus: si ad senes, de patribus aut parentibus. Quintusdecimus est locus, per quem dicimus insonicis quoque & hostibus ea que nobis acciderint, indigna videri solere: & indignatio quidem his ferè de locis grauissime sumetur.

106 * Conquestio est oratio auditorum misericordiam capiens. In hac primum animum auditorum mitem & misericordem consicere oportet,

quo

LIBER I.

quo facilius conqueſtione commoueri poſſit. Id locis
 communibus efficere oportebit, per quos fortuna vis
 in omnes, & hominum infirmitas oſtenditur. qua
 ratione habita grauiſer & ſententioſè, maxime de-
 mittitur animus hominum, & ad miſericordiam
 comparatur, cum in alieno malo ſuam infirmitatem
 conſiderabit. * Deinde primus locus eſt miſericordiæ, 107
 per quem quibus in bonis fuerint, & nunc quibus in
 malis ſint, oſtenditur. Secundus, qui in tempora tri-
 buitur, per quem, quibus in malis fuerint, & ſint, &
 futuri ſint, demonſtratur. Tertius, per quem vnum-
 quodque deploratur incommodum, vt in morte filij
 puericia delictatio, amor, ſpes, ſolacium, educatio,
 & ſi qua ſimili in genere quolibet de incommodo per
 conqueſtione duci poterunt. Quartus, per quem res
 turpis, & humiles, & illiberales proferentur, & in-
 digna aetate, genere, fortuna, priſtino honore, bene-
 ficijſ, quas paſſi, perpeſſuri ſint. Quintus eſt, per
 quem omnia ante oculos ſingillatim incommoda
 ponentur, vt videatur is qui audit, videre, & re quo-
 que ipſa quaſi adſit, non verbis ſolum ad miſericor-
 diam ducitur. * Sextus, per quem prater ſpem in 108
 miſerijſ demonſtratur eſſe, & cum aliquid expecta-
 ret, non modò id, non adeptum eſſe, ſed in ſummas
 miſerias incidiſſe. Septimus, per quem ad ipſos qui
 qui audiunt, ſimilem caſum conuertimus: & peti-
 mus, vt de ſuis liberis, aut parentibus, aut aliquo qui
 illis carus debeat eſſe, nos cum videant, recordentur.
 Octauus, per quem aliquid dicitur eſſe factum quod
 non oportuerit, aut non factum quod oportuerit, hoc

DE INVENTIONE

modo: Non affui, non vidi, non postremam eius vo-
 cem audiui, non extremum eius spiritum excepi.
 Item: Inimicorum in manibus mortuus est, hostili in
 terra turpiter iscuti insepultus, à seris diu vexatus,
 109 communi quoque honore in morte caruit. * Nonus,
 per quem oratio ad mutas & expertes animi res re-
 fertur: vt si ad equum, domum, vestem, sermonem
 alicuius accomodes: quibus animus eorum qui au-
 diunt, & aliquem dilexerunt, vehementer commo-
 uetur. Decimus, per quē inopia, infirmitas, solitudo
 demonstratur. Vndecimus, per quem aut liberorum,
 aut parentum, aut sui corporis sepelendi, aut alicui-
 us eiusmodi rei commendatio fit. Duodecimus, per
 quem disunctio deploratur ab aliquo, cum deduca-
 ris eo qui cum libentissimè vixeris, vt à parente, filio,
 fratre, familiari. Tertiusdecimus, per quem cum in-
 dignatione conquerimur, quod ab ijs à quibus mini-
 mē conueniat, malè tractemur, propinquis, amicis,
 quibus benè fecerimus, quos adiuiores fore putaueri-
 mus: aut à quibus indignum est, vt seruis, libertis,
 110 clientibus, supplicibus. * Quartusdecimus, qui per
 obsecrationem sumitur, in quo orantur modò illi,
 qui audiunt, humili & supplici oratione, vt misere-
 antur. Quintusdecimus, per quem non nostras, sed
 eos demonstramus. Sextusdecimus est, per quem a-
 nimus nostrum in alios misericordem esse ostendi-
 mus: & tamen amplum & excelsum, & patientem
 incommodorum esse, & futurum si quid acciderit,
 demonstramus. nam saepe virtus & magnificentia,

in se per asit a C
 fundam com
 iocatio. Cemm
 pofitione morari
 non dicit libere
 nis et ficit. Sed q
 emibus patrias
 lamini magnitud
 decepti, in Secun

M. TV

RONI

TIO

R
 ce
 It
 tu
 G
 capitare volue
 quum longe ca
 laur, magno pec
 ceteras tabulas
 pari rigne ad m
 gnetem qfite &

LIBER II.

in quo grauitas & auiditas est, plus proficit ad misericordiam commouendam, quam humilitas & obsecratio. Commotus autem animus, diutius in questione morari non oportebit. Quemadmodum enim dixit Rhetor Apollonius: Lachryma nihil citius auescit. Sed quoniam & satis, ut videbimus, de omnibus partibus orationis diximus, & huius uoluminis magnitudo longius processit, que sequuntur deinceps, in Secundo libro discemus.

M. TVLLII CICERONIS DE INVENTIONE RHETORICA,

LIBER II.

ROTONIATÆ quondam, cum florent omnibus copijs, & in Italia cum primis besti numerarentur: templum Iunonis, quod religiosissime colebant, egregie specturum locupletare uoluerunt. Itaque Heracleotem Zeusim, qui cum longè ceteris excellere pictoribus existimabatur, magno peccio conductum adhibuerunt. Is & ceteras tabulas complures pinxit, quarum nonnulla pars usque ad nostram memoriam propter fani religionem remansit: & ut excellentem muliebri formam pulcherrimam

chritudinem in sese imago conineret, Helena
 se pingere simulachrum velle dixit. Quod Crotoni-
 ata, qui eum multis viris in corpore pingendo plurimum
 alijs praestare saepe accepisset, libenter audierunt.
 putauerunt enim eum, si quo in genere plurimum
 2 peffet, in eo magnoperè elaborasset, egregium sibi o-
 pus illo in fano relicturum. * Neque tum eos illa opi-
 nio sefellit. Nam Zeufis ilicò quaesuit ab his, quas
 nam virgines formosas haberent. Illi autem statim
 hominem duxerunt in palastram, atque ei pueros o-
 stenderunt multos, magna praedictos dignitate. Ete-
 nim quodam tempore Crotoniata multum omnibus
 corporum virtibus & dignitatibus ante steterunt, at-
 que honestissimas ex gymnico certamine victorias
 domum cum maxima laude retulerunt. Cùm pue-
 rorum igitur formas & corpora magno hic opere
 miraretur: harum, inquit illi, sorores sunt apud
 nos virgines. Quare quae sint illa dignitate, potes ex
 his suspicari. Præbe igitur mihi quaso, inquit, ex
 istis virginibus formosissimas, dum pingo id quod
 3 pollicitus sum vobis: ut mirum in simulachrum ex
 animali exemplo veritas transferatur. * Tunc Cro-
 toniata, publico de consilio, virgines vnam in locum
 conduxerunt, & pictori quas velle eligendi potesta-
 tem dederunt. Ille autem quinque d'legit, quarum
 nomina multis poeta memoria tradiderunt, quod e-
 ius essent iudicio probata, qui verissimum pulchritu-
 dinis habere iudicium debuisset. Neque enim puta-
 uit omnia quae quaereret ad venustatem, vno in cor-
 pore se reperire posse, idèd quod nihil simplici in gene-
 re,

LIBER II.

re, omni ex parte perfectum natura expoliuit. Ita-
 que tanquam ceteris non sit habitura quod largia-
 tur, si vni cuncta concesserit, aliud alij commodi a-
 liquo ad uncto incommodo muneratur.* Quod quo- 4
 niam nobis quoque voluntatis accidit, vt artem di-
 cendi per scriberemus, non vnum aliquod proposui-
 mus exemplum, cuius omnes partes quocunque essent
 in genere exprimenda nobis necessariò viderentur:
 sed omnibus vnum in locum coactis scriptoribus, quod
 quisque commodissimè præcipere videbatur, excerpi-
 simus, & ex varijs ingenijs excellentissima quaque
 libauimus, ex ijs enim qui nomine & memoria dig-
 ni sunt, nec nihil optimè, nec omnia præclarissimè
 quisquam dicere nobis videbatur. Quapropter stul-
 ticia nobis visa est, aut à bene inuentis alicuius rece-
 dere si quo in vitio eius offenderemur: aut ad vitia
 quoque eius accedere, cuius aliquo bono præcepto duce-
 remur.* Quid si in ceteris quoque studijs à multis eli- 5
 gere homines commodissimè quodque, quam sese vni
 alicui certo vellent addicere, minus in arrogantiam
 offenderent: r.ò tantoperè in vitijs perseverarent: al-
 quando ex inscisia leuius laborarè. Ac si par in nobis
 huius artis, atque in illo pictura scientia fuisset, fortasse
 magis hoc suo in genere opus nostrum, quam ille in
 sua pictura nobilis eniteret. Ex maiore enim copia
 nobis, quam illi, fuit exemplorum eligendi po-
 testas: Ille vna ex vrbe, & ex eo numero virginum
 quarum erant, eligere potuit: nobis omnium qui-
 cunque fuerunt ab vltimo principio huius præcepti-
 onis vsque ad hoc tempus expressitæ copijs, quodcum-
 que

DE INVENTIONE

6 que placeret, eligendi potestas fuit. * Ac veteres quidem scriptores artis vsque à principe illo atque inuentore Tysia repetitos vnum in locum conduxit Aristoteles, & nominatim cuiusque precepta magna conquisita cura perspicue scripsit, atque enodata diligenter exposuit: ac tantum inuentoribus ipsis suauitate & breuitate dicendi praestitit, vt nemo illorum precepta ex ipsorum libris cognoscat: sed omnes qui quod illi praecipiant, vultint intelligere, ad hunc quasi ad quendam m. l. o commodiore explicatorem reuertantur. Atque hic quidem ipse & sese ipsum nobis, & eos qui ante se fuerant, in medio posuit: vt ceteros & seipsum per se cognosceremus. Ab hoc autem qui profecti sunt, quantum in maximis philosophia partibus opera plurimum consumpserunt, sicut & ipse, cuius instituta sequebantur, fecerat: tamen per multa nobis precepta dicendi reliquerunt. * Atque alij quoque alio ex fonte preceptores dicendi emanauerunt: quos item permultum ad dicendum si quid ars proficit, opitulati sunt. Nam fuit tempore eodem quo Aristoteles, magnus & nobilis Rhetor Isocrates: cuius ipsius quam constet esse artem, non inuenimus: * discipulorum autem, atque eorum, qui protinus ab hac sunt disciplina profecti, multa de arte precepta reperimus. Et his duabus diuersis sicuti familijs (quarum altera cum versatur in philosophia, nonnullam Rhetorica quoque artis sibi curam assumebat: altera verò omnia in dicendi erat studio & preceptione occupata) vnum quoddam est conflatum genus

genus à posterioribus, qui ab utrisque ea qua com-
modè dici videbantur, in suas artes consulerunt:
quos ipsos simul atque illos superiores nos nobis om-
nes, quoad facultas erant, proposuimus, & ex no-
stro quoque nonnihil in commune consulimus. * 9

Quod si ea, qua in his libris exponuntur, tanto perè-
ligenda fuerunt, quanto studio electa sunt, pro-
fecto neque nos, neque alios industria nostra ponit-
tebit. Sin autem temerè aliquid alicuius præterisse,
aut non satis eleganter secuti videmur: docti ab
aliquo faciliè & libenter sententiam commutabi-
mus. Non enim parum cognosse, sed in parum cog-
nito stultè & diu perseverasse turpe est: propterea
quod alterum communi hominum infirmitati,
alterum singulari vniuscuiusque vitio est attribu-
tum. * Quare nos quidem sine vlla affirmatione si- 10
mul quærentes dubitantes vnumquodque dicemus:
ne dum paruulum hoc consequimur, vtsatu com-
modè hoc perscripsisse videamur, illud amittamus
quod maximum est: vt ne cui rei temerè atque arro-
gantur assensurimus. Verùm hoc quidem nos, & in
hoc tempore, & in omni via studiosè, quoad
facultas feret, consequemur. Nunc autem, ne lon-
gius oratio progrossa videatur, de reliquis qua
præcipièda videntur esse, dicemus. * Igitur primus li- 11
ber exposito genere huius artis, & officio, & fine, &
materia, & partibus, genera cõtrouersiarum, & inuè-
tiones, & constitutiones continebat. Deinde partes
orationum, & in ea omnes omnia præcepta. Quare cū
in eo ceteris de rebus distinctius dictū sit, dispersè au-

tem de confirmatione & de reprehensione : nunc certos confirmandi & reprehendi in singula causarum genera locos tradendos arbitramur. Et quia quo pacto tractari conueniret argumentationes, in libro primo non indiligenter exposuimus est: hic tantum ipsa inuenta vna in quaque in rem exponuntur simpliciter, sine vlla exornatione: vt ex hoc inueniatur ipsa, ex superiore autem expositio inueniendorum petatur. Quare hac qua nunc precipiuntur, ad confirmationem & reprehensionem partes referre oportebit. * Omnis & demonstratiua, & deliberatiua, & iudicialis causa recessi: est in aliquo eorum qua ante exposita sunt, constitutionis genere vno, pluribusve versetur. Hoc quanquam ita est, tamen cum communiter quedam de omnibus precipi possint, separatim quoque alia sunt cuiusque generis, & diuersa preceptionis. Aliud enim laus aut vituperatio, aliud sententia dictio, aliud accusatio aut recusatio conficere debet. In iudicijs quid equum sit queritur: in demonstrationibus, quid honestum in deliberationibus, vt non arbitramur, quid honestum sit, & quid vtile. Nam ceteri vtilitatis modo finem in suadendo & in dissuadendo exponi oportere arbitrati sumus. * Quorum igitur generum fines & exitus diuersi sunt, eorum precepta eadem esse non possunt. Neque nunc hoc dicimus, non easdem incidere constitutiones: veruntamen oratio quadam ex ipso fine & genere causa nascitur, qua pertinet ad vna alicuius demonstrationem, aut ad sententia dictionem. Quare nunc in exponendis controuersijs in iudiciali genere

reprehensum & praecipue in cetera
omnino controuersijs
tunc potest autem se
tunc a coniecturali
tunc exemplum su
talem proficietent
suum aliquantum
tunc: tunc hoc, vt f
ex quo factum est,
tunc. Quare cum
sunt, simul cenare
vt voluerunt. Cui
tunc (nam ita dicit
iudicio deprehensu
tunc qui nuncius h
tunc quos illos actum
tunc sensu, accessit, &
tunc etiam, gladium pro
& illud alterum o
tunc certum in rog
tunc factum recepit.
tunc et facta, multo
tunc suam inleam au
tunc positum non respectu
tunc et que facta a
tunc. Cuius non m
tunc esse actum, &
tunc opti ante cetera
tunc comprehendit, gla

nere causarum & praeceptorum versabimur. Ex quo
 pleraque in caetera quoque causarum genera similis
 implicita controuersia, nulla cum difficultate trans-
 ferentur: post autem separatim de reliquis dicemus.
 * Nunc à coniecturali constitutionis proficiscemur, ¹⁴
 cuius exemplum sit hoc expositum. In itinere
 quidam proficiscentem ad mercatum quandam,
 & secum aliquantum nummorum ferentem est com-
 mitatus: cum hoc, ut se. è sit, in via sermonem contu-
 lit, ex quo factum est, ut illud iter familiarius facere
 vellent. Quare cum in quandam tabernam diuer-
 tissent, simul cenare, & in eodem loco somnum ca-
 pere voluerunt. Cenati discubuerunt ibidem: caupo
 autem (nam ita dicitur post inuentum, cum in alio
 maleficio deprehensus esset) cum illum alterum, vide-
 licet qui nummos haberet, auis adueritisset, noctu,
 postquam illos artium, ut fit, iam ex lassitudine dor-
 mire sensit, accessit, & alterius eorum, qui sine num-
 mis erat, gladium propter appetitum è vagina edu-
 xit, & illum alterum occidit, nummos abstulit, gla-
 dium cruentum in vaginam recondidit, ipse sese in
 lectum suum recepit. * Ille autem cuius gladio oc- ¹⁵
 ciso erat facta, multò ante lucem surrexit, comitem
 illum suum inelamauit semel & sapius: illum somno
 impeditum nõ respondere existimauit. ipse gladium
 & caetera que secum attulerat, sustulit: solus profe-
 ctus est. Caupo non multò post conclamauit, homi-
 nem esse occisum, & cum quibusdam diuersoribus
 illum, qui ante exierat, consequitur: in itinere homi-
 nem comprehendit, gladium eius è vagina educit, re-
 peris

perit trunatum: hmo in vrhem ab illis deducitur,
ad rem fit. in hac inuentione est criminis, Occid. Stri: de-
pulsio. Non occidi. ex quibus constituto est. Questio
eisdem in coniectura ali. qua iudicatio: Occidit in re.

16 * Nunc exponemus locos quorum pars aliqua in o-
mnem coniecturalem incidit controuersiam. Hoc
autem & in horum locorum expositione, & in cate-
gorum oportet attendere, non omnes in omne cau-
sam conuenire. Vt enim omne nomen ex aliquibus,
non ex omnibus litteris scribitur: sic omnem in cau-
sam non omni argumentorum copia, sed eorum ne-
cessaria pars aliqua conuenit. Omnis igitur, ex cau-
sa ex persona, ex facto ipso coniectura capenda est.

17 * Causa d' str. b. u. t. u. r. in impulsione, & in ratio-
nationem. Impulsio est qua sine cogitatione per quã-
dam affectionem animi facere aliquid hortatur: vt
amor, iracundia, agridudo uolentia. & omnino o-
mnia, in quibus animus ita uideretur affectus fuisse, ve
rem perspicere cum consilio & cura non potuerit, &
id quod fecit, impetu que d. m. animi potius quam co-

18 gitatione fecerit. * Ratiocinatio autem est diligens
& considerata facienda aliquid, aut non facienda co-
gitatione. Ea dicitur tum inter fuisse, cum aliquid fa-
ciendum aut non faciendum certa de causa uitaſſe,
aut secutus esse animus uideretur: vt si amicitia quid
causa factum dicitur si inimici uolensendi, si merus,
si gloria, si pecunia, si denique, vt omnia generatim
amplectamur, alius retinendi, augendi, adspicendi-
ue commodi, aut contra reijcendi, diminuendi, deui-
sandus incommodi, causa. Nam horum in genus
aliteru-

alterutrum illa quoque incident, in quibus aut incommodam aliquod maioris vitandi incommodi causa, aut maioris adipiscendi commodi suscipitur, aut commodum aliquod maioris adipiscendi commodi, aut maiorem vitandi incommodi prateritur. * 19

Hic locus, sicut aliquod fundamentum est huius constitutionis: nam nihil factum esse cuiquam probatur, nisi aliquid quare factum sit, ostenditur. Ergo accusator cum aliquid impulsione factum esse dicit, illum impetum & quandam commotionem animi affectionemque, verbis & sententijs amplificare debet, & ostendere quanta vis amoris sit, quanta animi perturbatio ex iracundia fiat, aut ex aliqua causa earum, qua impulsum aliquem fecisse dicit. Hic & exemplorum commemoratione, qui simili impulsu aliquid commiserint, & similium dñi collatione, & ipsius animi affectionis explanatione curandum est, ut non mirum videatur, si quod ad faciendum tali perturbatione commotus animus accesserit. * Cum autem non 20 impulsione, verum rationatione aliquam commississe quid dicas: quid commodi sit secutus, aut quid incommodi fugerit, demonstrabit: & id augetur quam maxime poterit, ut quoad eius fieri possit, idonea quam maxime causa ad peccandum hortata videatur. Si gloria causa, quantum gloriam consecutus amestimat. Item si dominationis, si pecunia, si amicicia, si inimicitiarum, & omnino quicquid erit, quod causa fuisse dicit, id summe augere debuit: * & hoc 21 eum magnopere considerare oportebit, non quid in veritate modo, verum etiam vehementius, quid in

opinionem eius quem arguet, fuerit. Nihil enim refert non fuisse aut non esse aliquid commodi aut incommodi, si ostendi potest ei visum esse qui arguatur. Nam opinio dupliciter fallit homines: cum aut res aliusmodi est ac putatur, aut non is euentus est quem arbitrari sunt. Res aliusmodi est tum, cum aut id quod bonum est, malum putant, aut contra malum quod est, bonum: aut quod nec malum est nec bonum, malum aut bonum: aut quod malum aut bonum est, nec malum nec bonum. * Hoc intellecto, si quis negabit ullam esse pecuniam fratris aut amici vita, aut denique officio suo antiquiorum aut suauiorum, non erit hoc accusatori negandum: nam in eum culpa & summum odium transferetur, qui id quod tam verè & piè dicitur, negabit. Verum illud dicendum erit illi non esse ita visum, quod sumi oportet ex ijs qua ad personam pertinent: de quo post dicendum est. * Euentus autem tum fallit cum aliter accidit, atque ij qui arguuntur arbitrari esse dicuntur: ut si quis dicatur alium occidisse, ac voluerit, quod aut similitudine, aut suspitione, aut demonstratione falsa deceptus sit: aut eum necasse cuius testamento non sit heres, quod eius testamento se heredem arbitratus sit. Non enim ex euentu cogitationem spectari oportere: sed qua cogitatione, & spe ad maleficium profectus sit, considerare: & quo animo quid quisque faciat, non quo casu utatur, ad rem pertinere. * In hoc autem loco, caput illud erit accusatori, si demonstrare poterit alij nemini causam fuisse faciendi: Secundarium, si tantam aut

LIBER II.

tam idoneam nemini: Sin fuisse alijs quoque causa
 facienda vid. bitur, aut potestas alijs de fuisse demon-
 stranda est, aut facultas, aut voluntas. * Potestas, si
 aut nescisse, aut non affuisse, aut conficere aliquid
 non potuisse dicitur. Facultas, si ratio, adiutores, ad-
 iumenta, & cetera quae ad rem pertinebunt, de fuisse
 alicui demonstrabuntur. Voluntas, si animus à ra-
 libus factus vacuus & intriger esse dicitur. Postremo,
 quas ad defensionem rationes vobis dabimus, ijs accu-
 sator ad alios ex culpa excimendos abutetur. Verum
 id breui faciendum est, & in vnum multa sunt con-
 ducenda: vt ne alterius defendendi causa hunc ac-
 cusare, sed huius accusandi causa defendere alte-
 ram videatur. * atque accusatori quidem hoc ferè
 sunt in causa facienda & consideranda. defensor
 autem ex contrario, primum impulsione aut nul-
 lam fuisse dicit: aut si fuisse concedat, extenuabit,
 & paruulam quandam fuisse demonstrabit, aut
 non ex ea solere huiusmodi facta nasci docebit. Quo
 erit in loco demonstrandam, quae vis & natura eius
 sit affectionis, quae impulsus aliquid rem commisisse
 dicitur: in quo & exempla, & similitudines erunt
 proferenda, & ipsa diligenter natura eius affectionis
 quam leuissime quietis manum ad partem applican-
 da: vt & res ipsa à facto crudeli & turbulento, ad
 quoddam mitius & tranquillius traducatur: & o-
 ratio tamen ad animum eius qui audiet, & ad ani-
 mi quendam intimum sensum accommodetur. * 26
 Ratiocinationis autem suspensiones infirmabis, si aut
 commodum nullum fuisse, aut paruulum, aut alijs

magis fuisse, aut nihilo sibi magis quam alijs, aut incommodum sibi minus quam commodum dices: ut nequaquam fuerit illius commodi quod expectatum dicatur magnitudo, aut cum eo incommodo quod accidit, aut cum illo periculo quod subatur, comparanda. qui omnes loci similiter incommodi quoque vitiatione tractabuntur. * Sin accusator dixerit, eum id esse secutum quod ei visum sit commodum, aut id fugisse, quod putarit esse incommodum, quanquam in falsa fuerit opinione: demonstrandum erit defensori, neminem tantae esse stultitiae qui tali in re possit veritatem ignorare. Quod si id concedatur, illud non concessum iri, nec dubi: esse quidem hunc quid eius iuris esset, sed id quod falsum fuerit, sine vlla dubitatione pro falso, quod verum pro vero probasse. Quod si dubitaueris, summe fuisse amentiae, dubia spe impulsum, certum in periculum se commisituro. * Quemadmodum autem accusator, cum ab alijs culpam dimouebit, defensoris locum vteatur: sic ijs locum qui accusatori datus sunt, vteatur reus, cum in alios ab se crimen volet transferre. EX PERSONA autem coniectura capietur, si ea res quae personis attributa sunt, diligenter considerabuntur: quas omnes in primo libro exposuimus. nam & de nomine nonnunquam aliquid suspicionis nascitur. Nomen autem cum dicimus, cognomen quoque & agnomen intelligatur oportet. De hominis enim certo & proprio vocabulo agitur: ut si dicamus idcirco aliquem Callidum vocari, quod temerario & repentino consilio sit: aut
sic

fica de re hominibus Gracos imperitū verba dedisse,
quod Clodius, aut Caelius, aut Mutius vocarentur.

* Et de natura licet aliquantulū ducere suspitionis. 29
omnia enim haec, vir an malus, huius an illius civi-
tatis sit, quibus sit maioribus, quibus consanguineus,
qua aetas, quo animo, quo corpore, qua natura sunt
attributa, ad aliquam coniecturam faciendam
pertinunt. Et ex victu multa trahuntur suspici-
ones, cum quemadmodum, & apud quos, & à
quibus educatus & eruditus sit quaritur, & quibus-
cum vivat, qua ratione vita, quo more domestico
viveret. * Et ex fortuna sapè argumentatio nascitur, 30
cum servus an liber, pauciosus an pauper, mobilis an
ignobilis, felix an infelix, privatus an cum potestate
sit aut fuerit, aut futurus sit consideratur: aut deni-
que aliquid eorum queritur, quae fortunae esse atri-
buita intelliguntur. Habitus autem, quoniam in a-
liqua deficiat & constanti animi aut corporis abo-
litione consistit, quo in genere est virtus, scientia,
& quae contraria sunt: res ipsa causa posita docet,
ecquid hic quoque locus suspitionis ostendat. Nam
affectionis quidem ratio perspicuam solet praeser-
gere coniecturam, ut amor, ut acundia, molestia;
propterea quod & ipsorum vis intelligitur, & quae
res harum aliquam rem consequantur, faciles
cognitū sunt. * Studium autem, quoniam est assidua
& vehemens ad aliquam rem applicata ma-
gna cum voluntate occupatio: facile ex eo ducetur
argumentatio, quam res ipsa desiderabit in cau-
sa. Item ex consilio sumitur aliquid suspitionis. Nam

consilium est aliquid faciendi non faciendū ex-
 cogit a ratio. Item facta, & casus, & orationes,
 quae sunt omnia (vt in confirmationis praeceptis di-
 ctum est) in tria tempora distributa, facile erit
 videre, ecquid offerant ad coniecturam confir-
 mandam suspicionis. * Ac personis quidem res ea
 sunt attributa, ex quibus omnibus vnum in locum
 coactis accusatoris erit in probatione hominis vti.
 Nam causa facti parum firmitudinis habet, nisi a-
 nimus eius qui insimulatur in eam suspicionem ad-
 ducetur, vt à tali culpa non videatur abhoruisse.
 Vt enim animum alicuius improbare nihil attinet,
 cum causa quare peccauerit non intercesserit: sic
 causam peccati intercedere leue est, si animus nul-
 li minus honesta rationi affinis ostendetur. Quare
 vitam eius quem arguit, ex antè factis accusator
 improbare debet, & ostendere si quo in pari antè
 peccato conuictus sit. Si id non poterit, si quam
 in similem antè suspicionem venerit: ac maximè si
 fieri poterit, simili aliquo in genere eiusmodi cau-
 sa aliqua commotum peccasse, aut in aequè magna
 re, aut in maiore, aut in minore: vt si quis pecunia
 dicat inductum fecisse, possit demonstrare aliqua
 in re eius aliquod factum auarum. * Item in omni
 33 causa naturam, aut victum, aut studium, aut for-
 tunam, aut aliquid eorum quae personis attributa
 sunt, ad eam causam qua commotum peccasse di-
 cet, adiungere: atque ex dispari quoque genere
 culparum, si ex pari sumendi facultas non erit,

DE INVENTIONE

utraque re, cum necesse non esset, officij causa,
aut in Republicam, aut in parentes, aut in ali-
quos eorum qui modo expositi sunt, facta esse
dicet. Deinde se nihil deliquisse, nulla cupiditate
impeditum ab officio recessisse: quod eo confir-
matius erit, si cum potestas impune aliquid faci-
endi minus honeste fuisse dicetur: volut as ei fa-
36 ciendi demonstrabitur abfuisse. * Hoc autem ip-
sum genus erit eo firmitus, si eo ipso in genere quo
arguetur, integer antea fuisse demonstrabitur:
ut si cum avaritia causa fecisse arguatur, mi-
nimè omni in vita pecunia cupidus fuisse doceat-
tur. Hic illa magna cum gravitate inducetur
indignatio, iuncta conquestioni, per quam mi-
serum facinus esse & indignum demonstrabi-
tur: cum animus omni in vita fuerit à vitij
remotissimus, eam causam putare, qua homi-
nes audaces in fraudem rapere soleat, castissi-
mum quoque hominem ad peccandum potuisse im-
pellere: aut iniquum esse, & optimo cuique
perniciosissimum, non vitam honeste actam tali
in tempore quam plurimum prodesse, sed subita
ex criminatione qua consingi factuè possit, non
ex antè acta vita, qua neque ad tempus fingi,
neque villo modo immutari possit, facere iudici-
37 um. * Sin autem in antè acta vita aliquis turpi-
tudines erunt, aut falsò venisse in eam existima-
tionem dicetur, aut ex aliquorum invidia aut ob-
rectatione, aut falsa opinione, aut imprudente,
necessitudine, aut persuasioni, adolescentia, aut
alicui

LIBER II.

alicui non malitiosa animi affectioni attribuentur,
aut disimili in genere vitiorum, ut animus non om-
nino integer, sed à tali culpa remotus esse videa-
tur. Ac si nullo modo vitæ turpitudine aut infamia
leniri poterit oratione, negare oportebit de vitæ
cuius & moribus queri, sed de eo crimine quo de ar-
guatur: quare ante factis omisso, illud quod in se et
agi oportere. * EX FACTO autem ipso restri-
ciones ducentur, si totius administratio negotij ex
omnibus partibus pertinetur, atq; hæc suspensiones
partim ex negotio separatim, partim cõmuniter ex
personis atque ex negotio proficiuntur. Ex negotio
duci poterunt, si eas res qua negotijs attributa
sunt, diligenter considerabimus. Ex ijs igitur in
hanc constitutionem convenire videntur genera
eorum omnia, partes generam pleraque. * Videre
igitur primum oportebit, qua sint continentia cum
ipso negotio: hoc est, qua ab re separari non possunt.
Quo in loco satis erit diligenter considerare, quid
sit ante rem factum: ex quo spes perficiendi nata,
& faciendi facultas qua sita videatur: quid in ipsa
re gerenda, quid postea cõsecutum sit: deinde ipsius
est negotij gestio pertractanda. Nam hoc genus ea-
rũ rerum qua negotio attributa sunt, secũdo in lo-
co nobis est expositum. * Hoc ergo in genere spectan-
bitur locus, tempus, occasio, facultas: quorũ unius-
cuiusq; rã diligenter in confirmationis præceptis ex-
plicata est. Quare ne aut hic nõ admodum, aut ne
eadẽ iterũ dixisse videamur: brevitè demonstrabi-

mus, quid quaque in parte considerari oporteat. In loco igitur oportunitas, in tempore longinquitas, in occasione commoditas ad faciendum idonea, in facultate copia & potestas earum rerum, propter quas aliquid facilius fit, aut sine quibus

41 omnino confici non potest, consideranda est. * Deinde videndum est quid adiunctum sit negotio, hoc est, quid maius, quid minus, quid aequè magnum sit, quid simile: ex quibus coniectura quaedam ducitur, si quemadmodum res maiores, minores, aequè magna, similesque agi solent, diligenter considerabitur. Quo in genere euentus quoque videndus erit, hoc est, quid ex vnaquaque re solet euenire, magno perè considerandum est: ut metus, letitia, titubatio. * Quarta autem pars erat ex his quas negotiis dicebamus esse attributas, consecutio. In ea quaruntur ea, qua gestum negotium consecutum aut ex interuallo consequuntur: in qua videmus, et quae consuetudo sit, et quae lex, et quae actio, et quod eius rei artificium sit, aut vsus, aut exercitatio hominum, aut approbatio, aut offensio, ex quibus nonnunquam elicitur aliquid suspicionis. Sunt autem aliqua suspiciones qua communiter, & ex negotiorum, & ex personarum attributionibus sumuntur. Nam & ex fortuna, & ex natura, & ex vultu, studio, factu, casu, orationibus, consilio, & ex habitu animi aut corporis pleraque pertinent ad easdem res, qua rem credibilem aut incredibilem facere possunt, & cum

42 facti suspicionis iunguntur. * Maxime enim quae

43 oportet

potest in hac consistere
 equaliter deinde, et
 talis sit, de qua autem
 etiam sit, quod perit
 nihil rem calandi habere
 utrum necesse fuerit
 utrum Quoties pars
 etiam attributum est
 etiam: aut rem erit
 etiam applicauerit
 etiam, quod simul
 etiam: nox, somnus. Per
 etiam: tam familiaris
 etiam: quod
 etiam: horum pars ad
 etiam: utrum videatur
 etiam: & exceptio
 etiam: sit quemquam
 etiam: In quo
 etiam: potuerit
 etiam: Nam sepe si
 etiam: fault as
 etiam: diligenter
 etiam: hac qua
 etiam: attributa. Et
 etiam: distinguere
 etiam: quod quid
 etiam: lesorem tract
 etiam: propterea

oportet in hac constitutione, primū potuerit ne aliquid fieri: deinde, ecquod ab alio potuerit: deinde facultas, de qua antè diximus: deinde, vtrum id facinus sit, quod pœnitere fuerit necesse. item, quod spem celandi haberet: deinde necessitudo, in qua num necesse fuerit id aut fieri, aut ita fieri, quaritur. Quorum pars ad consilium pertinet, quod personis attributum est, vt in ea causa, quam exposuimus: Ante rem erit, quod in itinere se tam familiariter applicauerit, quod sermonis causam quassauerit, quod simul diuerterit, dehinc cenarit. In re: nox, somnus. Post rem, quod solus exierit, quod illum tam familiarem comitem, tam aquo animo reliquerit, quod cruentum gladium habuerit. * horum pars ad consilium pertinet. Quaritur ⁴⁴ eum, vtrum videatur diligenter ratio faciendi esse habita, & excogitata, an ita temerè, vt non verisimile sit quemquam tam temerè ad maleficium accessisse. In quo quaritur, num quo alio modo commodius potuerit fieri, vel à fortuna admissi rari. Nam sapè si pecunia adiumenta, si adiutores desint, facultas fuisse faciendi non videtur. hoc modo si diligenter attendamus, apta inter se esse intelligemus hac qua negotijs, & illa qua personis sunt attributa. Hic neque facild est, neque necessarium distinguere, vt in superioribus partibus, quo pacto quidque accusatorem, & quomodo defensorem tractare oporteat. Non necessarium, propterea quod causa posita qui in quam-

transfieri oportet. in nomi longip... ad ratione id... per facinorose, ac sine... consilium est. De... quod equi magis... qualem... mioris, mioris, equi... diligenter consilium... quod quilibet... neque res facta... est: res magis, letitia... res ex se ipse... In ea quib... consilium aut ex... videtur, & que... ad id, quod eius rei... exercitatio hominum, ex quibus novum... Sunt autem aliqua... & ex negotiarum, &... sumuntur. Nam &... res vicia, sedis, sedis... ad eadem res, qua ven... nem facere possunt, & con... * Maxima enim que...

DE INVENTIONE

Quamque conveniat, res ipsa docebit eos qui non
omnia hic se inuenturos putabunt: sed ad ea qua
praecepta sunt, comparationis modo quandam in
commune mediocrem intelligentiam conferent.*

45 Non facile autem, quod & infinitum est tot de
rebus utramque in partem singillatim de vnaqua-
que explicare: & alias aliter hac in utramque
partem cause solent conuenire. Quare considera-
re hac qua exposuimus, oportebit. Facilius au-
tem ad inuentionem animus incedet, si gesti ne-
gotij & suam & aduersarij narrationem sepe &
diligenter pertractabit: & quid quaque pars sus-
picionis habebit, eliciens considerabit. Quare quo
consilio, qua spe perficiendi, quidque factum sit,
cur hoc modo potius quam illo, cur ab hoc potius
quam ab illo, cur nullo adiutore, aut cur hoc, cur
nemo sit conscius, aut cur sit, aut cur hic sit, cur hoc
ante factum sit, cur hoc ante factum non sit, cur
hoc in ipso negotio, cur hoc post negotium, aut quid
factum de industria, aut quid rem ipsam consecu-
tum sit: Constat ne oratio aut cum re, aut ipsa se-
cum: hoc huiusne rei sit signum, an illius, an huius
& illius, & utrius potius: quid factum sit, quod
non oportuerit, aut non factum, quod oportuerit.*

45 Cum animus hac intentione omnes totius negotij
partes considerabit, tum illi ipsi in medium conser-
uati loci procedent, de quibus ante dictum est: &
cum ex singulis, tum ex coniunctis argumenta
certa nascentur: quorum argumentorum pars pro-

LIBER II.

probabili, pars necessario in genere versabitur. Accedunt autem ad coniecturam sæpe quaestiones, testimonia, rumores: quæ contra omnia vtrique similia præceptorum torquere ad sua causa commodum debent. Nam & ex quaestione suspiciones, & ex testimonio, & ex rumore aliquo pars ratione vs ex causa, & ex persona, & ex facto duci oportebit.

* Quare nobis & ij videntur errare, qui hoc genus suspitionum artificij non putant indigere: & ij qui aliter hoc de genere ac de omni coniectura præcipiendum putant. Omnis enim ipsæ ex locis coniectura sumenda est. Nam & eius qui in quaestione aliquid dixerit, & eius qui in testimonio, & ipsius rumoris causa, & veritas ex ipsæ attributionibus reperitur. Omnis autem in causa pars argumentorum est adiuncta ei causa solum qua dicitur, & ab ipsa rita ducta, vt ab ea separatim in omnes eiusdem generis causas transferri non satim commode possit. Pars autem est peruagator, & aut in omnes eiusdem generis, aut in plerasque causas accommodata. 47

Hæc ergo argumenta qua transferri in multas causas possunt, locos communes nominamus. Nam locus communis, vt certa rei quædam continet amplificationem. vs si quis hoc velit ostendere, eum qui parentem necarit, maximo supplicio esse dignum: quo loco nisi perorata & probata causa, non est videndum. Aut dubia, qua ex contrario quoque habeat probabiles rationes argumentandi: vt, suspicombus credit oportere: & contra, suspicionibus credit non oportere. Ac pars loco-

DE INVENTIONE

locorum communium aut per indignationem, aut
 per conqueſtionem inducitur, de quibus ante di-
 ctum eſt, pars per aliquam probabilem vtraque ex
 49 parte rationem. * Distinguitur autem oratio, at-
 que illustratur maximè raro inducendis locis com-
 munitibus, & quo loco, iam certioribus illis argu-
 mentiſ audit or erit confirmatus. Nam & tum con-
 ceditur commune quiddam dicere, cum diligenter
 aliquis proprius causa locus tractatus eſt, & audito-
 ris animus aut renouatur ad ea que reſtant, aut om-
 nibus iam dictis excuſitatur. Omnia enim orna-
 menta elocutionis, in quibus & ſuauiſ atis, & gra-
 uitaſ plurimùm conſiſtit, & omnia qua in uentio-
 ne verborum & ſententiarum aliquid habent di-
 ſo gnitaſ, in communes locos conferuntur. * Quare
 non vt cauſarum, ſic oratorum quoque multorum
 communes loci ſunt. nam niſi ab iſ qui multa ex-
 ercitantione magnam ſibi & verborum, & ſenten-
 tiarum copiam comparauerint, tractari non pote-
 runt ornatè & grauiter, quemadmodum natura
 ipſorum deſiderat. Atque hoc ſit vobis dictum com-
 muniter de omni genere locorum communium.
 Nunc exponemus in coniecturalem conſtitutionem
 qui loci communes incidere ſoleant. Suſpicionibus
 credi oportere, & non oportere. Rumoribus
 ſredi oportere, & non oportere. Teſtibus credi oport-
 ere, & non oportere. Quaſtionibus credi oportere,
 & non oportere. Vitam antè actam ſpectari oport-
 ere, & non oportere. Eiusdem eſſe, qui in illa re
 pec-

peccarit. & hoc quoque admisisse: & non esse eiusdem. Maximè spectari causam oportere, & non oportere. Atque hi quidem, & si qui eiusmodi ex proprio argumento communes loci nascentur, in contrarias partes diducuntur. * Certus autem locus est accusatoris, per quem auget facti atrocitatem, & aliter per quem negat malorum misereri oportere. Defensoris, per quem calumnia accusatorum cum indignatione ostenditur: & per què cū conuersione misericordia captatur. Hi & ceteri omnes loci communes ex iustis præceptis sumuntur, quibus cetera argumentationes sed illa tenuius, & acutius & subtilius tractantur: hi autem grauius, & ornatiùs, & cū verbis, tum etiam sententijs excellentibus. In illis enim finis est, vt id quod dicitur, verum esse videatur: in his tamen si hoc quoque videri oportet, tamen finis est amplitudo. Nunc ad aliam constitutionem transeamus.

* Cū est nominis conuersionis, quia vis vocabuli definita verbis est, constitutio definitiua dicitur. Eius generis exemplo nobis posita sit hac causa: C. Flaminius, is qui consul Remp. malè gessit bello Punico secundo, cū tribunus plebis esset, inuito senatu, & omnino contra voluntatem omnium optimatum per seditionem ad populum legem agrariam ferebat. Hunc pater suus concilium plebis habentem de templo deduxit. Accersit maiestatis. Intentio est: Maiestatem minuisti, quòd tribunum plebis de templo deduxisti. Depulsio est: Nō minui-

maiestatem. *Questio est: Maiestatemne minuerit.*
Ratio: In filium enim quam habebam potestatem, ea usus sum. Rationis infirmitio: At enim quis patria potestate, hoc est privata quadam, tribuniciam potestatem, hoc est populi potestatem infirmat, minuit is maiestatem. Iudicatio est: Minuatne is maiestatem, qui in tribuniciam potestatem patria potestatem utatur. Ad hanc iudicationem argumentationes oēs afferrī oportebit. Ac ne quis forte arbitretur nos non intelligere aliam quoque incidere constitutionem in hanc causam: eam nos partem solam sumimus, in qua praecepta nobis danda sunt. Omnibus autem partibus hoc in libro explicatis, quiis omni in causa si diligenter attendet, omnes videbit constitutiones, & earum partes, & controuersias, si qua forte in eas incident. nam de omnibus perscribemus. Primus ergo accusatoris locus est, eius nominis cuius de vi queritur, breuis & aperta, & ex hominum opinione definitio, hoc modo: *Maiestatem minuerē, est de dignitate, aut amplitudine, aut potestate populi, aut eorum quibus populus potestatem dedit, aliquid derogare.* Hoc sic breuiter expositum, pluribus verbis est & rationibus confirmandum, & ita esse ut describeris, ostendendum. Postea ad id quod defineris, factum eius qui accusabitur, adiungere oportebit: & ex eo quod ostenderit esse, verbi causa, maiestatem minuerē, docere aduersarium maiestatem minuisse: & hunc locum totum communi loco confirmare, per*

quod ipse facti atque
 non culpa cum indige
 infirmitate aduer
 infirmabitur, si fa
 ratione hominum su
 no, & quibus in rebu
 tendi aut sermone
 siderabitur. Item
 utis esse ostendetur
 ut si, qua incommo
 sustendatur. Ad an
 ca partibus sumetur
 ceptis exponemus.
 uersariorum definitio
 tam, honestam, vtil
 rum contra. * Quere
 e memoris, aut parti
 sumetur nostra de scri
 ut de finienda: ut si qu
 e, quae uasa ex privato
 aliam pluribus definitio
 ue causa tractanda.
 e maiestatem, qui non
 rum potestatem si
 iat quod velit, & id
 ue appellet. Deinde ad
 in omnibus breuis &
 uel descriptio, hoc mo
 quod de rep. cum pote

per quem ipsius facti atrocitas, aut indignitas, aut omnino culpa cum indignatione augeatur. * post⁵⁴ erit infirmanda aduersariorum descriptio. Ea autem infirmabitur, si falsa demonstrabitur. hoc ex opinione hominum sumetur: cum quem admodum, & quibus in rebus homines in consuetudine scribendi aut sermocinandi eo verbo vti soleant, considerabitur. Item infirmabitur, si turpis aut inutilis esse ostendetur eius descriptionis approbatio: & si, qua incommoda consecuta sunt, eo concessio ostendetur. Id autem ex honestatis & utilitatis partibus sumetur, de quibus in deliberationis praeceptis exponemus. Et si cum definitione nostra aduersariorum definitionem conferemus: & nostram veram, honestam, utilem esse demonstrabimus, illorum contra. * Queremus autem res aut maiori, aut minori, aut pari in negotio similes: ex quibus affirmetur nostra descriptio. Iam si res plures erunt definienda: vt si quaratur, fur sit an sacrilegus, qui vasa ex priuato sacra surripuerit, erit vtendum pluribus definitionibus. Deinde simili ratione causa tractanda. Locus autem communis in eius malitiam, qui non modo rerum, verum etiam verborum potestatem sibi arrogare conetur, vt & faciat quod velit, & id quod fecerit, quo velit nomine appellet. Deinde defensoris primus locus est, item nominis breuis & aperta, & ex opinione hominum descriptio, hoc modo: Maiestas minuiere, est aliquid de re, cum potestatem non habeas, administrare.

strare. Deinde huius confirmatio est, similibus
 & exemplis, & rationibus: postea sui facti ab
 illa definitione separatio. Deinde locus communis,
 per quem facti utilitas aut honestas adaugetur.*
 56 Deinde sequitur aduersariorum definitionis repre-
 hensio, qua ijsdem ex locis omnibus quos accusato-
 ri prescripsimus, consiitur: & catetia post eadem
 prater communem locum inducentur. Locui autem
 communis erit defensoris, is per quem indignabi-
 tur, accusatorem sui periculi causa: non res solum
 conuertere, verum etiam verba conmutare co-
 nari. Nam illi quidem communes loci, qui aut ca-
 lumnia accusatorum demonstranda, aut misericor-
 dia captanda, aut facti indignandi, aut à misericor-
 dia deterrendi causa sumuntur, ex periculi mag-
 nitudine, non ex causa genere ducuntur. Quare nō
 in omnem causam, sed in omne causa genus in-
 t. Eorum mentionem in coniecturali constitutione
 fecimus. Inductione autem eorum, cum causa pos-
 sibilabit, utemur.

* Cum autem actio translationis aut conmuta-
 tionis indigere videtur, quod non aut is agit, quens
 oportet, aut cum eo, qui cum oportet, aut apud
 quos, qua lege, qua pœna, quo crimine, quo tem-
 pore oportet: constitutio translative appellatur.
 Huius nobis exempla permulta opus sunt, si singula
 translationū genera queramus: sed quia ratio pra-
 ceptorum similis est, exemplorum multitudine su-
 per sedendum est. At que in nostris quidem consue-
 tudine

hor multa de castri fi-
 one. Nam & per eor
 aliorum actioes: & ita
 tum, et causa calatit,
 ven, perit. * Quare
 eorum exceptiones possi-
 quid potestas datur,
 in iudiciorum constituc-
 tum incidunt: & tan-
 i sunt, per se mirum
 noster autem assump-
 in quodam iudicio,
 se delatum & quod
 extra ordinem efficit
 talis quaedam criminis
 rmerentur, per iudic-
 le. Defensor i hoc
 lo. cum de iudicariis
 loquimur, si ius effi-
 vide efficiuntur, id aut
 si est: quoniam &
 extra ordinem
 argens si efficiuntur, id aut
 nec oportere: quon-
 cessit consequatur.
 tatem extralativam
 spondit accusationem
 utrimque d. fende-
 translationem consi-
 translationis in causa

LIBER II.

tudine multis de causis fit, ut rarius incidant trans-
 lationes. Nam & pratorum exceptionibus multa ex-
 cluduntur actiones: & ita ius civile habemus consti-
 tutum, ut causa calatis, qui non quemadmodum
 oportet, egerit. * Quare in iure plerumque, ut san-
 58
 ibi enim exceptiones postulantur, & quodammodo
 agendi potestas datur, & omnium conceptio priuato-
 rum iudiciorum constituitur. In ipsis autem iudicijs
 rarius incidunt: & tamen si quando incidunt, eius-
 di sunt, ut per se minus habeant firmitudinis: confir-
 mantur autem assumpta alia aliqua constitutione.
 Ut in quodam iudicio, cum venefici cuiusdam nomine
 esset delatum, & quia parricidij causa subscripta es-
 set, extra ordinem esset acceptum, cum in accusatio-
 ne alia quadam crimina testibus & argumentis con-
 firmarentur, parricidij autem solum mentio facta
 esset: Defensor & hoc ipso multum oportet & diu con-
 sistat. cum de necipientis nihil demonstratum sit,
 indignum fatis esse ea pena afficere eum, qua par-
 ricide afficiuntur, id autem, si damnaretur, fieri ne-
 cesse esset: quoniam & id causa subscriptum, & ex
 ea re nomen extra ordinem sit acceptum. * Ea igi- 59
 tur pena si affici reum non oporteat, damnari quo-
 que non oportere: quoniam ea pena damnationem
 necessariam consequatur. Hic defensor pena commu-
 tationem ex translatione generis inducendo, totam
 infirmabit accusationem. Veruntamen ceteris quo-
 que criminibus demonstrandis coniecturali constitutio-
 ne translationem confirmabit. Exemplum autem
 translationis in causa nobis positum sit huiusmodi.

Cum ad vim faciendam quidam armati venissent, armati contra præsto fuerunt: & cuidam equiti Romano quidam ex armatis resistenti gladio manum præcidit. Agit in cuius manus præcisæ est, iniuriarum: postulat in qui cum agitur à prætore exceptionem, extra quem in reum capitis præiudicium fiat. * Hic is qui agit, iudicium purum postulat: ille qui cum agitur, exceptionem addi ait oportere. Quæstio est: Excipiendum sit, an non? Ratio: Non enim oportet in recuperatorio iudicio eius malefici, de quo interficarios queritur, præiudicium fieri. Infirmatio rationis: Eiusmodi sunt iniurie, ut de his indignum sit non primo quoque tempore iudicari. Iudicatio: Atrocitas iniuriarum, satisne causa sit: quare dum de ea iudicetur, de aliquo maiore maleficio, de quo iudicium comparatum sit, præiudicetur. atque exemplum quidem hoc est. In omni autem causa ab utroque queri oportebit, à quo, & per quos, & quomodo, & quo tempore aut agi, aut iudicari, aut quid statui de ea re conveniat. * Id ex partibus iurie, de quibus potest dicendum est, sumi oportebit: & ratiocinari, quid in similibus rebus fieri soleat: & videre rerum malitia quid aliud agatur, aliud simuletur: an stultitia, an necessitudine, quod alio modo agi non possit: an occasione agendi sic sit iudicium aut actio constituta: an rectè sine vlla re eiusmodi res agatur. Locus autem communis contra eum qui translationem inducet, fugere iudicium ac penam, quia causa diffidat, A translatione autem, omnium fore perurbationem, si non ita res agatur, & in iudicium veniat,

veniat, quo pacto oporteat: hoc est, si aut cum eo agatur qui cum non oporteat: aut alia pena, alio crimine, alio tempore: atque hanc rationem ad perturbationem iudiciorum omnium pertinet. Tres igitur ea constitutiones, qua partes non habent, ad hunc modum tractabuntur. Nunc generalem constitutionem, & partes eius consideremus.

* Cùm factio, & facti nomine concessio, neque vlla actionis illata controversia, vis, & natura, & genus negotij ipsius queritur, constitutionem generalem appellamus. Huius primas esse partes duas nobis videri diximus, negotialem & iuridicalem. Negotiabilia est, qua in ipso negotio iuris civilis habes implicitam controversiam. Ea est huiusmodi. Quidam pupillum heredem fecit: pupillus autem ante mortuus est, quam in suam tutelam veniret. De hereditate ea qua pupillo venit, inter eos qui patris pupilli heredes secundi sunt, & inter agnatos pupilli controversia est, possessio heredum secundorum est. Intentio est agnatorum: Nostra pecunia est, de qua in cuius agnati sumus, testatus non est. Deposio est: Immo nostra, qui heredes secundi testamento patris sumus. Questio est: Virorum sit. Ratio est: Pater enim & sibi, & filio testamentum scripsit, dum is pupillus esset: quare, quae sibi fuerunt, testamento patris nostra fieri necesse est. Infirmatio est rationis: Immo pater sibi scripsit, & secundum heredem non filio, sed sibi iussit esse. Quare praterquam quod ipsius fuit in testamento, vllius vestrum esse non potest. Iudicatio: Possit ne quisquam de filij pupilli re testari: an heredes

- des secundi ipsius patrisfamilias, non filij quoque eius
 63 pupilli heredes sint. * Atque hoc non alienum est,
 quod ad multa pertineat: ne aut nusquam, aut us-
 quequaque dicatur hic admonere. Sunt causa que
 plures habent rationes in simplici cōstitutione: quod
 fit, cum id quod factum est, aut quod defenditur,
 pluribus de causis r. etum aut probabile videri potest,
 vt in hac ipsa causa. supponatur enim ab heredibus
 hac ratio: Vnus enim pecunia plures dissimilibus de
 causis heredes esse non possunt: nec vnquam factum
 est, vt eiusdem pecunia alius testamento, alius lege
 64 heres esset. * Infirmatio autem hac erit: Non est vna
 pecunia, propterea quod altera iam erat pupilli ad-
 uentitia: cuius heredes non illo in tempore in testamen-
 to quisquam (cripius erat, si quis pupillo accidisset:
 & de altera patris etiam nunc mortui voluntas plu-
 rimūm valebat, que iam mortuo pupillo suis herede-
 sibus concedebat. Iudicatio est: vnane pecunia fuerit.
 ac si hac erunt vsi infirmatione, possit plures esse v-
 nius heredes pecunia dissimilibus de causis, de eo ipso
 iudicatio nascitur. Possintne eiusdem pecunia plu-
 res dissimilibus generibus esse heredes. Ergo vna in
 cōstitutione intellectum est, quomodo & rationes,
 & rationum infirmationes, & propterea iudicatio-
 65 nes plures fiant. * Nunc huius generis precepta vide-
 amus. Vriusque aut etiam omnibus si plures ambi-
 gent, ius ex quibus rebus constet, est considerandum.
 inuium ergo eius ab natura ductum videtur. Que-
 dam autem ex vilitate ratione, aut perspicua no-
 bis, aut obscura, in consuetudinem veniit. Post au-

ipm approbata quædam aut à cōsuetudine, aut verò
 uti: a visa. legibus esse firmata. Ac natura quidem
 ius est. quod nobis non opinio, sed quædam innata vis
 afferat: ut religionem, pietatem, gratiam, vindica-
 tionem obseruantiam, veritatem, * Religionem, 66
 tam quæ in motu & cæremonia deorum sit, appellat.

Pietatem, quæ erga patriam, aut parentes, aut alios
 sanguine coniunctos officium conseruare moneat.
 Gratiam, quæ in memoria & remuneratione offi-
 ciorum & honorum, & amicitiarum obseruantiam
 teneat. Vindicationem, per quam vim & consume-
 lam defendendo aut vlciscendo propulsamus à nobis,
 & à nostris qui nobis esse cari debent: & per quam
 peccata punimus. Obseruantiam, per quam etate,
 aut sapientia aut honore, aut aliqua dignitate ante-
 cedentes reueremur & colimus. Veritatem, per quã
 damus operam, ne quid aliter quàm confirmaueri-
 mus, fiat, aut factum, aut futurum sit. * Ac natura 67

quid in iura minus ipsa quaruntur ad hanc contro-
 uersiam, quod neq; in hoc civili iure versantur, & à
 vulgari intelligentia remotiora sunt: ad similitudi-
 nem verò aliquam, aut ad rem amplificandam sape
 sunt inferenda. Cōsuetudini autem ius esse putatur
 id, quod voluntate omnium sine lege vetustas com-
 probarit. In ea autem iura sunt quædam ipsa iam
 certa propter vetustatem. Quo in genere & alia sunt
 multa, & eorum multo maxima pars, quæ præto-
 res edicere consueuerunt. * Quædam autem in genera 68
 iuris iam certa consuetudine facta sunt: quod genus,
 pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter ali-

quos conuenit, quod iam ita iustum putatur, vt iuri
 prestare dicatur. Par, quod inter omnes equabile est.
 Iudicatum, de quo iam ante sententia alicuius aut
 aliquorum constitutum est. Iam iura legitima ex
 legibus cognosci oportebit. Hi ergo ex partibus iuris
 quicquid aut ex ipsa re, aut ex simili, aut ex maiore,
 aut ex minore nasci videbitur, quenque attendere,
 atque elicere perteniando vnamquamque partem
 iuris oportebit. Locorum autem communium, quo-
 niam (vt ante dictum est) duo sunt genera: quorum
 alterum dubia rei, alterum certa continet ampli-
 ficationem, quid ipsa causa det, & quid augeri per
 communem locum possit, & oporteat, considerabi-
 sur. Nā certi, qui in omnes incidat loci, praescribi non
 possunt. in plerisque, forte ab auctoritate iurisconsul-
 torum, & contra auctoritatem dici oportebit. At-
 tendendum est autem in hac & in omnibus, num
 quos locos communes, praeter eos quos exposuimus,
 ipsa res ostendat. Nunc iudiciale genus, & partem
 eius consideremus.

69 *IVRIDICIALIS est, in qua equi & ini-
 qui natura, & praemij aut poenae ratio quaritur. Hu-
 ius partes sunt duae, quarum alteram absolutam, al-
 teram assumptiuam nominamus: Absoluta est, quae
 ipsa in se, non vt negotialis implicite, & abscondite:
 sed patentius, & expeditius recti, & non recti quae-
 sionem continet. ea est huiusmodi: Cum Thebani La-
 cedamonios bello superauissent, & ferè mos esset
 Graijs, cum in eum se bellū gessissent, vt ij qui vicissent,
 trophaeum aliquod in finibus statuerent, victoria,

novid

modo in presentia declarande causa, non ut in per-
 petuum belli memoria maneret, aneum statuerunt
 trophaum. Accusantur apud Amphictyonas, id est,
 apud commune Gracia concilium. * Intentio est: Nō 70
 oportuit. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est: oportue-
 ritne? Ratio est: Eam enim ex bello gloriam virtute
 peperimus, ut eius æterna insignia posteris nostris re-
 linquere vellemus. Infirmatio est: Attamen æternum
 inimicitarum monumentum Graios de Graijs sta-
 tuere non oportet. Iudicatio est: Cum summa virtu-
 tis celebrande causa Graij de Graijs æternum ini-
 micitarum monumentum stauerint, rectene an
 contrã fecerim? Hanc idē rationem subieciimus, ut
 hoc causa genus ipsum de quo agimus, cognosceretur.
 Nam si eam supposuissimus, qua fortasse vsi sunt,
 Non enim iuste, neque pie bellum gessisti: in relatio-
 nem criminis dilaberemur, de qua post loquemur.
 Vtrumque autem causa genus in hanc causam inci-
 dere perspicuum est. In hanc argumentationes ex
 istis locis sumenda sunt, at que in causam negotia-
 lem, de qua antē dictū est. * Locos autem communes 71
 & ex causa ipsa, si quid inierit indignationis, aut cō-
 quæstionis: & ex iuris utilitate, & natura multos
 & grauis sumere licebit, & oportebit, si causa digni-
 tas videbitur postulare. Nunc assumptiuam partem
 iuridicialis consideremus. ASSUMPTIVA igitur
 tunc dicitur, cum ipsum ex se factum probari non
 potest, aliquo autē foris adiuncto argumento defendi-
 tur. Eius partes sunt quatuor: Cōparatio, Relatio cri-
 minis, Remotio criminis, Cōfessio. * Comparatio est
 eum

DE INVENTIONE

cum aliquod factum quod per se ipsum non sit probandum, ex eo cuius id causa factum est, defenditur. Ea est huiusmodi: Quidam Imperator, cum ab hostibus circumfunderetur, neque effugere villo modo posset, de pactus est cum eis, ut arma & impedimenta relinqueret, milites educeret. Itaque fecit, arma & impedimenta amissa, prater spem milites conseruauit. Accusatur maiestati, incurrit huc definitio, quid sit ledere maiestatem sed nos hunc locum de quo agimus, consideremus. * Intentio est: Non oportuit arma & impedimenta relinquere. Depulsio est: Oportuit. Quæstio est Oportueritne? Ratio est: Milites enim omnes perissent. Infirmatio est, aut coniecturalis: Non perissent. aut altera coniecturalis: Non idem fecisti. Ex quibus sunt iudicationes: Perissentne? & idonee fecerit? aut hec comparatiua, cuius nunc indigemus: At enim satis fuit amittere milites, quam arma & impedimenta hostibus concedere. Ex qua iudicatio nascitur: Cum omnes perituri milites essent, nisi ad hanc pactiõnem venissent, virum satis fuerit amittere milites, an ad hanc conditionem venire. Hoc causa genus ex his locis tractari conueniet. * Oportebis adhibere ceterarum quoque constitutionum rationem, atque precepta: ac maxime coniecturam faciendam infirmare illud, quod cum eo quod criminis dabitur, qui accusabuntur, comparabunt. Id fiet, si aut id quod dicent defensores futurum fuisse, nisi id factum esset, quo de facto iudicium est, futurum fuisse negabitur: aut si alia ratione, & aliam ob causam, ac dicet se rem fecisse, de-

mon-

monstrabitur esse factum. Eius rei confirmatio, &
 item contraria de parte infirmatio ex coniecturali
 constitutione sumetur. Sin autem certo nomine ma-
 lificij vocabitur in iudicium, sicut in hac causa (Nā
 mai. st. ai. acc. fitur) definitionis, & definitionis
 praeceptū vti oportebit. Atq; hac quidem plerumque
 in hoc genere incidunt, ut coniectura & definitione
 vrendum sit. Sin aliud quoque aliquod genus inci-
 det, eius generis praecepta licebit huc pariratione
 transferre. Nam accusatori maxime est in hoc elab-
 orandum, ut id ipsum factum, propter quod sibi ve-
 tus concedi putat oportere, quamplurimum infirmet
 rationibus: quod facile est, si quam plurimum consti-
 tutionibus aggrediasur id improbare. * Ipsa autem 75
 comparatio separata à ceteris generibus controuer-
 satarum, sic ex sua vi considerabitur: si illud, quod
 comparatur, aut non honestum, aut non vtile,
 aut non necessarium fuisse, aut non tantopere vtile,
 aut non tantopere honestum, aut non tantopere
 necessarium fuisse demonstrabitur. Deinde o-
 portet accusatorem illud quod ipse arguat, ab eo
 quod defensor comparat, separare. Id autem fe-
 ciet, si demonstrabit non ita fieri solere, neque opor-
 tere, neque esse rationem, quare hoc propter hoc fiat:
 ut propter salutem militum, ea qua saluti causa
 comparata sunt, hostibus tradantur. Postea comparare
 oportebit cum beneficio malificij, & omnino id
 quod arguitur, cum eo quod factū ab defensore lau-
 datur: aut faciendum fuisse demonstratur, cōtēdere.
 & hoc extenuando malificij magnitudinem simul
 adau-

ad augere. Id fieri poterit, si demonstrabitur honesti-
 us, vtilius, magis necessarium fuisse illud quod vitia-
 rit reus, quam illud quod fecerit. * *Honesti autem,*
 76 *& vtilis, & necessarii vis, & natura in delibera-*
tionis preceptis cognoscetur. Deinde oportebis ip-
sam illam comparatiuam iudicationem expone-
re tanquam causam deliberatiuam, & de ea ex
deliberationis preceptis deinceps dicere. Sit enim
hæc iudicatio, quam antè exposuimus. Cùm omnes
perituri milites essent, nisi ad hanc pactionem venis-
sent: virum satius fuerit perire milites, an ad hanc
pactionem venire. Hoc ex loci deliberationis, quasi
aliquam inconsultationem res veniat, tractari oport-
tebit. Defensor autem quibus in locis ab accusatore
alia constitutiones erunt inductæ, in ijs ipse quoq; ex
ijsdem constitutionibus defensionem comparabit: ca-
 77 *teros autem omnes locos qui ad ipsam comparatio-*
*nem pertinunt, ex contrario tractabit. * Loci au-*
tem communes erunt accusatoris, in eum qui cum
de facto turpi aliquo, aut iniurii, aut utroque fatea-
tur, querat tamen aliquam defensionem, & facti
inutilitatem, aut turpitudinem cum indignatione
proferre. Defensoris est nullum factum iniuriale, neq;
turpe, neque item vile, neque honestum putari o-
portere, nisi quo animo, quo tempore, qua de causa
factum sit, intelligatur. Qui locus ita communis est,
vt bene tractatus in hac causa, magno ad persua-
dendum momento futurus sit. Et alter locus, per què
enigma cum amplificatione beneficii magni udo ex
vilitate, aut honestate, aut facti necessitudine dem-
 80 *monstra-*

81 *torum. * Et tertius*
locus ante oculos eorum
quæ iniqua eisdem factis
liberes atque ea facienda
inculcet.
 82 *RELATIO criminis e-*
ius confessio. Alterius
de demonstrat. Ea est
tribus Contratiou, &
nam si victor recepit.
in de factum morte n-
tem nomen appellans en-
igenitu & lamentat
im occidit: accusat
vrem occidisti. Depul-
est: Iurem occideri?
im mortem lugebat, p-
populum Ro. vixit mul-
q; Tamen a fratre in-
mit ex qua iudicatio p-
mortem negliget et, b-
ip; populi Romani vict-
re cam a fratre in de-
re causa, primis, si q-
tionibus fieri oportebit
optum est. Postea si q-
inconsultationem idem
*re defendere. * Dem-*
terum peccatum rem-

monstratur. * Et tertius, per quem res expressa 78
 verbis ante oculos eorum qui audiunt, ponitur: ut
 ipsi se quoque e idem facturos fuisse arbitrentur, si
 sibi illares atque ea faciendi causa per idem tem-
 pus accidisset.

RELATIO criminis est, cum reus id quod ar-
 guitur confessus, alterius se inductum peccato iure
 fecisse demonstrat. Ea est huiusmodi Horatius oc-
 cisis tribus Curiatibus, & duobus amissis fratribus,
 domum se victor recepit. Is animaduertit sororem
 suam de fratrum morte non laborantem, sponsi
 autem nomen appellentem, identidem Curiatis
 cum gemitu & lamentatione, indigne passus vir-
 ginem occidit: accusatur. * Intentio est: Iniuria 79
 sororem occidisti. Depulsio est: Iure occidi. Qua-
 stio est: Iure occiderit? Ratio est: Illa enim ho-
 stium mortem lugebat, fratrum negligebat: me
 & populum Ro. vicisse molestè ferebat. Infirmati-
 o est: Tamen à fratre indemnata necari non
 oportuit. ex qua iudicatio fit. Cum Horatia fra-
 trum mortem negligeret, hostium lugeret, de fra-
 tris & populi Romani victoria non gauderet, oport-
 uerit ne eam à fratre indemnata necari. Hoc in
 genere causa, primò, si quid ex ceteris dabitur cõ-
 stitutionibus sumi oportebit, sicut in comparatione
 præceptum est. Postea si quas acultas erit, per ali-
 quam constitutionem illum in quem crimen trans-
 fertur, defendere. * Deinde, leuius esse illud quod
 in alterum peccatum reus transferat, quam quod 80
 ipse

ipse susceperit. Postea translationis partibus uti,
 & ostendere à quo, & per quos, & quomodo, &
 quo tempore aut agi. aut iudicari, aut statui de ea
 re conuenerit: ac simul ostendere, non oportuisse
 aut è supplicium, quàm iudicium interponere. Tum
 leges quoque & iudicia demonstranda sunt; per
 qua potuerit id peccatum, quod sponte sua reus
 punitus sit, moribus & iudicio vindicari. Deinde
 negare debet, audiri oportere, id quod in eum
 criminis conferatur, de quo is ipse qui conferat. iu-
 dicitum fieri noluerit: & id quod iudicatum non sit,
 81 pro infelico haberi oportere. * Postea impudentiam
 demonstrare eorum qui eum nunc apud iudices ac-
 cusent, quem sine iudicibus ipsi condemnarint: &
 de eo iudicium faciant, de quo iam ipsi supplicium
 sumserint. Postea perturbationem iudicij futu-
 ram dicemus, & iudices longius quàm potest a-
 tem habeant progressuros, si simul & de reo, &
 de eo quem reus arguat, iudicarint. Deinde hoc
 si constitutum sit, ut peccata homines peccatis, &
 iniurias iniurijs viciscantur, quantum incommodo-
 rum consequatur. Ac si idem facere ipse qui nunc
 accusat voluisset, ne hoc quidem ipso què. quam o-
 pus fuisset iudicio. Si verd ceteri quoque idem
 82 faciant, omnino iudicium nullum futurum. * po-
 stea demonstrabitur, ne si iudicio quidem illa dā-
 nata esset, in quam id crimen ab reo conferatur:
 potuisse hunc ipsum de illa supplicium sumere. Quare
 esse indignum, eum qui ne de damnata quidem pœ-
 nas

*nas sumere potuisset, de ea supplicium sumpsisse, quae adducta quidem sit in iudicium. Deinde postulat, ut legem, qua lege fecerit, proferat. Deinde, quemadmodum in comparatione praecipiebamus, ut illud quod comparabatur, extenuaretur ab accusatore quam maxime, si in hoc genere oportebit illius culpam in quem crimen transferetur, cum huius maleficio qui se iure fecisse dicat, comparare. Postea demonstrandum est, non esse illud eiusmodi, ut ob id hoc fieri conveniret. Extrema est, ut in comparatione, assumptio iudicationis, & de ea per amplificationem ex deliberationis praeceptis dictio. * Defensor autem, quae per alias constitutiones inducentur, ex his locis qui traditi sunt, infirmabit. Ipsam autem relationem comprobabit: Primum augendo eius in quem refert crimen, culpam & audaciam, & quam maxime per indignationem, si res feret, iuncta conquestione, ante oculos ponendo. Postea leuius demonstrando reum punitum, quam sit ille promeritus: & suum supplicium cum illius iniuria conferendo. Deinde oportebit eos locos qui ita erunt ab accusatore tractati, ut refelli & contrariam in partem conuerti possint quo in genere sunt tres extremi, contrarij rationibus infirmare. * Illa autem acerrima accusatorum criminatio, per quam perturbationem fore omnium iudiciorum demonstrant, si de indignato supplicij sumendi potestas data sit, leuabitur. Primum, si eiusmodi demonstrabitur iniuria, ut non modo*

85

84

H

modo

REMOTIO criminis est, cum eius intentio de
 si quod ab aduersario infertur, in alium, aut in al-
 leud dimouetur. Id fit bipartitè: nam tum causa,
 tum res ipsa remouetur. * Causa remotionis, hoc 87
 nobis exemplo fit. Rhodij quosdam legarunt Athe-
 nas: Legati quaestores sumptum, quem oportebat
 dari, non dederunt: Legati profecti non sunt: accusa-
 santur. Intentio est: Proficisci oportuit. Depulsio
 est: Non oportuit. Quaestio est: Oportueritne. Ratio
 est: Sumptus enim qui de publico dari solet, is ab
 quaestore non est datus. Infirmatio est: Vos tamen id
 quod publicè vobis datum erat negotij, conficere
 oportebat. Iudicatio est: Cùm ijs qui legati erant,
 sumptus qui debebantur, de publico non daretur,
 oportueritne eos conficere nihilominus legatio-
 nem. Hoc in genere primùm, sicut in ceteris, si quid
 aut ex coniecturali, aut ex alia constitutione sumi
 possit, videri oportebit: deinde pleraque ex com-
 paratione, & ex relatione criminis in hanc quoque
 causam conuenire poterunt. * Accusator autem 88
 illum cuius culpa id factum reus dicit, primùm de-
 fendet si poterit: sin minus poterit, negabit ad hoc
 iudicium illius, sed huius quem ipse accuset, cul-
 pam pertinere. postea dieet, suo quemque officio
 consulere oportere: nec si ille peccasset, hunc oportu-
 esse peccare. deinde si ille deliquerit, separatim illi
 sicut hunc accusari oportere, & non cum huius de-
 fensione coniungi illius accusationem. Defensor
 autè, cum cetera, si qua ex alijs incident constitu-
 tionibus

tionibus pertractarit, de ipsa remotione sic argu-
 89 monabitur. * Primum, cuius acciderit culpa, de-
 monstrabit: deinde, cum id aliena culpa accidisset,
 ostendet se aut non potuisse, aut non debuisse id fa-
 cere, quod accusator dicat oportuisse. quod non po-
 tuerit, ex utriusque partibus, in quibus est necessi-
 tudinis vis implicata, demonstrabit: quod non de-
 buerit, ex honestate considerabitur. De utraque di-
 stinctius in deliberatio genere dicitur. Deinde, o-
 mnia facta esse ab reo, qua in ipsius fuerint pote-
 state: quod minus quam conuenit factum sit, cul-
 90 pa id alterius accidisse. * Deinde, in alterius culpa
 exponenda demonstrandum est, quantum volun-
 tate. Ratio est: Non
 tate & studij fuerit in ipso: & id signis confirmā-
 dum huiusmodi, ex cetera diligentia, ex ante factis
 aut dictis: atque hoc ipsi utile fuisse facere, in utroque
 autem non facere: & cum cetera vitia magis hor-
 fuisse consentaneum, quam quod propter alterius
 culpam non fecerit. Sin autem non in hominem
 certum, sed in rem aliquam causa dimouebitur: ut
 in hac eadem re, si quastor mortuus esset, & idcirco
 co legato pecunia data non esset, accusatioe alce-
 rius & culpa depulsione dempta, ceteris similitet
 uti locis oportebit: & ex concessionis partibus qua
 conuenient, assumere, de quibus post nobis dicendum
 erit. * Loca aut communes ydem utrisque ferè, quibus
 superioribus assumpti iuris iudicent. Hi tamen certis
 simi: Accusatoris, facti indignatio: Defensoris, cum
 in alio culpa sit, aut in ipso non sit, suppliciorum
 afflictorum.

afflictorum
 H

affici non oportere. * Ipsius autem rei sit remotio, 91
 cum id quod datur crimini, negat neque ad se, ne-
 que ad officium suum reus pertinuisse: nec si, quod in
 eo sit delictū, sibi attribui oportere. Id genus cau-
 se est huiusmodi. In eo fœdere quod factū est quon-
 dam cum Samnitibus, quidam adolescens nobilis
 porcā sustinuit iussu imperatorū. Fœdere autem
 ab senatu improbatō, & imperatore Samnitibus
 dedito, quidam in senatu eum quoque dicit, qui
 porcā tenuerit, dedit oportere. * Intentio est: De- 92
 di oportet. Depulsio est: Non oportet. Quæstio est:
 Oporteat ne. Ratio est: Non enim meum fuit officium
 nec mea potestas: cum & id atatis & priuatus
 essem, & esset summa cum auctoritate & potestate
 imperator qui videret ut satis honestum fœdus
 fieri etur. Infirmatio est: Attamen quoniā tu par-
 ticeps factus es in turpissimo fœdere (summa reli-
 gionis, dedit te conuenit. Iudicatio est: Cū nū qui
 potestatis nihil habuerit, iussu imperatoris in fœ-
 dere, & in tanta religione iurerit, dedendū
 ne sit hostibus, necne. Hoc genus causa à superiore
 hoc differt, quod in illo concedit se reus oportuisse
 facere id quod fieri dicitur, at accusator oportuisse, sed
 alii uiri aut homini causam attribuit, quæ volū-
 tati sua fuerit impedimento sine concessionis par-
 tibus. Nam earum quæ à maior vis est, quod pau-
 lo post intelligetur. * In hoc autē non accusare alte- 93
 rū, nec culpam in alium transferre debet: sed de-
 monstrare eam rem nec ad se, nec ad potestatem, ne-
 que

DE INVENTIONE

que ad officium suum pertinuisse, aut pertinere. Atque in hoc genere hoc accidit noui, quod accusator quoque sapè ex remotione criminatione conficit. Vt si quis eum accuset, qui cum prator esset, in expeditionem ad arma populum vocarit, cum consules adessent. Nam ut in superiore exemplo, reus ab suo officio ac potestate factum dimouebat: sic in hoc ab eius officio ac potestate qui accusatur, ipse accusator factum remouendo, hac ipsa ratione confirmat accusationem. * In hac ab utroque ex omnibus partibus honestatis, & omnibus utilitatibus partibus, exemplis, signis, & ratiocinando quid cuiusque officij, iuris, potestatis sit, quæri oportebit: & fuerit ne ei quo de agitur, id iuris, officij, potestatis attributum, nec ne. Locos autem communes ex ipsa, si quid indignationis ac conuersionis habebit, sumi oportebit.

CONCESSIO est, per quam non factum ipsum improbat, sed ut ignoscatur, id petitur. Cuius partes sunt dua, purgatio & deprecatio. Purgatio est, per quam eius qui accusatur, non factum ipsum, sed voluntas defenditur. Ea habet partes tres: imprudentiam, casum, necessitudinem.

* Imprudentia est, cum scisse aliquid is qui arguitur, negatur. Vt apud quosdam lex erat, ne qua Diana vitulum immolaret. Nauta quidam cum aduersa tempestate in alto iactarentur, vouerunt, si es portu quem conspicerent, potius essent, ei deo qui ibi esset se vitulum immolaturus. Casu erat in

verum sciam D. an. et. c.
 vider. Imprudentia
 remolaturus: deo
 immolaturus ei deo
 ratione posita. Ratio est
 tu est: Tamen quomodo
 ius supplicio dignus ei. In
 quod non oportuit. Et
 ius supplicio dignus + C
 uisionem, cum demon
 vitionis est. Sic. re
 est, ut hostias, ius
 tempor: praebuisse, cap
 erant, cum sacrificij d
 ius capri ager sum sub
 arborum fructu Euro
 fuit, ut magnum & re
 dicit vultum nullo mo
 a vilitatis ostendenda
 in latore: re qui
 vissent. Cum omnes
 magitudinem scri
 tate quatuor caput acc
 que deluisti, ad
 v. Deposito est, c
 non subid acce
 v. Informatio est. T
 scilicet non est, sup
 cum in ea redempt
 qua in re studio em
 ee

eo portu senum Draecius, cui vitulum immolari
 non licebat. Imprudentes legum cum exissent, vitu-
 lum immolauerunt: Accusantur. Intentio est: Vitu-
 lum immolasti ei deo, cui non licebat. Depulsio est in
 concessione posita. Ratio est: Nesciui non licere. Infirm-
 matio est: Tamen quoniam fecisti quod non licebat,
 ex lege supplicio dignus es. Iudicatio est: Cum iam fe-
 cerit quod non oportuerit, & id non oportere nescierit,
 sitne supplicio dignus, * Casus autem inferetur in 96
 concessionem, cum demonstrabitur aliqua fortuna
 vi voluntati obstisse: vt in hac. Cum Lacedemo-
 nis lex efferet, vt hostias, nisi ad sacrificium quoddam
 redemptio praeuideret, capitale esse. hostias u qui re-
 demerat, cum sacrificij dies iniret, in vrbem ex
 agro cepit agere: cum subito magnis commotus tem-
 pestatibus fluminis Eurotas, in qui praeter Lacedamo-
 nem fluit, ita magnus & vehemens factus est, vt ed
 traduci victima nullo modo possent. * Redemptor 97
 sua voluntatis ostendenda causa hostias constituit
 omnes in littore: vt qui trans flumen essent, vi-
 dere possent. Cum omnes studio eius subitam flu-
 minis magnitudinem scirent fuisse impedimento,
 tamen quidam capitum accesserunt. Intentio est:
 Hostias quas debuisti, ad sacrificium praesidio non
 fuerunt. Depulsio est, concessio. Ratio: Flu-
 men enim subito accreuit, & ea re traduci non
 potuerunt. Infirmatio est: Tamen quoniam quod lex
 iubet factum non est, supplicio dignus es. Iudicatio
 est: Cum in ea re redemptor contra legem aliquid
 fecerit, quia in re studio eius subita fluminis obstiterit
 H 4 magni-

98 magnitudo, supplicio ne dignus sit? * Necessitudo autem
 rem inferitur, cum vi quadam reus id quod fecerit,
 facisse defenditur, hoc modo. Lex est apud Rhodios,
 ut si qua rostrata in portu navis deprehensa sit, pub-
 licetur. cum magna in alto tempestas esset, vi ven-
 torum in viam navis Rhodiorum in portum navium
 coegit. Quaestor navium populi vocat. Navis dominus
 negat publicari oportere. Intentio est. Rostrata navis
 in portis deprehensa est. Depulsio est concessio. Ratio:
 Vi & necessitate sumus in portum coacti. Infirmatio
 est. Navium ex lege tamen populi esse oportet. Iudi-
 catio est. Cum rostrata in navium in portu deprehen-
 sam lex publica sit, cum, hac navis in viis navis vi
 tempestatis in portum coacta sit, oportet eam
 99 publicari? * Horum trium generum idcirco unum in
 locum contulimus exempla, quod similis in ea pra-
 ceptio argumentorum traditur. Nam in his omni-
 bus primū, si quid res ipsa dabit facultatis, cōsecta-
 ram ab accusatore induci oportebit: ut id quod vo-
 luntate factum negabitur, consulat factum si sp. ci-
 one aliqua demonstratur. Deinde inducere definiti-
 onem necessitudinis, aut casus, aut imprudentia: &
 exempla ad eam definitionem adiungere, in qui-
 bus imprudentia fuisse videtur, aut casus, aut ne-
 cessitudo: & ab his id quod reus inferat, separare,
 id est, ostendere dissimile, quod leuius, facilius, non
 ignobile, non fortuitum, non necessarium fu-
 erit. Postea demonstrare, potuisse evitari, & hac
 ratione provideri potuisse, si hoc aut illud fecisset,
 aut nisi fecisset, praecaveri: & definitionibus osten-
 dere

dere non hanc imprudentiam, aut casum, aut necessitudinem, sed inertiam, negligentiam, fatuitatem nominari oportere. * Ac si qua necessitudo surpudinem videbitur habere, oportebit per locorum communium implicationem redarguentem demonstrare: quid vis perpeti, mori denique satius fuisse, quam eiusmodi necessitudinis obtemperare. Atque tum ex his locis de quibus in notionali parte dictum est, iuris & aequitatis naturam oportebis querere: & quasi in absoluta iudiciali per se hoc ipsum ab rebus omnibus separatim considerare. Atque hoc in loco si facultas erit, exemplis uti oportebis, quibus in simili excusatione non sit ignotum: & consentione, magis illis ignoscendum fuisse: & ex deliberationis partibus, turpe aut inutile esse concedi eam rem, quae ab adversario commissa sit: permagnum esse. & magno futurum detrimento, si ea res ab his qui potesta: em habent iudicandi, neglecta sit. * 100

Defensor autem conuersis omnibus his partibus poterit uti. Maximè autem in voluntate defendenda commorabitur, & in ea re adaugenda quae voluntati fuerit impedimento: & se plus quam fecerit, facere non potuisse: & in omnibus rebus voluntati se curari oportere: & se conuinci non posse, quod non absit à culpa: & ex suo nomine communem hominum iurisdictionem posse damnari. Deinde nihil indignius esse, quam eum qui culpa caret, supplicio non carere. * Loci autem communes accusatoris, vnus in confessione, & alter quanta potest: peccandi relinquatur. si semel institutum sit, ve

H 5 non

non de facto, sed de facti causa quaratur. Defensio-
 nis autem cō questio calamitatis eius, qua non culpa,
 sed vi maiore quadam acciderit: & de fortuna po-
 testate, & hominum infirmitate, & vi suum ani-
 mum, non euentum considerent. In quibus omnibus
 conuersionem suarum arumnarum, & crudeli-
 tatis aduersariorum indignationem in sese oport-
 103 tebit. * Ac naminem mirari conueniet, si aut in ijs,
 aut in alijs exemplis scripti quoque controuersiam
 adiunctam uidebit. Quo de genere potest erit nobis se-
 paratim dicendum, propter quod quedam genera
 causarum simpliciter & ex sua vi considerantur:
 quedam autem sibi aliud quoque aliquod contro-
 uersie genus assumunt. Quare omnibus cognitū,
 non erit difficile, in vnamquamque causam trans-
 ferre, quod ex eo quoque genere conueniet: ut in his
 exemplis conuersionis in se omnibus scripti contra-
 uersia ea, qua ex scripto & sententia nominatur.
 Sed quia de concessione loquebamur, in eam prece-
 104 ptā dedimus. Alio autem loco de scripto & sententia
 considerationem intendemus. * DEPRECATIO est,
 in qua non defensio facti, sed ignoscendi postulatio
 continetur. Hoc genus vix in iudicio probari potest:
 ideo quod concessio peccato difficile est ab eo qui pec-
 catorum vindex esse debet, ut ignoscat impetrare.
 Quare parte eius generis, cum causam non in eo
 constitueris, vti licet. Vt si pro a quo claro aut
 forti viro, cuius in rebus multa sint beneficia, dix-

propter, cum videtur non
 non ad hanc modum
 in seipsum, pro suo
 propter, talis suo tempore
 forum causa, vni de illis v
 tamen dignum v, si a ma
 ne hunc esset, iudices,
 solente impetrari. De
 it, & iudices per lo
 conuoluntatem dicere
 quam in iudicij non vi
 tere: tamen quia &
 nunquam est, & in Sen
 sium genere tractanda,
 uentus. Nam in Senec
 diu deliberatum est:
 pud L. Optimum, & ca
 & magis hoc quidem
 ostendi postulatio vaim
 lino seu populum Roma
 probat, cum conuict
 ter: quā vi propter p
 uolueretur, cum depre-
 * Oportet igitur eum
 salabit, commemorat
 e ius: & si potuit
 quam hoc que deliquit
 ti, quam mali profici
 matorum suorum bene
 profert. Deinde ostende
 quate facit, quod fuerit

eris: possis, cum videaris non vti deprecatione, vti
 tamen ad hanc modum: Quod si, iudices, hic pro
 suis beneficijs, pro suo studio quod in vos habuit
 semper, tali suo tempore multorum suorum recte fa-
 ctorum causa, vni delicto vs ignoscetis, postulare:
 tamen dignum vestra mansuetudine, dignum vir-
 tute huius esset, iudices, à vobis hanc rem non po-
 stulante impetrari. Deinde aug. re beneficia licet
 bit, & iudices per locum communem ad ignos-
 cendi voluntatem ducere. * Quare hoc genus, quan- 105
 quam in iudicijs non versatur, nisi quadam ex
 parte: tamen quia & pars ipsa inducenda non-
 nunquam est, & in Senatu aut concilio sepe om-
 ni in genere tractanda, in id quoque precepta po-
 nemus. Nam in Senatu & in concilio de Siphace
 diu deliberatum est: & de Q. Numitorio Pullo, a-
 pud L. Opimium, & eius consilium diu dictum est:
 & magis in hoc quidem ignoscendi, quam cog-
 noscendi postulatio valuit. Nam semper animo
 bono se in populum Romanum fuisse, non tam facile
 probabat, cum coniecturali constitutione vtretur:
 quam vt propter posterius beneficium sibi ig-
 nosceretur, cum deprecationis parteis adiungeret.
 * Oportebit igitur eum, qui sibi vs ignoscatur po- 106
 stulabit, commemorare, si qua sua poterit be-
 neficia: & si poterit, ostendere ea maiora esse,
 quam hæc qua deliqueris, vt plus ab eo bo-
 ni, quam mali profectum esse videatur. Deinde
 maiorum suorum beneficia, si qua extabunt,
 proferre. Deinde ostendere, non odio, neque crude-
 litate fecisse, quod feceris: sed aut stultitia, aut
 impulsu

impulsi alicuius, aut aliqua honesta aut probabili
 causa. Postea polliceri & confisari, se & hoc pec-
 cato doctum & beneficio eorum qui sibi grauerint,
 confirmatum, omni tempore à tali ratione abstru-
 rum. Deinde sibi ostendere aliquo se in loco, magno
 107 ijs qui sibi concesserint, vsus futurum. * Postea si fa-
 cultas erit, se aut consanguineum, aut iam à maiori-
 bus in primis amicum, sibi demonstrabit. & ampli-
 tudinem sua voluntatis, & nobilitatem generis eo-
 rum qui se saluum velint, & dignitatem ostendet, &
 cetera ea que personis ad honestatem & amplitu-
 dinem sunt attributa, cum conuestione si re ar-rogā-
 dia in se esse demonstrabit: vt honore potius aliquo,
 quam villo supplicio dignus esse videatur. Deinde ca-
 teros proficere, quibus maiora delicta concessa sunt:
 ac multum proficere, si se misericordem in potestate,
 & propter sum ad agnoscendum fuisse ostendit. Atque
 ipsum illud peccatum erit extenuandum, vt quam
 minimū obfuisse videatur: & aut turpe, aut inutile
 demonstrandum, eali de homine supplicium sumere.

108 * Prima è locis communibus misericordiam captare
 oportebit ex ijs præceptis, qua in primo libro sunt ex-
 posita. Aduersarius autem malefacta auget: nihil
 imprudenter, sed omnia ex crudelitate & malitia
 facta dicet. Ipsum misericordiam, & superbum
 fuisse: & si poterit, ostendet semper in milium fuisse,
 & amicum fieri nullo modo possit. Si beneficia pro-
 feret, aut aliqua de causa facta, non propter beneuo-
 lentiam demonstrabit, aut postea odium esse acce-
 ssum: aut illa omnia maleficijs esse delicta, aut le-

uiora beneficia quam malificia, aut cum beneficijs
 honos habitus sit, pro malificio poenam sumi oportere.
 Deinde turpe esse, aut inutile, ignosci. * Deinde, 109
 de quo, ut potestas esset, sepe operari, in eum potesta-
 te non vi, summam esse stultitiam: & cogitare o-
 portere, quem animum in eum, vel quale odium ha-
 berint. Locus autem communis erit, indignatio
 maleficij: & alter locus, eorum misereri oportere,
 qui propter fortunam, non propter malitiam in mi-
 serijs sint. Quoniam igitur in generali constitutione
 tamdiu propter eius partium multitudinem com-
 mo amur, ne forte è varietate & dissimilitudine re-
 rum deductus alicuius animus in quendam errorem
 deferatur: quod etiam nobis ex eo genere restet, &
 quare restet, admonendum videtur. Iuridicalem
 causam esse dicebamus, in qua aequi & iniqui natu-
 ra, pramij aut poenae ratio quareretur. Eas causas, in
 quibus de aequo & iniquo queritur, exposuimus. * 110
 Nunc restat ut de pramio, & de poena explicemus.
 Sunt enim multa causa, qua ex pramio alicuius peti-
 tione constant. Nam & apud iudices de pramio saepe
 accusatorum queritur: & à senatu, aut concilio ali-
 quod pramium saepe petitur. Ac neminem conueniet
 arbitrari nos, cum aliquod exemplum ponamus quod
 in senatu agatur, ab iudiciali genere exemplorum
 recedere. Quicquid enim de homine probando aut
 improbando dicitur, cum ad eam dictionem senten-
 tiarum quoque ratio accommodetur: id non, si
 per sententia dictionem agitur, deliberatum est:
 sed quia de homine statuitur, iudiciale est habendum.

omni-

Omniū autem qui diligenter omnium causarum vim & naturam cognouerit, cum genere primo, tum etiam forma eas intelligit disidera. Caterū autem partibus aptas inter se omnes, & aliam in aliam implicatam vsdebit. * Nunc de premijs consideremus.

L. Licinius Crassus consul, quosdam in citeriore Gallia, nullo illustri, neq; certo duce, neq; eo nomine, neque numero preditos, vt digni essent, qui hostes Romani populi esse dicerentur: quod tamen excursoribus & latrocinij infestam prouinciam redderent, consecratus est, & consecris Romam redijt: triumphū ab senatu postulat. Hic, vt & in deprecatione nihil ad nos attinet, rationibus & infirmationibus rationum supponendis ad iudicationem peruenire: propterea quod, nisi alia quoque incidet constitutio, aut pars constitutionis, simplex erit iudicatio, & in quaestione ipsa continebitur. In deprecatione, huiusmodi:

112 Oportet aine premium dari. * Nunc ad premiij quaestionem appositos locos exponemus. Ratio igitur premiij quatuor est in partem distributa: in beneficia, in hominem, in premiij genus, in facultates. Beneficia ex sua vi, ex tempore, ex animo eius qui fecerit, ex casu considerantur. Ex sua vi quaruntur, hoc modo: Magna an parua, facilia an difficilia, singularia sine an vulgaria, vera an falsa quadam ex oratione honestentur. Ex tempore autem, si tum cum indigeremus, cum ceteri non possent aut nolent opitulari: situm cum spes deservisset, opitulatus sit. Ex animo, si non sui commodi causa, sed eo consilio fecit omnia, vt hoc

hoc conficere posset. Ex casu, si non fortuna: sed industria factum videbitur, aut industria fortuna obliteretur. * In hominem autem: Quibus rationibus vixit. 113
 ri: quid sumptus in eam rem aut laboris insumpsit: & si quid aliquando tale fecerit, num alieni laboris aut deorum bonitatis premium sibi postulet: num aliquando ipse talem ob causam aliquem premio affici negarit oportere: aut num iam satis pro eo quod fecerit honos habitus sit: aut num necesse fuerit ei: facere id quod fecerit: aut num huiusmodi sit factum, ut nisi fecisset, supplicio dignus esset, non quia fecerit, premio: aut num ante tempus premium petat, & si in incertam certo vendit precio: aut num quo supplicium aliquid vitet, eo premium postulet, uti de se praedictum factum esse videatur. In praemij autem genere, quid, & quantum, & quamobrem postuletur: & quo, & quanto quaque res praemio digna sit, considerabitur. Deinde apud maiores, quibus hominibus, & quibus de causis talis honos sit habitus, quaeritur. Deinde, ne a bono nimium peruegetur. * Atque hic eius qui contra aliquem praemium 114
 postulans dicit, locus erit communis: praemia virtutis & officij sancta & casta esse oportere: neque ea aut cum improbis communicari, aut in mediocribus hominibus perueulgari. Et alter, minus homines virtutis cupido: fore virtutis praemio perueulgato, quae enim rara & ardua sint, ea ex praemio pulchra & secundum hominibus videri. Et tertius, si existat: qui apud maiores nostros ob egregiam virtutem: alicui honore dignatus sunt: nonne de sua gloria, cum pari praemio tales homines

homines affici videās, deliberari putem? & eorum enumeratio, & cum eis quos cōtra dicat comparatio. Eius autem qui premium petet, facti sui amplificatio, & eorum qui premium afficiunt, cum suis factis contentio. Deinde ceteros à virtutis studio repulsum iri, si ipse premio non sit affectus. * Facultates autem considerantur, cum aliquod pecuniarum premium postulatur: in quo virum copiose sit agri, vel galium, pecunie, an penaria, consideratur. Loci communes: facultates augere, non minuire oportere: & impudentem esse, qui pro beneficio non gratiam, verum mercedem postulet, contra autem de pecunia ratiocinari sordidum esse, cum de gratia referenda deliberetur: & se non precium pro facto, sed honorem, ut a vi factitatum sit, pro beneficio postulare. Ac de constitutionibus quidem satis dictum est: nunc de iis controversiis que in scripto versantur, dicendum videtur.

116 * IN SCRIPTO versatur controversia, cum ex descriptionis ratione aliquid dubij nascitur. Id fit ex ambiguo, ex scripto, & sententia, & contrariis legibus, ex ratiocinatione, ex definitione. Ex ambiguo autem nascitur controversia, cum quid senserit scriptor, obscurum est: quod scriptum duas, pluresve res significat, ad hunc modum: Pater familias, cum filium heredem faceret, vasorum argenteorum centum pondi uxori suae sic legauit: Hares meus uxori meae vasorum argenteorum pondi centum, qua volet, dato. Post mortem eius vasa magnifica, & preciosi calata, petiit à filio mater. ille se, qua ipse vellet, debere dicit.

dicit. Primum si fieri poterit, demonstrandum est
 non esse ambiguum scriptum: propterea quod omnes in
 consuetudine sermonis sic vti solent eo verbo vno,
 pluribusve in ea sententia, in qua is, qui dicit acci-
 piendum esse demonstrabit. * Deinde ex superiore, & 117
 ex inferiore scriptura docendum, id quod queratur,
 sit perspicuum. Quare si ipsa separatim ex se ver-
 ba considerentur, omnia aut pleraque ambigua vi-
 sum iri. Quae autem ex omni considerata scriptu-
 ra perspicua fiant, haec ambigua non oportere ex-
 istimari. Deinde, quae in sententia scriptor fuerit,
 ex ceteris eius scriptis, ex factis, ex dictis, animo
 atque vita eius sumi oportebit: & eam ipsam scri-
 pturam, in qua inrit illud ambiguum de quo qua-
 ritur, totam omnibus ex partibus persentire: si
 quid aut ad id appositum sit, quod nos interprete-
 mur, aut ei quod aduersarius intelligat aduersetur.
 Nam facile, quid verisimile sit eum voluisse
 qui scripsit, ex omni scriptura, & ex persona scri-
 ptoris, atque iis rebus quae personae attributa sunt,
 considerabitur. * Deinde erit demonstrandum, 118
 si quid ex ipsa dabitur facultatis, id quod aduer-
 sarius intelligat, multo minus commode fieri pos-
 se quam id quod nos accepimus: quod illius rei
 neque ad ministratio, neque exitus vllus extet: nos
 quod dicamus facile & commode transigi posse. Et
 in hac lege: (nihil enim prohibet fictam legem ex-
 empli loco ponere, quo facilius res intelligatur):
 metrix coronam auream ne habeo: si habue-
 rit, publica esto: contra eum qui meretricem abie-
 cit.

DE INVENTIONE

- cari dicat ex lege oportere, posset dici, neq. administrationem esse vllam publicam meretriciam: neq. exitum legis in meretrice publicanda, at in auro publicando, & administrationem & exitum facilem esse.
- 119 se, & incommodi nihil esse. * Ac diligenter illud quoque attendere oportebit, num illo probato quod aduersarius intelligat, vtilior res, aut honestior, aut magis necessaria, à scriptore neglecta videatur. Id fiet, si id quod nos demonstrabimus, honestum, aut vtile, aut necessarium demonstrabimus: & si id quod ab aduersarijs dicitur, minimè eiusmodi dicimus esse. Deinde si in lege erit ex ambiguo controuersia, dare operam oportebit, vt de eo quod aduersarius intelligat, alia in lege cautum esse doceatur. * Per multum autem proficiet illud demonstrare, quem admodum scripsisset: si id quod aduersarius accipiat, fieri aut intelligi voluisset. vt in hac causa, in qua de vasis argenteis quaritur, possit mulier dicere, nihil acinuissse ad se, ibi qua volit, si heredis volumati permittaret. eo enim non adscriptio, nihil inisso dubitationis, quin heres qua ipse vellet daret. Amentiam igitur fuisse cum heredi vellet cauere, id adscribere, quo non adscripto nihilominus heredis caueretur. * Quare hoc genere magnoperè alibi in causis vti oportebit: Si hac modo scripsisset, isto verbo vsus non esset, non isto loco verbum istud collocasset. Nam ex his sententia scriptoris maximè perspicitur. Deinde quo tempore scriptum sit, querendum est, vt quod eum voluisset, in eiusmodi tempore vtilissime sit, intelligatur. Post ex deliberationis partibus, quid

LIBER

ad riuum & equali hunc finem
 et ad comprobandum hoc
 sed empi. ficationem de
 alia vti oportebit.
 scripto & sententia
 vtilior qua sit. Ita sententia
 vtilior sit. Iff. dicitur. am
 vtilior aut in sententia.
 aut, pum. tempus ad idem
 vtilior sit. aut ex facti
 vtilior id quod in sententia
 in scripto hoc modo. Pa
 al. habet, vti autem ha
 vtilior. Si mihi filio genitrici
 heres est. Deinde, quod
 e moritur, quam in
 vtilior ille secundum heres
 vtilior agnati cum in qua
 vtilior, quam in eadem v
 vtilior non potest hoc dici
 vtilior sententiam scriptoris
 vtilior, quod ea sola dicitur
 vtilior scriptum dicitur. Si
 vtilior autem genus est
 vtilior, quo non simpliciter
 vtilior in omni tempore
 vtilior, id ex quodam iudicio
 vtilior dicitur. Ea partem
 vtilior sustinet. Ita
 vtilior in eam, qui, com
 vtilior, quodam in

LIBER II.

quid vtilius, & quid honestius, & illi ad scribendum,
& hu ad comprobandum sit, demonstrandum. Ex his
si quid amplificationis dabitur, communibus viru-
que locis vti oportebit.

Ex scripto & sententia controuersia consistit, cum al-
ter verba qua scripta sunt vtiur: alter ad id quod
scriptorem scripsit dicit, omnem adiungit dictionem. * 112
Scriptoris autem sententia, ab eo qui sententia se de-
fendit, sum semper ad idem spectare, & idē velle de-
monstrabitur: ut aut ex facto, aut ex euentu aliquo ad
tempus id quod instituit accommodabitur. Semper ad
idem spectare hoc modo. Pater familias, cum liberorū
nihil haberet, uxorem autē haberet, in testamento
scripsit: Si mihi filius generus fuerit vnus pluresve, is
mibi heres esto. Deinde, quae assolens. Postea, si filius
ante mortem, quam in tutelam suam venerit, tum
mibi illi secundus heres esto. Filius non est natus,
ambigunt agnati cum eo qui est secundus heres, si fi-
lius ante, quam in tutelam veniat, mortuus sit. * 123
hoc genere non potest hoc dici, ad tempus, aut euentū
aliquem sententiam scriptoris oportere accommodari:
propterea, quod ea sola demonstratur, quae factus ille
qui contra scriptum dicit, suam esse hereditatem desce-
dit. Alterum autem genus est eorum qui sententiam
inducunt: in quo non simplex volūtas scriptoris ostē-
ditur, quae in omni tempore, & in omni factum idem
valeat, sed ex quodam facto aut euentu ad tempus in-
terpretanda dicitur. Ea partibus iuridicalis assump-
tiua maximè sustinetur. Nam tum inducitur com-
paratio: ut in eum, qui, cum lex aperiri portas noctu
vetaret, aperuis quodam in bello, & auxilia quaedam

in oppidum recepit, ne ab hostibus opprimerentur,
 si fors essent, quod prope muros castra hostes ha-
 124 berent. * Tum relaxatio criminis: ut in eo, qui, cum
 communis lex omnem hominem occidere vetaret,
 tribunum militum suum, qui vim sibi inferre co-
 nabatur, occidit. Tum remotio criminis: ut in eo,
 qui cum lex, quibus diis in legationem, profici-
 sceretur, profutueras, quia sumptum non dedit
 quæstor, prefectus non esset. Tum concessio per pur-
 gationem, & per imprudentiam, ut in vituli im-
 molatione, & per vim ut in navi rostrata: & per
 casum, ut in Eurota fluminis magnitudine. qua-
 re aut ut sententia induceretur, ut unum quoddam
 voluisset scriptor demonstraretur: aut sic, ut in huius
 125 modi: & tempore hoc voluisse dicitur. * Ergo
 quis scriptum defendit, his locis plerumque omni-
 bus, maiore autem parte semper poterit uti. Primum
 scriptoris collaudatione, & loco communis: nihil eos
 qui uident, nisi id quod scriptum sit, spectare o-
 portere: & hoc eo magis, si legitimum scriptum pro-
 feratur, id est, aut lex ipsa, aut ex lege aliquid. Po-
 sita quod vehemensissimum est, facti: aut intentio-
 nis aduersariorum cum ipso scripto contentione,
 quid scriptum sit, quid factum, quid iuratum iudex,
 quem locum multis modis variare oportebit, tum
 ipsum secum admirantem, quidnam contra dicit
 positum ad iudicis officium reuertentem, & ab o-
 quaerentem, quid præterea audire aut explorare de-
 beat: tum ipsum aduersarium quasi intentatis lo-
 co producendo, hoc interrogando, virum scriptum
 negat

ipse modo, an ab se
 contumacia negat
 dicitur defurum. Si ne
 dicat: nihil est, quo
 equiquam se visum
 tunc aut conuincit, quasi
 & quasi contra dicitur
 in est reus ando, sate
 quæstendo, atque inter
 ipsum reuertendo. Quo
 indam est, quid cum
 uel casu sit uideri, dubit
 nisi obscurè, aut neg
 & scriptum sit apertè
 sit autem sum iudicem
 legem oportere. Hoc lo
 que contra dicit poterant
 non dicitur, si aut pro
 scripti aliquid demonst
 quam possumus, contra
 tunc iuratur, quam obre
 non oportuerit obtempe
 scripti aliquid scripti dicit
 hoc dicit: non oportere
 mentari, qui ne id facere
 reliquerit sua voluntate
 non sinitur, ut a scri
 quod aliquid scribant, n
 scripturæ rorum futurum
 ortum quæ sequantur uis

neget esse eo modo, an ab se contra factum esse, aut
 contra contendit neget. * *utrum negare ausus sit* 126
se dicere desitutum. Si neutrum neget, & contra
tamen dicat: nihil esse, quo hominem impudentio-
rem quisquam se visurum arbitretur. In hoc ita
commorari conueniet, quasi prater ea nihil dicendum
sit, & quasi contra dici nihil possit, sepe id quod scri-
ptum est recitando, sepe cum scripto factum aduer-
sarij confutendo, atque interdum acriter ad iudi-
cem ipsum reuertendo. Quo in loco iudici demon-
strandum est, quid iuratus sit, quid sequi debeat: du-
abus de causis iudicem dubitare oportere, si aut scri-
*ptum sit obscure, aut neget aliquid aduersarius. ** 127
Cum & scriptum sit aperte, & aduersarius omnia
confiteatur: tum iudicem legi parere, non interpre-
tari legem oportere. Hoc loco confutatio, tum dilu-
tere ea qua contra dici poterant oportebit. Contra
autem dicetur, si aut prorsus aliud sensisset scriptor,
& scripisset: aliud demonstrabitur, ut in illa de testa-
mento, quam posuimus, controuersia, aut causa a s-
sumptiua inferretur, quam obrem scripto non potue-
*rit aut non oportuerit obtemperari. ** 128
Si aliud sen-
sisset scriptor, aliud scripisset dicetur, is qui scripto v-
teatur, hoc dices: non oportere de eius voluntate nos
argumentari, qui ne id facere possimus, iudicium
nobis reliquerit sua voluntatis: multa incommoda
consequi, si institueretur, ut a scripto recedatur. Nam
& eos qui aliquid scribant, non existimatos id
quod scripserint ratum futurum: & eos qui iudi-
cent, certum quod sequantur nihil habituros, si se-

DE INVENTIONE

mel à scripto recedere consueuerint. Quòd si volunt à scriptoris conseruanda sit, se, non aduersarios, à voluntate eius stare. Nam multo propius accedere ad scriptoris voluntatem, eum quò ex ipsius eam literis interpretetur, quàm illum qui sententiam scriptoris non ex ipsius scripto spectet, quòd ille sua voluntatis quasi imaginem reliquerit, sed domesticis suffragationibus perscrutetur. * Sim

129 causam afferet is qui à sententia stabit, primùm erit contradicendum, quam absurdum, non negare contra legem fecisse, sed quare fecerit, causam aliquam inuenire. Deinde, conuersa omnia esse: antè solitos esse accusatores iudicibus persuadere, affinem esse alicuius culpe eum qui accusaretur, causam proferre qua eum ad peccandum impulisset: nunc ipsum reum causam afferre, quare deliquerit. Deinde hanc inducere partitionem, cuius in singulas partes multa conuenient

130 argumentationes. * Primùm, nulla in lege vllam causam contra scriptum accipi conuenire. Deinde si in ceteris legibus conueniat, hanc esse eiusmodi legem, vt in ea non oporteat. Postremò si in ha quoque lege oporteat, hanc quidem causam accipi minimè oportere. Prima pars huius ferè loci confirmabitur, scriptori neque ingenium, neque operam, neque vllam facultatem deluisse, quò minus posset apertè perscribere id quòd cogitaret. Nec fuisse ei graue, nec difficile, eam causam excipere, quam aduersarij proferant, si quicquid excipendum

piendum putasset. consueuisse eos qui legem scri-
 bant, exceptionibus uti. * Deinde oportet recita 131
 re leges cum exceptionibus scriptas: & maxime vi-
 dere, si qua in ea ipsa lege, qua de agitur, sit exce-
 ptio aliquo in capite, aut apud eundem legis scri-
 ptorem, quo magis eum probetur fuisse exceptu-
 rum, si quid excipiendum putaret: & ostendere,
 causam accipere nihil aliud esse, nisi legem tolle-
 re: ideo quod cum semel causa consideretur, nihil
 attineat eam ex lege considerare, quippe qua in
 lege scripta non sit. Quod si sit institutum, om-
 nibus causam dari & potestatem peccandi, cum
 intellexerint vos ex ingenio eius qui contra legem
 fecerit, non ex lege in quam iurati sitis, rem iu-
 dicare: deinde & ipsis iudicibus iudicandi, & cae-
 teris ciuibus viuendi rationes perturbatum iri, si
 semel à legibus recessum sit. * Nam & iudices 132
 neque quid sequantur habituros, si ab eo quod
 scriptum sit recedant: neque quo pacto alios im-
 probare possint, quod contra legem iudicant: &
 ceteros ciues quid agant ignoraturos, si ex suo
 quisque consilio, & ex ea ratione qua in mentem
 aut in libidinem venerit, non ex communi pra-
 scripto ciuitatis vnamquamque rem administra-
 bit. Postea quærere à iudicibus ipsis, quare in
 alienis detineantur negotijs, cur Reip. munere im-
 pediantur, cum sapius suis rebus & commodis ser-
 uire possint: cur in certa verba iurent: cur certo

tempore conueniant, certo discendant: nihil quisquam afferat causo, quò minus frequenter operam Reip. det, nisi qua causa lege excepta sit: an se legibus obstructos in tantis molestijs esse equum censeant: aduersarios nostros leges negligere concedant. * Deinde item querere ab iudicibus, si eius rei causam, propter quam se reus contra legem fecisse dicat, exceptionem ipse in lege adscribere passurine sint. Postea hoc quod faciat, indignius & impudentius esse, quam si adscribat. Age porro, quid si ipsi velint iudices adscribere, passurus ne sit populus? atque hoc esse indignius, quam rem verbo & literis mutare non possint, eam re ipsa & iudicio maxime commutare. * Deinde indignum esse, de lege aliquid derogari, aut legem abrogari, aut aliqua ex parte commutari: cum populo cognoscendi & probandi aut improbandi potestas nulla fiat, hoc ipsis iudicibus inuidiosissimum futurum. Non hunc locum esse, neque hoc tempus legum corrigendarum: apud populum hoc, & per populum agi conuenire: quòd si nunc id agant, velle se scire qui lator sit, qui sint accepturi: se actiones videre, & dissuadere velle. Quòd si hac cum summe inutili, tum multo turpissima sint, legem cuiuscumque sit in presentia conseruari à iudicibus, post si displiceat à populo corrigi conuenire. Deinde, si scriptum non extaret magnoperè quæreremus, neque isti, ne si extra periculum quidem esset, crederemus.

mus. Nunc cum scriptum sit, amentiam esse eius
 qui peccarit potius, quam legis ipsius verba cogno-
 scere. His & huiusmodi rationibus ostenditur, cau-
 sam extra scriptum accipi non oportere. * Secun- 135
 da pars est, in qua est ostendendum, si in ceteris
 legibus oporteat, in hac non oportere. Hoc demon-
 strabitur, si lex aut ad res maximas, vtilissimas,
 honestissimas, religiosissimas videbitur pertinere:
 aut inutile, aut turpe, aut nefas esse tali in re
 diligentissime legi obtemperare. aut ita lex dili-
 genter per scripta demonstrabitur, ita cautum v-
 naquaque de re, & ita quod oportuerit exceptum:
 vt minime conveniat quicquam in tam diligenti
 scriptura prateritum arbitrari. Tertius locus
 est ei, qui pro scripto dicit, maxime necessarius:
 per quem ostendat oportet, si eo veniat causam
 contra scriptum accipi, eam tamen minime oport- 136
 tere, quae ab adversarijs afferatur. * qui locus id-
 circò est huic necessarius, quòd semper is qui con-
 tra scriptum dicit, aequitatis aliquid. fferat o-
 portet. Nam summa impudentia est, eum qui
 contra quod scriptum sit, aliquid probare velit:
 non aequitatis praesidio id facere conari. Si quid
 igitur ex hac ipsa quippiam accusator deroget, om-
 nibus partib⁹ iustius & probabilius accusare videa-
 tur. Nam superior oratio hoc omnin⁹ faciebat, vt
 iudices etiam si nolent, necesse esset: hac au-
 tem etiam si necesse non esset, vt vellent, con-
 trà indicare. * Id autem fiet, si quibus ex locis 137
 culpa

culpa demonstrabitur non esse in eo, qui comparatione, aut remotione, aut relatione criminis, aut confessionis partibus se defendit, de quibus antè ut potuimus diligenter perscripsimus: si de his locis, qua res postulabis, ad causam aduersariorum improbandam transferemus: aut cause & rationes afferentur, quare & quo consilio ita sit in lege aut in testamento scriptum, ut sententia quoque & voluntas scriptoris, non ipsa solum scriptura causa confirmatum esse videatur: aut alijs quoque constitutionibus factum coarguetur.

- 138 * Contra scriptum autem qui dicit, primum eum inducet locum per quem equitas causa demonstratur, aut ostendet quo animo, quo consilio, qua de causa fecerit: & quamcunque causam assumet, assumptionis partibus se defendet, de quibus antè dictum est. Atque hoc in loco cum dicitur commoratus sus facti rationem & equitatem causa exornauerit: tum ex his locis serè contra aduersarios dicit oportere causas accipi: demonstrabis nullam esse legem, qua aliquam rem inutilem aut iniquam fieri velit: omnia supplicia qua à legibus proficiuntur, culpa ac malitia vindicanda causa constituta esse. * Scriptorem ipsum si existat, factum hoc probaturum: & idem ipsum, si ei talis res accidisset, facturum fuisse: & ea re legis scriptorem certo ex ordine iudices certa atate prados constituisse, ut essent non qui scriptum suum recitarent, quod quisuis puer facere posset, sed qui cogitationem affigunt posse, & voluntatem in-

interpretari. Deinde iudicium
solutum hominum
interet, omnia summa
posse. nam verò quod
licetari essent aduocato
que nos ad scripsisse: neq
tates, sed vultu at u
videt quod ere ab aduoc
quid si hoc accidisset
causa sit honestissima
tamve accularetur: et
pi. Non ergo omnia se
ficua sunt, tacite ex
nullam rem neq; legi
que ne in sermone qua
demonstrare recte possit
velit verba spectare, &
verba habuerit accedat
bene sita partibus offi
tute sit id quod aduer
aut oportere: & id qu
lemus, quam utile, aut
lege nobis caru esse
mus & discuta nota
rem rerum quibus de
erum qui scriptum
sua quid sit lex de
tip, non in verbis con
legi obtemperare,

terpretari. Deinde illum scriptorem, si scripta
 sua stultis hominibus & barbaris iudicibus com-
 mitteret, omnia summa diligentia per scripturam
 fuisse. nunc vero quod intelligeret quales viri iu-
 dicaturi essent, idcirco eum quae perspicua videret
 esse, non adscripsisse: neque enim vos scripti sui reci-
 tatores, sed voluntatis interpretes fore putavit. ¹⁴⁰
 Postea quaerere ab aduersarijs, Quid si hoc fecisset?
 quid si hoc accidisset? eorum aliquid, in quibus aut
 causa sit honestissima, aut necessitudo certissima,
 tum ne accusaretis? At qui hoc lex nusquam excep-
 pit. Non ergo omnia scriptis, sed quadam quae per-
 spicua sunt, tacitis exceptionibus caueri. Deinde
 nullam rem neque legibus, neque scriptura vlla, deni-
 que ne in sermone quidem quotidiano, atque imperijs
 domesticis recte posse administrari, si vnus quisque
 velit verba spectare, & non ad voluntatem eius qui
 verba habuerit accedere. ¹⁴¹ Deinde ex vtilitate &
 honestate partibus ostendere, quam inutile, aut quam
 turpe sit id quod aduersarij dicant fieri oportuisse,
 aut oportere: & id quod nos fecerimus, aut postu-
 lemus, quam utile, aut quam honestum sit. Deinde
 leges nobis caras esse non propter literas, quae te-
 nues & obscura nota sint voluntatis: sed propter ea-
 rum rerum quibus descriptum est vtilitatem, &
 eorum qui scripserunt sapientiam & diligentiam. Pos-
 stea quid sit lex describere, vt ea videatur in senten-
 tijs, non in verbis consistere: & iudex is videatur
 legi obtemperare, qui sententiam eius, non qui scri-

scripturam sequatur. Deinde quàm indignum sit, eodem affici supplicio eum qui propter aliquod scelus & audaciam contra legem fecerit: & eum qui honesta aut nōc flaria de causa non ab sententia, sed ab literis legi recesserit. atque his & huiusmodi rationibus & accipi causam, & in hac lege accipi demonstrabit. * Et quemadmodum ei dicebamus qui à scripto disceret, hoc fore vtilissimum, si quid de aequitate ea qua cum aduersario staret, derogasset: sic huic qui contra scriptum dicit, plurimum proderit ex ipsa scriptura aliquid ad suam causam conuerrere, aut ambiguum aliquid scriptum ostendere. Deinde ex illo ambiguo eam partem qua sibi profit de fendere, aut verbi definitionem inducere: & illius verbi vim quo vrgeri videatur, ad sua cause commodum trahere: aut ex scripto, non scriptum aliquid intrahere per ratiocinationem, de qua pōst dicemus: *

143 ducere per ratiocinationem, de qua pōst dicemus: * quacunque autem in re quamuis leuiter probabiliter scripto ipso se defenderit, etiam cum aequitate causa abundabit, necessariū multum proficiet: idē quod si id quo nititur, aduersariorum causa subduerit, omnem illam eius vim & acrimoniam lenierit, ac diluerit. Locī autem communes certis ex assumptionibus partibus in vtraque parte conuenient. Præterea eius qui à scripto dicit, leges ex se, non ex eius qui contra commiserit, vtilitate spectari oportere: & legibus antiquis haberi nihil oportere. contra scriptum. leges in cōsilio scriptoris, & vtilitate communi, non in verbū consistere. Quàm indignum sit aequitatem literarū vrgeri, qua voluntate eius qui scripserit defendatur.

* Ex

* Ex contrarijs autem legibus controuersia na- 144
 scitur, cum inter se duæ videntur leges aut plures di-
 screpare, hoc modo. Lex est: Qui tyrannum occide-
 rit, Olympionicarum premium capito: & quam vo-
 let sibi rem à magistratu deposcito, & magistratus
 ei concedito. Et altera lex: Tyranno occiso quinque
 eius proximos cognatione magistratus necato. Ale-
 xandër, qui apud Phætos in Thessalia tyrannidem
 occuparat, vxor sua cui Thebe nomē fuit noctu cum
 simul cubaret, cecidit. Hec filium suum quem ex ty-
 ranno habebat, sibi præmij loco deposcit. Sunt qui ex
 lege puerum occidit dicant oportere. Res in iudicio est.
 In hoc genere viranque in partem ydem loci, atque
 ead: m p: accepta conuenient: ideo quod vterque suam
 legem consi: mare, contrariam infirmare debebit. * 145
 P: imùm igitur leges oportet cont:ndere, consideran-
 do vtra lex ad maiores, hoc est ad vtiliores, ad hone-
 stiores, ac magis necessarias res pertineat. Ex quo
 conficitur, vi si leges duæ, aut si plures, aut quot quot
 erunt conseruari non possint, quia discrepent inter se:
 ea maximè conseruanda putetur, quæ ad maximas
 res pertinere videatur. Deinde vtra lex posterius la-
 ta sit: nam postrema quaque grauißima est. Deinde,
 vtra lex subeat al. quid, vtra permittat. nam id
 quod imperatur, nec: sarium: illud quod permittit-
 tur, voluntarium est. Deinde, in vtra lege, si non ob-
 temperatum sit, poena afficiatur: aut in vtra maior
 poena statuatur. Nam maximè conseruanda est ea,
 quæ dil: gentißima & sancta est. * Deinde, vtra lex 146
 iubet, vtra vetit: nam sapè ea quæ vetat, quasi
 exce-

exceptione quadam corrigere videtur illam qua iubet. Deinde, vtra lex de genere omni, vtra de parte quadam, vtra communiter in plures, vtra in aliquam certam rem scripta videatur. nam quae in partem aliquam, & quae in certam quandam rem scripta est, promptius ad causam accedere videtur, & ad iudicium magis pertinere. Deinde, ex lege verum statim fieri necesse sit, verum habeat aliquam moram & sustentationem: nam id quod statim faciendum sit, perfici prius oportet. * Deinde operam dare, vt sua lex ipso scripto videatur nisi. Contraria autem aut per ambiguum, aut per ratiocinationem, aut per definitionem induci: quod sanctius & firmitus id videatur esse, quod apertius descriptum sit. deinde sua legis ad scriptum, ipsam sententiam quoque adiungere: contrariam legem item ad aliam sententiam traducere, vt si fieri poterit, ne discrepare quidem videantur inter se. Postremo facere, si causa dubi facultatem, vt nostra ratione vtraque lex conservari videatur, & aduersariorum ratione altera fit necessariò negligenda. Locos autem communis, & quos ipsa causa docet, videre oportebit: & ex vtilitate & honestate amplissimis partibus sumere, de non obstantem per amplificationem, ad vtram potius legem accedere oporteat.

148 * Ex ratiocinatione nascitur controuersia, cum ex eo quod vtriusque est, ad id quod nunquam scriptum est, peruenitur, hoc pacto: LEX est: Si furiosus est, agnatorum gentiliūque in eo pecuniāque eius potestas esto. Et LEX: Paterfamilias vtriusque semper

familia pecunia^q sua legauerit, ita ius esto. Et LEX:
 Si pater familias intestato moritur, familia pecunia-
 que eius agnatorum gentiliūq; esto. * Quodam iu- 149
 dicialis est parentem occidisse: et statim, quod effugi-
 endi potestas non fuit, ligna solae in pedes inductae
 sunt, os autem obuolutum est folliculo, & praliga-
 tum: deinde est in carcerem deductus, ut ibi esset tan-
 tisper, dum culeus in quem coniectus in prouidentem
 deferretur compararetur. Interea quidam eius sa-
 miliares in carcerē tabulas affirunt, & testes addu-
 cunt. Haecedes, quos ipse iubet, scribunt: tabula obfi-
 gnantur. De illo post supplicium sumitur. Insuper eos
 qui haereditate controuersia est. Hec uero lex, qua te-
 stamenti faciendi ijs qui in eo loco sint, adimat pote-
 statem, nulla profertur. Ex ceteris legibus, & qua
 hunc ipsum supplicio huiusmodi afficiunt, & qua
 ad testamenti faciendi potestatem pertinent, per ra-
 tiocinationem ueniendum est ad eiusmodi rationem,
 ut quaratur, habuerintne testamētis faciendi potesta-
 tem. * Locos autem in hoc genere a gementandis hos, 150
 & huiusmodi quosdam esse arbitramur. Primum,
 eius scripti, quod proferas, laudationem, & confir-
 mationem. Deinde, eius rei qua de quaratur, cū eo de
 quo constat collationem eiusmodi, ut id de quo
 queritur, rei de qua constat, simile esse uideatur.
 Postea admirationem percunctatione, qui fieri pos-
 sit, ut qui hoc aequum esse concedat, illud negat, quod
 aut aequum, aut eodem sit in genere? Deinde idcir-
 co de hac re nihil esse scriptum, quod cum de illa esset

DE INVENTIONE

scriptum de hac re is qui scribebat, neminem du-
 155 bitaturum arbitratus sit. * Postea multis in legi-
 bus multa esse praterita: quae idcirco praterita a ne-
 mo arbitretur, quod ex ceteris de quibus scriptum
 sit, intelligi possint. Deinde agitur rei demonstrati-
 o est, ut in iudiciali absolutio. Contra autem
 qui dicit similitudinem infirmare debet: quod
 faciet, si demonstrabit istud quod conferatur ab
 eo cui conferatur, diuersum esse genere, natura, vi,
 magnitudine, tempore, loco, persona, opinione: si
 quo in numero illud quod per similitudinem afferet-
 ur, & quo in loco illud cuius causa afferetur, ha-
 beri conueniat, ostendetur. Deinde quid res cum
 re differat, demonstrabitur: ut non idem videat-
 152 tur, de utraque existimari oportere. * Ac si ipse
 quoque poterit ratiocinationibus uti. & si dem ratiocina-
 tionibus quibus ante praedictum est, utetur: si
 non poterit, negabit oportere quicquam, nisi quod
 scriptum sit, considerare. periclitari: omnia iura, si
 similitudines accipiuntur: nihil esse penè, quod non
 alteri simile esse videatur: multis dissimilibus re-
 bus, in vnamquamque rem tantum singulas esse
 leges, omnia posse inter se vel similia vel dissimilia
 demonstrari. Loca communes à ratiocinatione, e-
 portere comeditur a ex eo quod scriptum sit, ad id
 quod non sit scriptum peruenire: & neminem posse
 omnes res per scripturam amplecti: sed eum com-
 153 modis sè scribere, qui curet ut quaedam ex quibus-
 dam intelligantur. * Contra ratiocinationem,
 huius-

LIBER II.

huiuscemodi coniecturam diuinationem esse: & stulti scriptoris esse, non posse omnibus de rebus cauere, quibus velit.

DEFINITIO est, cum in scripto verbum aliquod est positum, cuius de vi queritur, hoc modo. Lex: Qui in aduersa tempestate nauim reliquerint, omnia amittunt: eorum nauis & onera sunt, qui in naui remanserint. Duo quidam, cum iam in alto nauigarent, & eorum alterius nauis, alterius onus esset, naufragum quendam natantem, & manus ad se tendentem animaduertent: misericordia commoti, nauim ad eum applicauerunt, hominem ad se sustulerunt. * Postea aliquanto ipsos quoque tempestas vehementius iactare cepit, usque adeo ut dominus nauis, cum idem gubernator esset, in scapham confugeret: & inde funiculo, qui à puppi religatus scapham annexam trahebat, nauim quo ad posset moderaretur: ille autem cuius merces erant, in gladium in naui ibidem incumberet. Hic ille naufragus ad gubernaculum accessit, & naui, quo ad potuit, est opitulatus. Sedatis autem fluctibus, & tempestate iam commutata, nauis in portum prouehitur. Ille autem qui in gladium incubuerat, leuiter sauciis, facile est ex vulnere recreatus. Nauim cum dñere, horum trium suam quisque esse dicit. Hic omnes scripto ad causam accedunt, & ex nominis vi nascitur controuersia. nam & relinquere nauem, & remanere in nauis: denique nauis

K

ipsa

ipsa quid sit, definitionibus quaritur. *ijdem autem ex locis omnibus, quibus definitiva constitutio, tractabitur. * Nunc expositis ijs argumentationibus qua in iudiciale causarum genus accommodantur, deinceps in deliberativum genus, & demonstrativum argumentandi locos & precepta dabimus: non, quod non in aliqua constitutione omnis semper causa versetur: sed quia proprij tantum harum causarum quidam loci sunt, non à constitutione separati, sed ad fines horum generum accommodati. * Nam placet in*
 156 *iudiciali genere finem esse aequitatem, hoc est, partem quandam honestatis. In deliberativo autem Aristoteli placet utilitatem, nobis & honestatem & utilitatem. In demonstrativo autem honestatem. Quare in hoc quoque genere causa, quaedam argumentationes communiter ac similiter tractabuntur, quaedam separatim ad finem, quod referri omnem rationem oportet, adungentur: atque vniuscuiusque constitutionis exemplum supponere non gravaremur, nisi illud videremus, quemadmodum res obscura dicendo fierent apertiores: sic res apertas obscuriores fieri oratione. Nunc ad Deliberationis precepta pergamus.*

157 ** RERUM expetendarum tria genera sunt: par autem numerus vitandarum ex contraria parte. Nam est quiddam, quod sua vi nos allicit ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens*

in iudicantibus: quod ge
 nium. Aliud autem no
 tem, sed propter finem
 redum, quod genus per
 tex horum partium con
 ligate nos volentes a
 niam utilitatem, quo
 ma, bona existimatis.
 naria facile: tamen ibi
 ut expeditio ratio tra
 breui nominabuntur.
 ius, honesta appellab
 do, vtilia: hac autem
 honestati & vtilit
 maior est vis honestat
 vtilis generis intelligit
 ne vocabuli consuetudo
 in his illud consuetudo
 vtilis, honestas, & vtilit
 ut mutatis. Hu igitur
 ides sunt attributa, na
 in aliter ex vtilitate a
 tur. De utraque post ap
 ne honestati ratione
 nem totum, aut a
 vtilitatem, honestam mo
 vtilis partes sint, qua
 vtilia sit: simpliciter
 vtilitatem in eo genere p
 K

hens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia, veritas est. Aliud autem non propter suam vim & naturam, sed propter fructum atque utilitatem petendum, quod genus pecunia est. Est porro quiddam ex horum partibus iunctum, quod & sua vi & dignitate nos inductos ducit, & praese gerit quandam utilitatem, quo magis expetatur, ut amicitia, bona existimatio. Atque ex his horum contraria facile tacentibus nobis intelligentur. Sed ut expeditius ratio tradatur, ea qua possumus, breui nominabuntur. * Nam in primo genere 158 que sunt, honesta appellabuntur. Que autem in secundo, vitia: hoc autem tertia, quia partem honestatis & utilitatis continent: & quia maior est vis honestatis, iuncta res omnino ex duplici genere intelligentur: sed in meliorem partem vocabuli conferuntur: & honesta nominentur. Ex his illud consicitur, ut appetendarum rerum partes sint, honestas, & vitiosas: vitiosas, turpida & inutilitas. His igitur duabus rebus duas grades sunt attributa, necessitudo, & affectio: quarum altera ex vi, altera ex re & personis consideratur. De utraque postea apertius perscribemus.

* Nunc honestatis rationes primum explicemus. 159 Quod autem totum, aut aliqua ex parte propter se petitur, honestum nominabimus. Quare cum eius duae partes sint, quarum altera simplex, altera iuncta sit, simplicem prius consideremus. Est igitur in eo genere omnes res una vi at-

que vno nomine amplexa virtus. Nam virtus est animi habitus natura modo rationi consentaneus. Quamobrem omnibus eius partibus cognitis, tota vis erit simplicis honestatis considerata. Habet igitur partes quatuor, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. * Prudentia est rerum bonarum & maliarum, & vtrarumque scientia. Partes eius, memoria, intelligentia, providentia. Memoria est, per quam animus repetit illa quae fuerunt. Intelligentia est, per quam ea perspicit quae sunt. Providentia est, per quam futurum aliquid videtur antequam factum sit. Iustitia est habitus animi communi utilitate conseruat suam cuique tribuens dignitatem. Eius initium est ab natura profectum: Deinde quadam in consuetudinem ex utilitate ratione venerunt: Postea res & ab natura profectas, & ab consuetudine profectas, legum metus & religio sanxit. * Natura ius est, quod non opinio genuit: sed quadam innata vis inferuit: vt religionem, pietatem, gratiam, vinctationem, obseruantiam, veritatem. Religio est, qua superioris cuiusdam naturae, quam diuinam vocant, curam, caerimoniamque affert. Pietas, per quam sanguine coniunctis, patriaque benevolentiae officium, & diligens tribuitur cultus. Gratia, in qua amicitiarum & officiorum alterius memoria, & alterius remunerandi voluntas continetur. Vindicatio est, per quam vis, & iniuria, & omnino omne

quod obfuturum est, defendendo vt vlciscendo propulsa sur. *Observantia est, per quam homines aliqua dignitate antecedentes, sicut quodam & honore dignantur. * Veritas est, per quam immutata ea quae sunt, aut ante fuerunt, aut futura sunt, dicuntur.* 162
*Consuetudine ius est, quod aut leuiter à natura tractum aluit, ad maius fecit vsus, vt religionem: aut si quid eorum quae ante diximus, ab natura profectum, maius factum propter consuetudinem videmus: aut quod in morem vetustas vulgi approbatione perduxit, quod genus pactum, par, iudicatum. Pactum est, quod inter aliquos conuenit. Par, quod inter omnes aequabile est. Iudicatum, de quo aliquid aut aliquorum iam sententijs constitutum est. Lege ius est quod in eo scripto quod populo expostitum est, vt obseruet, continetur. * Fortitudo est, considerata periculorum susceptio, & laborum per se o. 163
 Eius pars est, magnificencia, sidentia, patientia, perseverantia. Magnificencia est rerum magnarum & excelsarum cum animi ampla quadam & splendida propositione agitatio atque administratio. Fidentia est, per quam magnis & honestis in rebus multum ipse animus in se fiducia certa cum spe collocavit. Patientia est honestati aut utilitati causa, rerum arduarum ac difficilium voluntaria ac diuturna perpesio. Perseuerantia est in ratione bene considerata stabili & perpetua permansio. * Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma & moderata dominatio. 164
 Eius partes sunt: continentia, clementia, modestia.*

Continentia est, per quam cupiditas consilij gubernationis regitur. Clementia, per quam animi temerè in odium alienius interioris concitatur, comitate retinentur. Modestia, per quam pudor honestas claram & stabilem comparat auctoritatem. Atque hæc omnia propter se solum, ut nihil adiungatur emolumentum, petenda sunt. Quod ut demonstretur, neque ad hoc nostrum institutum pertinet. & à bre-

165 uitate præcipiendi remotum est. * Propter se autem vitanda sunt non ea modo quæ his contraria sunt, ut fortitudini ignavia, & iustitia iniustitia: verum etiam illa quæ propinqua videntur & finitima esse, absunt autem longissimè: quod genus fidentia contrarium est diffidentia, & ea re vitium est. Audacia non contrarium, sed appositum est ac propinquum, & tamen vitium est. Sic unicuique virtuti finitimum vitium reperitur, aut certo iam nomine appellatum, ut audacia quæ fidentia, pertinacia quæ perseverantia finitima est, superstitio quæ religioni propinqua est: aut sine illo certo nomine, quæ omnia item uti contraria rerum bonarum in rebus vitanda reponemus. Ac de eo quidem genere honestatis, quod omni ex parte propter se petitur, factis dictum est. * Nunc de eo in quo utilitas quoque adiungitur, quod tamen honestum vocamus, dicendum videtur. Sunt igitur multa, quæ nos cum dignitate, tum fructu quoque suo ducunt ad se: quo in genere est gloria, dignitas, amplitudo, amicitia. Gloria est frequens de aliquo fama cum laude. Dignitas, alicuius honesta & cultu, & honore, & verecundia digna auctoritas. Amplitudo

hono-

le, pernicia, aut maxime
 tem magna abundantia
 ditionum rerum bonarum
 digne, cum eis pariter vel
 ditionum sanctorum sequitur,
 ingratum, ut certum quod
 ut: ne forte, qui non de
 sumant, reperitur: videtur
 qui propter utilitatem
 multum, sunt qui propter
 & utilitate: quorum quod
 bonum erit considerandum
 non relinquatur, ut ag
 petendam. * Amicitia
 partem sunt religionibus
 quæ partem veteres, fer
 illarum, partem ad negoti
 viores, partem memora
 tione, ex temperantia op
 et diligentiam, ex veritate
 eorum aut in corpore poss
 ta: quarum tamen rerum
 corpora commendandum reus
 tam sunt, quæ ut sic dic
 tati: ut egeri, portum, pec
 tate suis, quibus rebus
 non reuerentia cinitate. A
 tum magis ampliam, &
 tate: ut verba egregia et
 quædam excell. no peccat
 ut sit uoluntate multum

do, potentia, aut maiestati, aut aliquarum copia-
rum magna abundantia. Amicitia, voluntas erga
aliquem rerum bonarum illius ipsius causa quæ
diligis, cum eiu pari voluntate. * Hic quia de ci- 167
uilibus causis loquimur, fructus ad amicitiam ad-
iungimus, ut eorum quoque causa petenda videat-
tur: ne forte, qui nos de omni amicitia dicere exci-
sumant, reprehendere incipiant: quanquam sunt
qui propter utilitatem modò petendam putant a-
micitia, sunt qui propter se soli. sunt qui propter se
& utilitatē: quorū quid verisimè cōstituatur, alius
locus erit considerādus. Nunc hoc sic ad vsum orato-
riū relinquatur, ut aq̄, propter rē amicitia esse ex-
petendam. * Amicitiarum autem ratio, quoniam 168
partim sunt religionibus iuncta, partim non sunt, &
quia partim veteres sunt, partim noua, partim ab
illorum, partim ab nostro beneficio profecta, partim
utiliores, partim minus utiles: ex causarum digni-
tatis, ex temporum opportunitatibus, ex officijs,
ex religionibus, ex vetustatibus habebitur. Utilitas
autem aut in corpore posita est, aut in extraneis re-
bus: quarum tamen rerum multo maxima pars ad
corporis commodum reuertitur, ut in Rep. qua-
dam sunt, qua (ut sic dicam) ad corpus pertinent ci-
uitatū: ut agri, portus, pecunia, classes, nauis, mi-
lites, socij, quibus rebus incolumitatem ac libera-
tem retinent ciuitates. Alia verd, qua iam quid-
dam magis amplum, & minus necessarium confi-
ciunt: ut vrbis egrēgia exornatio atque amplitudo,
ut quedam excellens pecunia magnitudo, amicitia-
um ac societatum multitudo. * Quibus rebus non 169
illud

Illud solum conficitur ut salua & incolumes, verum
 etiam ut ample atque potentes sint ciuitates. Quare
 utilitas in duas partes videtur esse, incolumitas & po-
 tentia. Incolumitas est, salua sua atque integra con-
 seruatio. Potentia est, ad sua conseruanda, & alie-
 rius obtinenda idonearum rerum facultas. Atque in
 his omnibus que antedicta sunt, quid difficile fieri,
 & quid facile fieri possit oportet considerare. Fac-
 ile fieri id dicimus, quod sine magno aut sine villo
 labore, sumptu, molestia, quam breuissimo tempore
 confici potest. Difficile autem fieri, quod quamquam
 laboris, sumptus, molestia, longinquitatis indiget, at-
 que aut omnes, aut plurimas, aut maximas causas
 habet difficultatis: tamen his susceptis difficultatibus,
 170 compleri atque ad exitum perducitur potest. * Quo-
 niam ergo de honestate, & de utilitate diximus, nunc
 restat ut de his rebus quas huic attributas esse diceba-
 mus, necessitudine & affectione perscribamus. Puto
 igitur esse hanc necessitudinem, cui vi nulla resisti
 potest, qua neque mutari neque leniri potest. Atque
 ut aperius hoc sit, exemplum licet vim rei, qualis &
 quantum sit, cognoscamus. Vri posse flamma ligneam
 materiam necesse est. Corpus mortale aliquo tempo-
 re interire necesse est: atque ita necesse, ut vi ea pos-
 sulas quam modo describebamus necessitudinis, cui
 nulla vi resisti potest, qua neque mutari neque leniri
 potest. huiusmodi necessitudines cum in dicendis ra-
 tionibus incident, recte necessitudines appellabuntur.
 Sim aliqua res incident difficilis, in illa superiori, pos-
 sime fieri, quaestione, considerabimus. * Atque etiam
 hoc

hoc mihi videor videre, esse quosdam cum adiunctio-
 ne necessitudines, quosdam simplices & absolutas.
 Nam aliter dicere solemus, Necessè est Cassinenses se
 dedere Annibali: aliter autem, Necessè est Cassili-
 num venire in Annibali potestatem. Illic in superio-
 re adiunctio est hac, Nisi malint fame perire: si enim
 id malunt, non est necessè hoc. Inferius non item, pro-
 pterea quod sius velint Cassilinenfes se dedere, siue
 famem perpeti, atque ita perire, necessè est Cassili-
 num venire in Annibali potestatem. Quid igitur
 perficere potest hac necessitudinis distributio? Propè
 dicam, plurimum: cum in locus necessitudinis videbitur
 incurrere. Nam cum simplex erit necessitudo, nihil
 erit quod multa dicamus, cum eam nulla ratione
 lenire possimus. * cum autem ita necessè erit, ut ali- 172
 quid effugere aut adipisci velimus, tum adiunctio il-
 la quid habeat utilitatis, aut quid honestatis, erit
 considerandum. Nam si velis attendere, ita tamen
 ut id quæras quod conueniat ad usum ciuitati: repe-
 rias nullam rem quam facere necessè sit, nisi pro-
 pter aliquam causam, quam adiunctionem nomina-
 mus. Præter hæc autem esse multas inuenias res ne-
 cessitudinis, ad quas similis adiunctio non accedit.
 Quod genus, ut homines mortales necessè est interire
 sine adiunctione, ut cibo utantur non necessè est: nisi
 cum illa exceptione, extra quam si nolint fame peri-
 re. * Ergo ut dixi, illud quod adiungitur, semper cu- 173
 iusmodi sit, erit considerandum. Nam omni tempo-
 re id persinebit, aut ad honestatem ut hoc modo ex-
 ponenda necessitudo sit, necessè est hoc faciamus, si

DE INVENTIONE

honestè volumus viuere: aut ad incolumitatem, hoc modo, necesse est, si incolumes volumus esse: aut ad commoditatem, hoc modo, necesse est, si sine incommodo volumus viuere. ac summa quidem necessitudo videtur esse honestatis, huic proxima incolumitatis, tertia ac tenuissima commoditatis, que

174 cum hi duabus nunquam poterit contendere. * Hæscæ autem inter se sæpè necesse est comparari, vt, quanquam præstat honestas incolumitati, tamen vtripotissimum consulendum sit deliberetur. Cuius rei certum quiddam præscriptum videtur in perpetuum dari posse. Nam qua in re fieri poterit, vt cum incolumitati consuluerimus, quod sit in præsentia de honestate delibatum, virtute aliquando & industria recuperetur, incolumitatis ratio videbitur habenda: cum autem id non poterit, honestatis. Ita in huiusmodi quoque re cum incolumitati videbitur consulere, verè poterimus dicere, nos honestatis rationem habere: quoniam sine incolumitate eam nullo tempore possumus adipisci. Quæ in re vel concedere alteri, vel ad conditionem alterius descendere, & in præsentia quiescere, atq; aliud tempus expectare oportebit. * In commoditatis verò ratione modò illud attendatur, dignane causa videtur ea que ad utilitatem pertinebit, quare aut de magnificentia, aut de honestate quiddam derogetur. atq; in hoc loco mihi caput illud videtur esse, vt queramus quid sit illud, quod si adipisci aut effugere velimus, aliqua res nobis sit necessaria: hoc est, qua sit adiunctio, vt proinde vti quæq; res erit, laboremus, & grauissimam quinq; cau-

LIBE

estè reuerentiam
 AFFECTIO
 negotium conuenit, et
 hinc cum commoditate re
 nit habite sunt, aut pl
 randa videtur esse. vt
 videtur esse, ac non illo an
 uiam in re digne
 qua dicitur esse. Sicut
 re & ex consilio, non ex
 quibus in omni re quid
 sua & eorum sit, consider
 que quidque animo, qu
 sit, attendendum est. I
 dicendam lorum semper
 LAVDES autem
 in se conuenit, qui locup
 he aut dicitur esse. S
 nitz partatur in ammu
 ut lucet. Animi est, vt
 aut dicitur esse. Corpor
 nitiua. Extraneæ, hon
 amia, patria, potentia,
 quare intelligitur. Atq;
 in re oportebit con
 la sui, ius illigimus. V
 ut temperando oportebit
 in re autem rebus
 que patitur rebus
 claudere salutem, &

causam vehementissimè necessariam iudicemus.

* **AFFECTIO** est, quadam ex tempore, aut ex 176
negotiorum euentu, aut administratione, aut studio
hominum commutatio rerum: vt non tales, quales
antè habita sint, aut plerunq; haberi solent, ha-
benda videntur esse. vt ad hostes transire turpe
videtur esse, si non illo animo quo Vlysses transit: &
pecuniam in mare deijcere inuisile, ac non eo consilio,
quo Arist. pp. fecit. Sunt igitur res quadam ex tem-
pore & ex consilio, non ex sua natura considerande:
quibus in omnibus quid tempora petã, aut quid per-
sonis dignum sit, considerandum est: & non quid, sed
quo quidque animo, quicum, quo tempore, quandiu
fiat, attendendum est. Hinc ex partibus ad sententiam
dicendam locos sumi oportere arbutur amur.

* **LAVDES** autem & vituperationes ex ijs lo. 177
cis sumentur, qui loci personis sunt attributi, de qui-
bus antè dictum est. Sin distributus tractare quis
vol:t, partiatur in animum, & corpus, & extraneas
res licebit. Animi est, virtus, cuius de partibus pauld
antè dictum est. Corporis, valetudo, dignitas, vires,
velocitas. Extranea, honos, pecunia, affinitas, genus,
amici, patria, potentia, & cetera que simili esse in
genere intelligetur. Atq; in his id quod in omnia va-
let, valere oportebit: contraria quoq; & qua, & qua-
lia sint, intelligimus. * Videre autem in laudando & 178
in vituperando oportebit, non tam qua in corpore
aut in extraneis rebus habueris is de quo agatur, quã
quo pacto, his rebus vsus sis. Nam fortunam quidem
& laudare stultitia, & vituperare superbia est. Ani-

DE INVENTIONE LIB. II.

mi autem & laus honesta, & vituperatio vehemens
est. Nunc quoniam omne in causa genus argumen-
dandi ratio tradita est, de Inventione, prima ac ma-
xima parte Rhetorica, satis dictum videtur.

Quare quoniam & vna pars ad exitum hunc
ab superiore libro producta est, & hic
liber non parum continet litera-
rum, quae restant in reli-
quis dicemus.

FINIS.

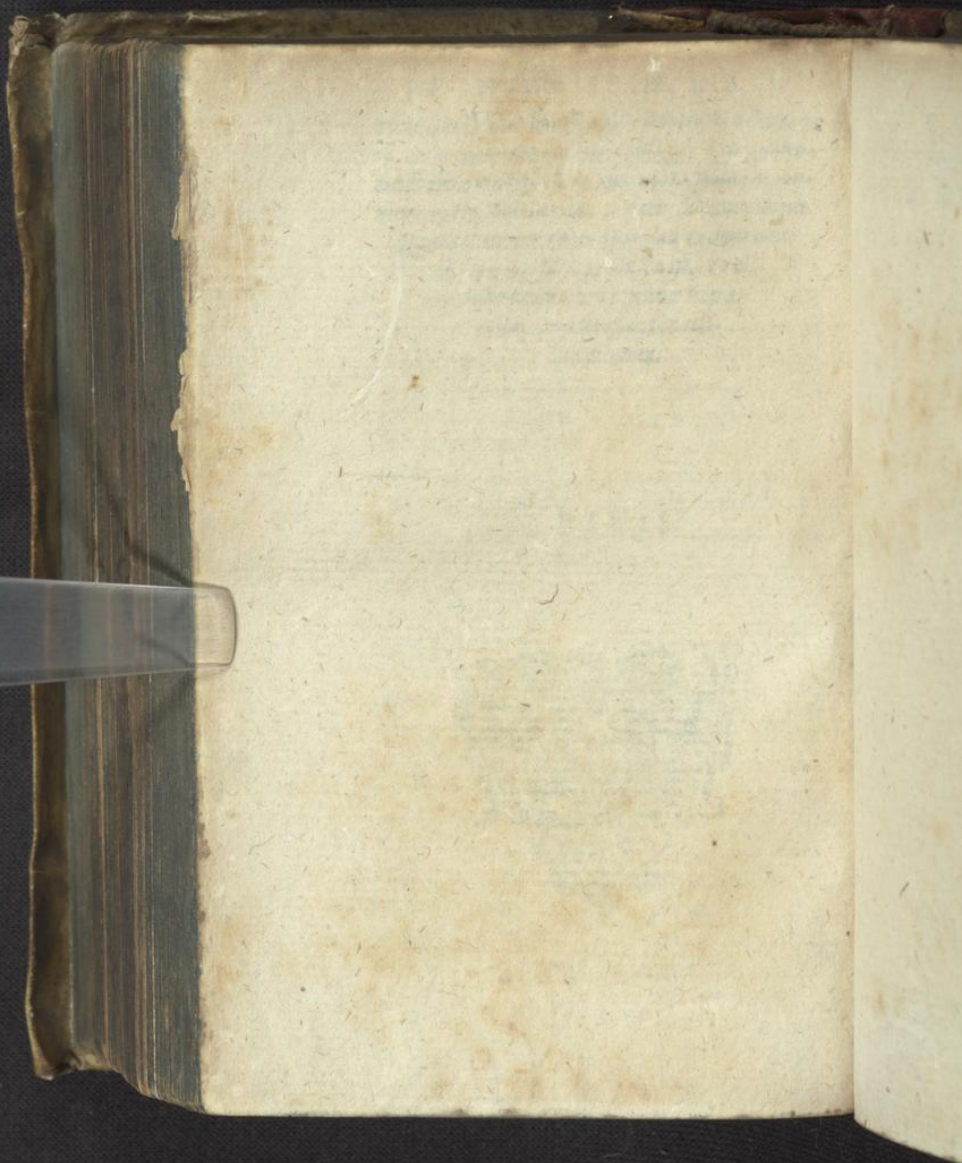

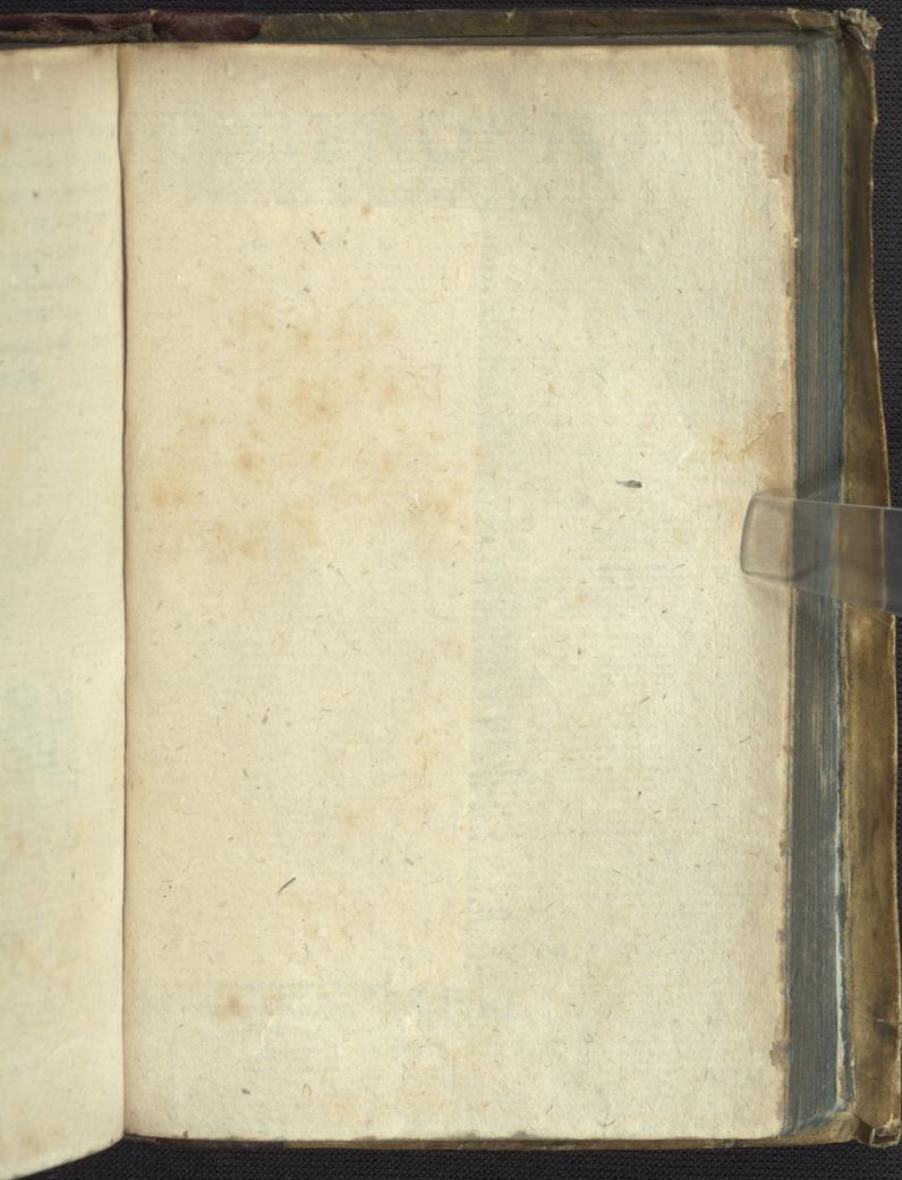
TIONE LIB. II.

illa. Et rursus ad ridentem
me in castra gressu egrediens
de conversatione prima ad ma-
gistra. Sicut dicitur.
una pars ad certum locum
producta est, et sic
cum certum loco
na restant in rili-
a dicitur.

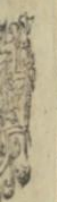
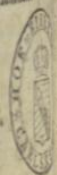
INIS.

017
dicuntur
mili con
lud per
the qu
la in p
est, den
cantu ap
dentat

Toncus

Morkelius

Ockelius

Sanctus
Vater

